

здоров'я
молодь, відновлення
care community plan збалансованість
апробація плани догляд екологія
екологія розвиток community standards
планування баланс результат плани
громада природокористування
contribution

ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОСТОРОВІ ПЛАНИ ГРОМАД (МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ)

ІНСТИТУТ ГЕОГРАФІЇ НАН УКРАЇНИ

**ІНТЕГРАЦІЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
В ПРОСТОРОВІ ПЛАНИ
ГРОМАД
(МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ)**

КИЇВ
2020

Під редакцією академіка
Національної Академії наук України
Л. Г. Руденка

АВТОРИ:

Україна:

Г. В. Айлікова (4.1, 4.2); О. Г. Голубцов (3.1, 3.2, 4.2);
Т. В. Криштоп (1.3, 2.2, 2.3, 3.1);
С. А. Лісовський (1.1, 2.2, 2.3, 4.3); Є. О. Маруняк (2.3, 3.3, 4.1, 4.3);
Ю. М. Палеха (4.1, 4.2), Л. Г. Руденко (передмова, 1.2, післямова);
Ю. М. Фаріон (3.2, 4.2); В. М. Чехній (3.2, 4.1, 4.2), Л. О. Чижевська (2.2).

Німеччина:

Аня Май, Штефан Хайланд, Крістіан Якобі (2.1).

Інтеграція екологічної складової в просторові плани громад (методичні
I-73 настанови). Київ : Інститут географії НАН України, 2020. 168 с.

Це видання завершує трилогію, присвячену досвіду ландшафтного планування в Україні та інтеграції екологічної складової у територіальні (просторові) плани регіонального та місцевого рівня.

Представлено методичні основи проведення таких робіт та процедури стратегічної екологічної оцінки, а також результати впровадження методики на прикладі модельного регіону — Степанецької громади Черкаської області.

УДК 911.5:332.142.6

Abstract

The power decentralization reform, launched in 2014, as well as the signing of the Association Agreement with the EU and, consequently, the need to implement a number of EU Directives in the field of environmental protection reinforced the relevance of adaptation of the German ecologically-oriented planning experience in Ukraine in general and at the community level. Thereafter, the goal of the manual was the maximum integration of the results obtained during the ten-year cooperation, their interpretation and addition based on cooperation with the local community and the identified needs for improving the planning system at the local level.

The first section of the manual deals directly with the analysis of the results of reform in Ukraine, as well as with the existing regulatory framework for territorial planning in Ukraine at the local level. It also provides a brief overview of sustainable development goals in Ukraine, directions for their “localization,” representation in the strategies and plans of the created communities.

The second section summarizes the experience of Germany and Ukraine in developing territorial and landscape plans for communities. In addition to the methodological approaches and the regulatory planning framework existing in both countries, the main problems of conducting a strategic environmental assessment procedure in Ukraine are examined. As for today, the methodological recommendations prepared by the Ministry of Environment are quite general in nature and require refinement taking into account the specifics of territorial plans, especially at the local level.

The third section describes the main provisions of the methodology of integrating the ecological component of development in the territorial plans of the communities. The essence of landscape planning, the levels and goals of such works, as well as the directions of integration of utterances of the landscape plan into the territorial plan are briefly outlined. Examples of component-wise

assessment are given, the target concept of environmentally-oriented community development is examined in detail. The key elements of the contribution of landscape planning in the process of developing a spatial planning scheme are identified. Suggestions for improvement of the structure of the territorial plan taking into account environmental principles are presented. They are aimed at improving existing building codes, expanding the presentation of graphic applications and textual information on landscape planning, as well as optimizing the existing set of graphic applications and explanatory notes. One of the additions to the methodological part was the development and coordination of a system of basic symbols recommended for use in landscape and territorial planning of communities in Ukraine ¹. Here, based on German experience, the possibilities of visualization during strategic environmental assessment are also considered.

The fourth section highlights the main results of the project and the approbation of the methodological approaches presented above. The section briefly presents information about the model region — Stepanetska OTG, and the prerequisites for its choice as a model. Approbation of the methodology demonstrates the practical implementation of the methodology in accordance with the Ukrainian legislative framework, taking into account data problems and technological solutions. Assessment judgments and recommendations formulated on the basis of the integrated concept of goals and measures are included in the relevant graphical applications (in the process of making planning decisions) of the territorial planning scheme. The key provisions of the report on strategic environmental assessment of the plan are based on the approaches proposed by the German consultants for goal-setting, classification of the functions of protected components, the factors affecting them, as well as certification and point assessment of the impact.

As a result, it can be noted that for local communities, the concept of goals and activities of the landscape plan creates a solid foundation for the implementation of sustainable development goals, sound localization of investment projects, and prioritization of tasks in strategies and programs of socio-economic development. In addition, the availability of a landscape plan greatly contributes to the rapid and professional implementation of the strategic environmental assessment procedure. Based on the above, it can be expected that project results will be widely in demand in planning practice in Ukraine. The manual will be distributed at the final conference, in the expert environment, as well as in the process of communication of the project working group members with representatives of Ukrainian communities.

¹ “The essence of the maps of the communities territorial and landscape plans.”

Передмова

Підписавши у 2014 р. Угоду про асоціацію з ЄС, Україна розпочала складний процес реформування у більшості секторів державної політики.

Одним із таких секторів стала політика планування розвитку територій, що, незважаючи на певні досягнення та інновації, тривалий час залишалась недостатньо інтегрованою в контексті загальноєвропейського дискурсу. Значною мірою це стосується поширення положень Європейської перспективи просторового розвитку (European Spatial Development Prospect), що ґрунтується на цілях посилення просторової орієнтації галузевих політик, забезпечення поліцентричного просторового розвитку та нових відносин між містом та селом, рівного доступу до інфраструктури та знань, зваженого управління природною та культурною спадщиною.

Водночас, однією з ключових у просторовому розвитку країн ЄС є екологічна складова, роль якої лише посилилась в останні десятиліття, в контексті адаптації до змін клімату, збереження біологічного різноманіття, підвищення якості середовища проживання людини, зниження захворюваності та поліпшення здоров'я людини. Більшість розроблених механізмів безумовно формувались під впливом ідеології Порядку денного на XXI ст., поступово враховуючи нові виклики та орієнтири, що, на сьогодні, представлені в рамках національних та глобальних Цілей розвитку 2030.

На практиці це означає продуману організацію території, її раціональне і невиснажливе використання з урахуванням певних функцій компонентів природного середовища, їх вразливості до антропогенних впливів, але з підтримкою локальних та регіональних конкурентних переваг та базових потреб населення.

Саме адаптація такого досвіду є основною метою низки проектів Федерального міністерства з охорони природи Німеччини в рамках програ-

ми консультативної допомоги державам Центральної та Східної Європи, Кавказького регіону та Центральної Азії, які реалізуються в Україні з 2010 р. на прикладі модельного регіону, Черкаської області. За цей час зацікавленим сторонам були передані ландшафтні та територіальні плани, розроблені у відповідності з європейськими підходами, підготовлені методичні настанови для наскрізного поширення отриманих інновацій усіх регіонах України. Стратегічними партнерами в регіоні виступили Черкаська обласна державна адміністрація, Канівська районна державна адміністрація, Степанецька об'єднана територіальна громада.

З точки зору німецького партнерства останній з циклу проект «Інтеграція екологічних вимог в систему територіального планування на рівні громад в Україні» реалізовано за методичної підтримки Берлінського технічного університету, планувального бюро «JACOBY RAUM- UND UMWELTPLANUNG» та за сприяння Федеральної агенції з охорони навколишнього середовища (UBA). З української сторони він об'єднав зусилля науковців відповідного профілю, Інституту географії НАН України, та провідних практиків у сфері планування територій — фахівців «Українського науково-дослідного Інституту проектування міст «ДІПРО-МІСТО» імені Ю. М. Білокозя та ТОВ УКРНПІЦІВІЛЬБУД».

Авторський колектив висловлює особливу подяку колегам з Берлінського технічного університету і співавторам цього видання, проф. Ш. Хайланду та А. Май, які понад 10 років підтримували адаптацію німецького досвіду екологічно-орієнтованого планування в Україні. Автори також мають сподівання, що отримані напрацювання знайдуть відображення і продовження у формуванні політики просторового розвитку України та в практиці планування багатьох її регіонів та громад.

Відгуки, запитання та пропозиції просимо надсилати на адресу:

Інститут географії НАН України,
вул. Володимирська, 44,
м. Київ, 01054, Україна.

e-mail: geo-ins@kiev.ldc.net
<https://igu.org.ua>

Розділ 1.

Реформи в Україні та їхній вплив на порядок проведення територіального планування на місцевому рівні

1.1. Реформа децентралізації

В Україні процес децентралізації відбувається вже тривалий час, ведучи свій відлік з 1 квітня 2014 р. Законодавчою основою початку стала схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»¹. Пізніше, 18 червня 2014 р., було ухвалене Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»². Згодом йому на зміну прийшли положення Розпорядження

¹ Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333—2014-%D1%80>

² Розпорядження КМ № 591-р від 18 червня 2014 р. «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591—2014-%D1%80>

КМ України від 22 вересня 2016 р. № 688-р³. Такі кроки були спричинені незадовільним станом системи місцевого самоврядування та її неготовності до надання цілої низки важливих послуг. Відповідно, суттю реформи децентралізації є збільшення повноважень і фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, механізмів ефективного управління територіями в інтересах держави та громадян.

Коментуючи хід процесу, на тлі очевидних успіхів та позитивної динаміки створення громад, на жаль, слід зазначити, що, в силу дії низки чинників, не були здійснені відповідні зміни до Конституції України, зокрема, — щодо визначення нової адміністративно-територіальної одиниці — громади. Водночас, для забезпечення законодавчих підстав здійснення фінансової децентралізації було прийнято відповідні Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового Кодексів України.

Як зазначено в Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року децентралізація сприятиме створенню сучасної системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади з урахуванням українських особливостей і традицій на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, зокрема Хартії місцевого самоврядування. Основною метою проведення цієї реформи є забезпечення надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг незалежно від місця проживання, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території.

Децентралізація повинна вирішити проблему низького рівня організації влади на місцевому рівні, малоефективного управління суспільним розвитком на регіональному рівні. Це має відбутись за рахунок сприяння утворенню спроможних територіальних громад та підтримки їх розвитку, передачі максимальної кількості повноважень місцевим органам влади та надання таким органам можливості для практичної реалізації делегованих їм повноважень⁴.

Таким чином, станом на початок 2020 р. в Україні нараховувалося 1029 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), в яких проживало

³ Розпорядження КМ № 688-р від 22 вересня 2016 р. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688—2016-%D1%80>

⁴ Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року. (2017) Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275. [Електронний ресурс] Режим доступу <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249935442>

11,7 млн осіб (33,3 % всього населення України). Загальна площа ОТГ становила 246,8 тис. км² (44,2 % площі країни) ⁵.

Процес децентралізації, що відбувається в Україні, сприймається неоднозначно і отримує досить контрверсійні оцінки. З одного боку його відносять до небагатьох позитивних здобутків української влади останніх років, з іншого — вказують на численні проблеми в площині практичної реалізації.

Зокрема, значною проблемою є забезпечення належного рівня спроможності щойно створених ОТГ. Враховуючи актуальність питання, Міністерство розвитку громад і територій України розробило інформаційні Методичні рекомендації щодо оцінки рівня спроможності територіальних громад. Зокрема, основними показниками, що визначають спроможність територіальних громад, згідно Рекомендацій, є: нерозривність та географічна цілісність територіальної громади; на території територіальної громади проживає не менш як 250 дітей шкільного і 100 дітей дошкільного віку; на території територіальної громади розташований загальноосвітній навчальний заклад I—III ступеня, проектною потужністю не менш як 250 учнів. Оцінка рівня спроможності територіальних громад здійснюється на основі критеріїв оцінки з урахуванням граничних значень, які становлять: чисельність населення — 3000 осіб; площа — 200 км²; індекс податко-спроможності — 0,3; частка місцевих податків та зборів — 10 % ⁶.

Однак, як свідчить аналіз параметрів вже існуючих ОТГ, їх значна кількість не відповідає зазначеним рекомендаціям. Зокрема, це стосується площі та чисельності населення. Великі диспропорції за цими показниками спостерігаються також поміж громадами.

Так, співвідношення чисельності населення найбільших і найменших громад становить 371 до 1. Найбільш населена в Україні, Вінницька міська громада, станом на початок 2020 р. має чисельність 371 139 осіб, найменш населена — Коломийчинська (Луганська область) громада — 1019 осіб.

Серед найбільших за чисельністю ОТГ на чолі рейтингу розташовані міські ОТГ, а центрами трьох найбільших є адміністративні центри областей — Вінницької, Житомирської та Тернопільської. Очевидно,

⁵ Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>

⁶ Методичні рекомендації щодо оцінки рівня спроможності територіальних громад [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/dobrovil-ne/metodychni-rekomendatsiyi/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-otsinki-rivnya-spromozhnosti-teritorialnih-gromad/>

що значна концентрація населення є потужним ресурсом їх перспективного соціально-економічного розвитку.

Водночас, сотні найменших за чисельністю населення ОТГ є сільськими. Кількість населення в кожній з них є критично низькою, щоб слугувати достатнім ресурсом розвитку, а створення таких ОТГ має сумнівну раціональність з точки зору можливих перспектив та спроможності.

Співвідношення площі найбільших та найменших громад також дуже велике. Так, найбільша в Україні Олевська міська громада (Житомирська область) має площу 2010 км², а площа багатьох ОТГ є значно меншою за 100 км². Абсолютна більшість найменших за площею ОТГ розташовані у західних областях України, де відчувається дефіцит земельних ресурсів, особливо у сільській місцевості. Це є серйозним негативним чинником для їх подальшого розвитку.

Слід вказати на ще один аспект, компактність території ОТГ. При обґрунтуванні необхідності проведення реформи багато говорилось про те, що вона дозволить забезпечити раціональне розміщення закладів соціальної інфраструктури в межах ОТГ, наблизити їх до місцевих жителів тощо. Аналіз меж сучасних ОТГ засвідчує наявність серед них значної кількості громад з «некомпактною» конфігурацією, утворення певних «анклавів» і «ексклавів», що актуалізує і загострює питання транспортної доступності, раціональності перевезень пасажирів і вантажів тощо. У багатьох випадках, це знижує значення території ОТГ, як ресурсу розвитку, зменшує ефективність її використання та спроможність громади.

Практика проведення децентралізації виявила і низку інших проблем. Зокрема, щодо визначення цілей розвитку і управління ОТГ можна визначити такі:

- брак кадрів для забезпечення ефективного управління розвитком громад;
- слабе розуміння стратегічного бачення розвитку ОТГ, проблеми при розробці Стратегій розвитку громад та їх загальний низький рівень;
- недостатня забезпеченість просторовими даними;
- відсутність експертної оцінки територіального капіталу ОТГ;
- неузгодженість стратегічних документів розвитку окремих громад між собою та з документами територіального (просторового) планування вищих таксономічних рівнів;
- домінування локальних короткострокових інтересів над довгостроковими стратегічними інтересами розвитку регіонів і держави в цілому;

- плинність і часта змінюваність керівних кадрів.
- відсутність належного досвіду і кваліфікації у осіб, що займають керівні посади в ОТГ;
- формування управлінських структур не за професійним, а за іншими чинниками (спільний бізнес, родинні чи приятельські зв'язки, політичні чинники тощо).

Серед основних наслідків дії негативних чинників, що супроводжують децентралізацію насамперед вважаємо за доцільне вказати на:

- відставання у темпах здійснення децентралізації від планованих;
- значне гальмування утворення ОТГ в регіонах, що мають особливо цінні ресурси розвитку та інші преференції, зокрема, статус столичного регіону;
- недотримання оптимальних параметрів (за показниками розміру, людності тощо) при утворенні ОТГ;
- збільшення диференціації у рівні соціально-економічного розвитку громад;
- посилення нерівності просторового розвитку;
- утворення за залишковим принципом на локальному рівні депресивних територій, з низьким потенціалом соціально-економічного розвитку, значними соціальними проблемами, зокрема з найвищими темпами старіння населення в найменш розвинених ОТГ;
- посилення екологічних проблем в окремих ОТГ.

Зазначене актуалізує питання оптимізації розробки і впровадження документів державного планування (ДДП) просторового розвитку об'єднаних територіальних громад. Йдеться про необхідність вираженого врахування економічних, соціальних та екологічних аспектів, пов'язаних з реалізацією зазначених планів та їх наслідків. Між тим, в Україні до цього часу екологічна складова недостатньою мірою враховується при розробці планів розвитку. Особливо актуальним в контексті вирішення зазначеної проблеми є забезпечення імплементації процедури СЕО в розробку ДДП просторового розвитку об'єднаних територіальних громад.

Досягти цього можливо, на наш погляд, рухаючись двома основними взаємопов'язаними шляхами, — через подальшу розробку законодавчих документів, що регламентують процедуру СЕО в Україні, та вивчення досвіду, що накопичений в інших країнах, зокрема в Німеччині, яка протягом тривалого часу демонструє успіхи у впровадженні та поширенні «зелених» технологій, екологізації процесів планування і управління на різних рівнях.

1.2. Цілі сталого розвитку України та напрями їх впровадження в територіальні плани об'єднаних територіальних громад

В складних умовах пошуку свого курсу розвитку, в умовах постійних трансформацій, в умовах політичних дискусій, поза увагою української управлінської системи залишається, на жаль, дуже важлива проблема екологічної безпеки в широкому розумінні. Світова спільнота вже давно усвідомила негативні наслідки взаємодії Суспільства і Природи та розпочала пошуки виходу із негативного тренду погіршення стану екологічного середовища, в якому проживає людина. Занепокоєння науковців, громадськості було сприйняте світовими лідерами. Саме завдяки цьому у червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро відбулась Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Саміт «Планета Земля»), яка ухвалила низку документів. Головним з них був «Порядок денний на XXI століття» («Agenda 21»), за який проголосували керівники 179 країн світу і який вважається найважливішим документом конференції⁷.

Після Ріо було ще багато форумів світового рівня. 25 вересня 2015 р. у Нью-Йорку 193 держави-члени ООН однастайно прийняли новий *Порядок денний у сфері сталого розвитку на період 2015+*. Головним його документом є *17 цілей сталого розвитку до 2030 р. (ЦСР)*. Тут значно більше уваги приділяється екології, рівності та звітності на регіональному і глобальному рівні, 169 завдань, означених в ЦСР передбачають не тільки вимірювання загального процесу тієї чи іншої країни, а й можливості порівняння успіхів для окремих груп населення: різного віку і статі, різної етнічної приналежності, різної освіти, з різними доходами, з різним місцем проживання.

ЦСР офіційно вступили в силу 1 січня 2016 р. Виступаючи на згаданому саміті, Президент України зазначив: «Для досягнення цілей сталого розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. ЦСР служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні».

Уряд України за сприяння системи ООН в Україні здійснив адаптацію ЦСР. Було розроблено, враховуючи специфіку України, 86 завдань розвитку і 172 показники для їх виконання. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України при активній участі науковців НАН України була

⁷ Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на XXI століття» (2002—2012). За ред. Руденка Л. Г. — К. : Академперіодика, 2014.

підготовлена Національна доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку України». 30 вересня 2019 р. Опубліковано Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Національна доповідь, підтверджена Указом Президента, спрямована на забезпечення подальшого планування в основі якого знаходиться збалансованість економічного, соціального і екологічного розвитку України. В Доповіді щодо питань екологічної рівноваги та розбудови стійкості чітко зазначено, що Україна належить до групи країн зі складними проблемами довкілля які пов'язані із незбалансованим використанням ресурсів, їх вихолощенням та забрудненням усіх компонентів природи, що є результатом господарської діяльності людини. До усіх екологічних проблем додалися питання утворення відходів діяльності людини. Виснажливе та беззастережне використання природних ресурсів, різні види забруднення ландшафтів призводять до незворотних витрат біологічного та ландшафтного різноманіття.

Згадані вище документи чітко орієнтують Суспільство на те, що нинішнє покоління людей не повинно знищувати чи погіршувати ресурси існування і розвитку своїх нащадків. Тому в плануванні своїх дій воно має йти на забезпечення свідомого компромісу, балансу інтересів — своїх інтересів та інтересів поколінь своїх наступників. Цей компроміс можна розглядати і як компроміс між благами і вадами розвитку цивілізації та визначення меж прийнятого рівня споживання, баланс між можливостями Природи і Суспільства, визначення балансу пріоритетів щодо вирішення нинішніх і віддалених проблем розвитку Людства.

Отже головним змістом змін, які має здійснити Людство, роблячи докорінну перебудову своїх відносин з Природою, змінюючи принципи використання природних ресурсів, змінюючи принципи їх розподілу в процесі виробництва та перерозподілу в процесі кінцевого споживання, виробляючи нові моральні засади, що мають визначити і обмежити розміри і індивідуального споживання ресурсів і благ Природи, є *перехід до прогнозування на довгостроковий період наслідків свого втручання в Природу, коригування планів та параметрів свого розвитку з метою запобігання і упередження негативних наслідків для довкілля, що могли б виникнути чи проявитися в короткій чи довгостроковій перспективі* ⁸.

На жаль, зусилля людей були (і є) направлені значною мірою на використання її ресурсів, а не на її збереження як головної умови існування людини.

Світова спільнота розробила певні можливі дії, щодо призупинення руйнації природного середовища. Останніми рекомендаціями, які уже

⁸ Наукові засади розробки стратегій сталого розвитку України. — Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012.

реалізуються майже в усіх державах світу, є розробка національних ЦСР, що вже здійснено і в Україні та розробка, а також затвердження Стратегій сталого (збалансованого) розвитку⁹.

За підтримки представництва ООН в Україні протягом кількох років розроблялась Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. Вона була передана управлінським структурам держави, та, на жаль, через суттєві зміни в інституційній сфері, досі не затверджена. Разом з тим, світова практика розвитку держав і регіонів давно підтвердила, що реальним механізмом реалізації ЦСР в них є саме Стратегії сталого розвитку¹⁰.

Згадана Стратегія сталого розвитку розглядається як рамковий документ, який визначає стратегічні напрями довгострокового розвитку України, в основі якого знаходяться ЦСР, адаптовані для нашої держави. В Стратегії враховано основні положення оновленої Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу.

Світоглядна парадигма збалансованого розвитку, що знаходиться в основі Стратегії, є політичною і практичною моделлю такого розвитку практично усіх держав Світу, у формулі ООН *сталий розвиток* — це розвиток Суспільства, що дозволяє задовільнити потреби нинішнього покоління, не наносячи при цьому шкоди можливостям майбутніх поколінь для задоволення їхніх власних потреб. Як уже згадувалося, ця модель орієнтована на досягнення оптимального балансу між трьома складовими розвитку: економічною, соціальною і екологічною.

Визначним у розробленій Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. є інноваційне спрямування розвитку, яке ґрунтується на використанні знань і наукових досягнень, стимулюванні інноваційної діяльності, створенні сприятливого інвестиційного клімату, оновленні виробничих фондів, формуванні високотехнологічних видів діяльності та галузей економіки, підвищенні енергоефективності виробництва, стимулюванні збалансованого економічного зростання, основаному на залученні інвестицій у використання відновлених джерел енергії, в екологічно безпечне виробництво та «зелені» технології.

Стратегією передбачено напрями економічного зростання, які пов'язані не з експлуатацією природних ресурсів, а з широким застосуванням моделей «зеленої» економіки. Сталий розвиток орієнтований значною мірою на людину та поліпшення якості її життя у сприятливому соці-

⁹ Національні стратегії сталого розвитку. Впровадження стратегічних і скоординованих дій: підходи та інновації. — К., 2004.

¹⁰ Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. www.uaundp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Sustainable-Dev.Strategy-for-Ukraine-by-2030.htm

ально-економічному середовищі та екологічно чистому природному середовищі.

Метою Стратегії є припинення деградації природних екосистем шляхом впровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку, забезпечення високого рівня та якості життя населення, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь. Досягнення цієї мети відповідає світоглядним цінностям і культурним традиціям українського народу та міжнародним зобов'язанням України.

Керівними принципами Стратегії визначено верховенство права, захист прав людини, належне врядування, участь громадськості, представників бізнесу та соціальних партнерів, інтеграція політики та управління, солідарність всередині поколінь і між поколіннями, використання найкращих із наявних знань, принципи запобігання і «забруднювач» платить.

В стратегії відомі 17 ЦСР інтегровані. З них сформовано тільки 7 цілей, які є першочерговими для вирішення і успішного розвитку держави:

- **Стратегічна ціль 1:** Сприяння інклюзивному низьковуглецевому економічному зростанню та життєстійкій інфраструктурі (2 операційні цілі);
- **Стратегічна ціль 2:** Забезпечення сталого галузевого та регіонального розвитку (3 операційні цілі);
- **Стратегічна ціль 3:** Подолання бідності та скорочення нерівності, зокрема гендерної (3 операційні цілі);
- **Стратегічна ціль 4:** Забезпечення охорони громадського здоров'я, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах (3 операційні цілі);
- **Стратегічна ціль 5:** Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміни клімату (3 операційні цілі);
- **Стратегічна ціль 6:** Збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів (3 операційні цілі);
- **Стратегічна ціль 7:** Забезпечення безпеки та доступу до правосуддя, створення підзвітних та інклюзивних інституцій (включає 3 операційні цілі).

Кожна з інтегрованих 7 цілей доповнюється операційними цілями в яких означено конкретні дії які потрібно здійснити Суспільству для

припинення деградації природного середовища, збереження біологічного різноманіття і поліпшення умов проживання людини.

В додатку до Стратегії вміщено національний план дій із її впровадження. В ньому представники громад мають можливість вибрати необхідні заходи, що доцільно заподіяти для успішного її розвитку та відповідні орієнтири по конкретним показникам щодо вибраних заходів.

Тисячоліттями ландшафти території сучасної України видозмінювались в процесі життєдіяльності людини. Практично кожний територіальний виділ має певні відхилення від його первинного екологічного стану, що впливає на умови життя людини. Саме врахування цілей сталого розвитку, що представлені в згаданій стратегії, сприятимуть активізації впровадження екологічної складової в процесі ландшафтного і територіального планування.

1.3. Нормативне регулювання територіального планування в Україні на місцевому рівні

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена Розпорядженням КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р, визначила основну мету реформи як створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності, надання населенню органами місцевого самоврядування високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях, узгодження інтересів держави та територіальних громад. Ця мета співпадає з метою містобудівної діяльності — цілеспрямованої діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища. Тому розроблення і впровадження в практичну діяльність органів місцевого самоврядування базового рівня містобудівної документації, яка є інструментом регулювання планування, забудови та іншого використання територій, забезпечить реалізацію ними своїх основних повноважень. Для реалізації цих повноважень в Концепції було передбачено протягом 2015—2017 рр. вирішити питання забезпечення новостворених громад схемами планування території та генеральними планами населених пунктів.

Основні завдання кожного виду містобудівної документації регламентуються Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності»,

а склад та зміст — відповідними державними будівельними нормами (далі ДБН). Оскільки у зазначеному Законі відсутні вимоги щодо схем планування територій громад, для виконання поставленого в Концепції завдання Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства в 2012 р. внесло зміни в п.6.3 ДБН Б.1.1—13:2012 «Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівні», визначивши, що «З метою конкретизації проектних рішень схеми планування території району та/або за ініціативою відповідної сільської, селищної, міської ради може виконуватись схема планування території окремої частини району, що відповідає території сформованої територіальної громади відповідно до чинного законодавства». Таким чином, Мінрегіон визначив схему планування території громади як містобудівну документацію регіонального рівня, розроблення та затвердження якої відбувається за рішенням районної ради. Виходячи з цього, схема планування території громади має розроблятися за рішенням районної державної адміністрації. Ця ж адміністрація має в подальшому затверджувати зазначену схему. Цей підхід протирічить суті реформи із децентралізації влади, згідно з якою об'єднана територіальна громада виходить з підпорядкування районної влади і повинна сама приймати рішення щодо свого розвитку. Крім того, склад та зміст схеми планування території окремої частини району не враховує сучасні європейські підходи до планування використання територій (застосування стратегічного та ландшафтного планування).

Для ліквідації цих недоліків Мінрегіон в 2017 р. затвердив ДБН Б.1.1—21:2017 «Склад та зміст схеми планування території, на якій реалізуються повноваження сільських, селищних, міських рад», що набули чинності з 1 липня 2018 р. Водночас, при цьому не було скасовано вимогу п. 6.3 ДБН Б.1.1—13:2012. Це призвело до того, що уповноважені органи містобудування та архітектури обласних державних адміністрацій, розгляду яких на засіданнях архітектурно-містобудівної ради підлягає містобудівна документація, вимагають від об'єднаних територіальних громад розробляти зазначену містобудівну документацію на відповідність двом державним будівельним нормам, що призводить до збільшення обсягів та вартості робіт і, відповідно, витрат місцевого бюджету. Крім того, конфлікти між ОТГ та районною владою, пов'язані із реалізацією реформи із децентралізації влади, часто унеможливають отримання рішень районних рад щодо розроблення та затвердження такої документації. Тому поставлене в розпорядженні № 333-р завдання так і не було виконане: більшість ОТГ не має затвердженого документу щодо ефективного управління ресурсами та перспективного територіального розвитку.

Через це використання територій не здійснюється комплексно, а кошти Державного фонду регіонального розвитку часто використовуються на реконструкцію чи будівництво об'єктів, які не відповідають майбутнім потребам громади.

У зв'язку із передачею в розпорядження громадам частини сільсько-господарських земель державної власності, розташованих за межами населених пунктів, розроблення схем планування територій набуває ще більшої актуальності та ваги, тому що ця документація призначена для обґрунтування довгострокової стратегії планування, забудови та іншого використання території громади. В подальшому ця документація повинна використовуватись громадою для:

- прийняття управлінських рішень стратегічного, тактичного та оперативного характеру (розроблення стратегій, програм соціального і економічного розвитку, розміщення окремих об'єктів);
- розроблення іншої містобудівної документації (генеральних планів населених пунктів, детальних планів території);
- розроблення землепорядної та землеоціночної документації (проектів землеустрою щодо впорядкування території для містобудівних потреб; проектів землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів; схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного, лісгосподарського призначення, земель водного фонду та водоохоронних зон, обмежень у використанні земель та їх режимоутворюючих об'єктів; проектів землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних одиниць; планів земельно-господарського устрою; нормативної грошової оцінки земель);
- формування інвесторами намірів забудови.

Схема планування території визначає основні принципи і напрямки планувальної організації та функціонального призначення території громади, формування системи громадського обслуговування населення, організації інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, захисту території від небезпечних природних і техногенних процесів, охорони навколишнього природного середовища, охорони та збереження нерухомих об'єктів культурної спадщини та пам'яток археології, традиційного характеру середовища історичних населених пунктів.

При розробленні схеми планування території громади враховуються державні та регіональні інтереси, які визначені у:

- Генеральній схемі планування території України;
- Державній стратегії регіонального розвитку;
- схемі планування окремої частини території України, Автономної Республіки Крим, області, району;
- регіональній стратегії, прогнозах і програмах економічного, демографічного, екологічного, соціального розвитку регіону, спеціалізованих схемах, проектах і програмах розвитку інженерно-транспортної інфраструктури, охорони навколишнього природного середовища, охорони та збереження нерухомих об'єктів культурної спадщини та пам'яток археології;
- чинній містобудівній документації на місцевому рівні та проектній документації.

Схема планування території громади є першоосною для розроблення системи стратегічних, прогнозних і програмних документів щодо розвитку цієї території.

Основними завданнями схеми планування території громади є:

- обґрунтування майбутніх потреб і визначення переважних напрямів використання територій, в тому числі для містобудівних потреб, на основі принципів сталого розвитку;
- урахування та взаємоузгодження державних, громадських і приватних інтересів під час планування, забудови та іншого використання територій з дотриманням вимог містобудівного, санітарного, екологічного, природоохоронного, протипожежного та іншого законодавства;
- забезпечення раціонального розселення, визначення напрямів сталого розвитку населених пунктів та їх перспективної чисельності населення;
- формування і розвиток міжселенних систем соціальної інфраструктури в галузі освіти та охорони здоров'я;
- визначення територій, що мають особливу екологічну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, естетичну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання;
- розроблення містобудівних заходів щодо охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів; охорони та збе-

реження нерухомих пам'яток культурної спадщини та пам'яток археології; захисту території та населення від небезпечних природних і техногенних процесів.

Розроблення схеми планування території громади здійснюється на актуалізованій картографічній основі, створеній у регіональній місцевій системі координат, що має зв'язок з державною системою координат УСК-2000, у цифровій формі як базові набори геопросторових даних. Вихідним масштабом картографічної основи для розроблення схеми планування території громади є масштаб М 1:10 000.

Схема планування території розробляється у цифровій формі як набір профільних геопросторових даних в єдиній системі класифікації та кодування об'єктів для створення баз даних містобудівного кадастру. Проектні рішення схеми планування території громади можуть відтворюватися на паперових носіях у вигляді пояснювальної записки та графічних матеріалів.

У пояснювальній записці наводиться аналіз існуючого стану використання території громади, дорожньої мережі, систем транспорту, водопостачання, каналізації, електропостачання, газопостачання, трубопроводного транспорту, санітарного очищення території та обґрунтовується необхідність їх розвитку (реконструкції, нового будівництва). Описуються результати комплексної оцінки території з визначенням і порівняльною характеристикою стимулюючих і обмежуючих факторів, які обумовлюють структуру та параметри розвитку економіки, напрями сталого (збалансованого) використання території. Надається системна оцінка конкурентних переваг та обмежень соціально-економічного розвитку, що визначають вимоги та можливості ефективного використання території громади з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників. За наявності в громаді стратегії її розвитку наводиться перелік стратегічних та операційних цілей розвитку території, а також проводиться оцінка їх реалістичності, тобто відповідності наявним ресурсам з врахуванням вимог сталого розвитку. Пропозиції та обґрунтування розвитку території громади стосуються:

- перспективного використання території з розподілом за видами переважного використання (функціональне зонування території);
- розвитку господарського комплексу та демографічного потенціалу;
- обсягів реконструкції та нового будівництва об'єктів міжселенного обслуговування населення (в першу чергу освіти та медицини), місцевої системи інженерно-транспортної інфраструктури та санітарного очищення;

- охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини, пам'яток археології та дотримання режиму використання земель історико-культурного призначення;
- охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- заходів з інженерної підготовки та захисту території від небезпечних процесів природного та техногенного характеру;
- визначення територій спільних інтересів суміжних громад та заходів з міжмуніципального співробітництва.

Графічні матеріали відображають:

- територію громади в планувальній структурі території області (Автономної Республіки Крим) та району (ситуаційна схема) — межі та адміністративні центри адміністративно-територіальних одиниць, мережу загальнодержавних та регіональних комунікацій і споруд інженерно-транспортної інфраструктури, проектні рішення затвердженої містобудівної документації державного та регіонального рівнів;
- існуюче використання території громади (план існуючого використання території, суміщений зі схемою існуючих планувальних обмежень) — землі сільськогосподарського, лісгосподарського, історико-культурного, рекреаційного та оздоровчого призначення, території та об'єкти природно-заповідного фонду, водного фонду, території дачних та садівницьких товариств, місця залягання розвіданих запасів корисних копалин, території населених пунктів, виробничі території та об'єкти, території та об'єкти комунального господарства (кладовища, сміттєзвалища, полігони твердих побутових відходів, підприємства із санітарного очищення та утилізації відходів, художько-поховальники), об'єкти міжселенного громадського обслуговування населення, існуючі магістральні мережі та споруди інженерно-транспортної інфраструктури загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів (залізничного, автомобільного, водного, повітряного, трубопровідного транспорту, зв'язку, водо- та енергозабезпечення, водовідведення), нерухомі об'єкти культурної спадщини та пам'ятки археології, розташовані на територіях суміжних громад шкідливі об'єкти (якщо їх санітарно-захисні зони накладаються на територію даної громади), охоронні, санітарно-захисні зони, округи та зони санітарної охорони навколо відповідних територій та об'єктів, прибережно-захисні смуги; зони акустичного впливу та обмеження за будови об'єктів авіаційного транспорту, межі зон охорони пам'яток

культурної спадщини та пам'яток археології, межі історичних ареалів населених пунктів;

- розповсюдження факторів природної та техногенної небезпеки (схема);
- території зі складними інженерно-будівельними умовами забудови, зрошені та осушені землі, зони радіаційного та іншого техногенного забруднення довкілля, можливих надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру від потенційно небезпечних об'єктів, існуючі споруди інженерного захисту території;
- проектні пропозиції щодо перспективного функціонального зонування території (проектний план, суміщений зі схемою проектних планувальних обмежень) — розподіл території за видами переважного використання, розміщення існуючих, що залишаються, та проектних виробничих об'єктів, об'єктів міжселенного громадського обслуговування населення, магістральних мереж та споруд інженерно-транспортної інфраструктури (залізничного, автомобільного, водного, повітряного, трубопровідного транспорту, зв'язку, водо- та енергозабезпечення, водовідведення), об'єктів комунального господарства, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, лісгосподарського, історико-культурного, рекреаційного та оздоровчого призначення, структурні елементи екологічної мережі, відповідні планувальні обмеження.

Для складання планів реалізації проектних рішень схеми планування території громади, програм соціально-економічного розвитку, інших прогностичних та програмних документів в складі графічних матеріалів додатково виконуються:

- схема просторової реалізації стратегії розвитку території громади із відображенням територій та об'єктів, створення яких передбачено стратегічними та оперативними цілями стратегії розвитку, зокрема, промисловості, агропромислового комплексу, рекреації, туризму;
- схема формування мережі первинної медичної допомоги, на якій відображаються існуючі, що залишаються, та проектні медичні заклади, що надають первинну медичну допомогу і створюються шляхом будівництва нових та перепрофілювання існуючих об'єктів, а також зони обслуговування цих медичних закладів;
- схема формування мережі освітніх закладів, на якій відображаються існуючі, що залишаються, та проектні дитячі дошкільні та шкільні заклади, що створюються шляхом будівництва нових

та перепрофілювання існуючих об'єктів, а також зони обслуговування цих освітніх закладів;

- схема дорожньої мережі та транспортної інфраструктури, на якій відображаються існуючі та проектні мережі та споруди державної і місцевої транспортної інфраструктури;
- схема інженерних мереж та споруд, на яку, окрім існуючих об'єктів, наносяться ті, що реконструюються, та проектні об'єкти водопостачання, водовідведення, газопостачання, електропостачання, трубопровідного транспорту;
- схема інженерної підготовки та захисту території від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, на якій відображаються території, що потребують вертикального планування, дренажу, виторфовування, рекультивациі, агролісомеліорації, річки та водойми, які потребують регулювання, очищення, днопоглиблення, проектні інженерні споруди для захисту від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- ландшафтний план, на якому зображуються ліси з поділом на категорії, об'єкти водного фонду, в тому числі заплави річок, сільськогосподарські поля, території міжселенних рекреаційних утворень (курортні, рекреаційні, лікувально-оздоровчі зони) та закладів, території зеленого, екологічного, сільського туризму (зокрема, населені пункти-центри народних ремесел, етнічні осередки), землі історико-культурного призначення, нерухомі об'єкти культурної спадщини та пам'ятки археології, території та об'єкти природно-заповідного фонду з відповідним зонуванням за режимами використання, об'єкти туристичної інфраструктури (зокрема, готелі, мотелі, агросадиби), антропогенні ландшафти за функціональним використанням, «ментальні» (асоціативні) ландшафти, дорожня мережа, території з найбільш гострими екологічними проблемами, де необхідно запропонувати та вжити особливі заходи для їх відновлення, диференціація ландшафтів за критерієм привабливості для туризму і рекреації.

За потреби громади додатково можуть виконуватись й інші схеми, які обґрунтовують, ілюструють чи деталізують прийняті проектні рішення.

Зважаючи на зростаючу увагу до імплементації цілей сталого розвитку 2030 слід очікувати і змін нормативної документації для місцевого рівня. В першу чергу йдеться про Ціль 11 «Сталий розвиток міст та громад», підготовку Концепції запровадження інтегрованого розвитку громад. Відповідно до проекту, Концепція — це документ стратегічного

планування, що визначає довгострокові, міждисциплінарні, просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку громади, розробляється із залученням місцевих мешканців та інших заінтересованих сторін, є передумовою розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку з метою підвищення якості життя, доступності та рівності можливостей, сприяння розвитку соціальних відносин громадян та ділової активності, оптимізації адміністративної діяльності, координується з державними і регіональними програмами розвитку. Зважаючи на посилення зв'язків стратегічного і територіального (просторового) планування, вдосконалення нормативної бази останнього також є на часі.

Розділ 2. Досвід Німеччини і України в розробці територіальних і ландшафтних планів громад та їхньої екологічної оцінки

2.1. Урахування екологічних аспектів в системі перспективного планування будівництва в Німеччині

2.1.1. Система просторового планування в Німеччині: короткий огляд

2.1.1.1. Рівні та функції просторового планування

Система просторового планування в Німеччині побудована ієрархічно і реалізується на двох рівнях, на не місцевому рівні просторової організації території (федерація, федеральні землі та регіони) і на місцевому рівні перспективного планування будівництва (міста і громади) (див. Табл. 2.1.1). Як частину просторового планування його називають також загальним просторовим плануванням. Воно служить насамперед координації різних призначених для користувача вимог і індивідуальних інтересів і тим самим збалансованому, сталому розвитку території планування. Поряд з ним є численні галузеві просторові плани, що виконують просторово

Таблиця 2.1.1.

Організація просторового і ландшафтного планування в Німеччині на різних політично-адміністративних рівнях (розроблено авторами)

ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ	Види планів просторового планування на різних рівнях		Правові основи
	Природоохоронне галузеве планування (ландшафтне планування)		
ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ	Федерація	Федеральна концепція «зеленої інфраструктури» (неформальний, необов'язковий документ)	Закон про просторову організацію території; Федеральний закон про охорону природи
	Керівні принципи і стратегії дій з просторового розвитку в Німеччині (неформальні, необов'язкові документи)		
	Плани просторової організації території у виключній економічній зоні (морське просторове планування)		
	Плани або програми просторової організації території федеральної землі	Ландшафтна програма	Закон про просторову організацію території; Федеральний закон про охорону природи; відповідні місцеві закони земель
БУДІВНИЦТВА	Регіони	Рамковий ландшафтний план	
	Регіональні плани просторової організації (регіональні плани) для регіону планування як частина федеральної землі		
	Міста і муніципалітети	Ландшафтний план	Будівельний кодекс; відповідні місцеві закони земель
	Плани використання території «Попередній перспективний план будівництва» для всієї території громади, обов'язковий для відомств		
ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ	Міста і муніципалітети	План озеленення	
	Плани забудови «Обов'язковий перспективний план будівництва» відповідно для однієї частини громади, обов'язковий для всіх		

значимі завдання розвитку, перш за все, в області інфраструктури (транспорт, енергопостачання, утилізація та використання відходів, водне господарство та інші), а також і ландшафтне планування як міждисциплінарне природоохоронне планування (див. посібник на регіональному рівні¹¹, підрозділ 2.2.1). Зв'язування рівнів планування відбувається за принципом зустрічного потоку. Це означає, що з одного боку на нижчому рівні слід дотримуватись або враховувати при узгодженні розпорядження вищого рівня (див. підрозділ 2.2), а з іншого боку при прийнятті рішень на вищому рівні слід враховувати дійсні умови на нижчому рівні, а також залучати до участі відповідних носіїв планування.

2.1.1.2. Муніципальний рівень просторового планування

Після того, як в попередньому посібнику був представлений регіональний рівень просторової організації території, тобто регіональне планування (див. посібник на регіональному рівні¹²), ця стаття присвячена наступному муніципальному рівню перспективного планування будівництва. Згідно зі ст. 1 абз. 5 Будівельного кодексу¹³ при підготовці перспективних планів будівництва слід враховувати сталий розвиток міст, який поєднує соціальні, економічні та екологічні вимоги з відповідальністю перед майбутніми поколіннями і забезпечує соціально справедливий використання земель для загального блага. Ці плани повинні внести вклад у забезпечення гідного середовища проживання людини, у захист і розвиток природних основ життя, сприяти захисту клімату та адаптації до кліматичних змін, а також сприяти захисту ґрунту. Більше того, вони повинні зробити внесок у збереження і розвиток містобудівного вигляду міст і ландшафту. Ця структура відображає широкий спектр функцій і довгостроковий ефект просторового планування.

Перспективне планування будівництва складається з плану використання території як попереднього перспективного плану будівництва¹⁴

¹¹ Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Врахування екологічних аспектів у систему просторового планування в Німеччині. В публікації: Руденко, Л.; Маруняк, Е.; Голубцов, О.; Лисовский, С.; Чехний, В.; Палеха, Ю.; Айликова, Г.; Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Методика інтеграції екологічної складової розвитку в просторове планування України. Регіональний рівень. К.: Інститут географії НАН України. — С. 20—31.

¹² Там само. Підрозділ 2.1.2.

¹³ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

¹⁴ Vgl. §§ 5—7 Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634)

і плану забудови як обов'язкового перспективного плану будівництва¹⁵. У той час як зображення плану використання території є обов'язковими тільки для органів влади, плани забудови створюють права на будівництво, які є обов'язковими для всіх. Отже, поряд з планом забудови на одній території не може бути іншого обов'язкового плану з суперечливими висловлюваннями.

За допомогою плану використання території громада комплексно представляє вид використання під будівництво, що виникає в результаті містобудівного розвитку, відповідно до ймовірного попиту в загальних рисах. Це включає і подання площ, що використовуються в даний час для будівництва, і виділення нових ділянок під забудову, а також маркування площ, які повинні захищатися від забудови. Існуючі будівельні майданчики класифікуються щодо виду використання під забудову переважно відповідно до існуючого стану (тобто житлові зони, зони змішаної забудови, промислові зони). Плани забудови регулюють для окремих частин території громади на основі текстових і графічних обов'язкових висловлювань особливий вид і ступінь допустимого використання під будівництво і ступінь іншого використання, тобто як інвестору дозволяється забудувати або використовувати відповідну ділянку, яких вимог він повинен дотримуватися і що він повинен враховувати, зокрема, щодо компонентів довкілля (див. посібник на регіональному рівні¹⁶, параграф 2.3.2.2). Через масштаб представлення ці плани вже більш докладні, ніж висловлювання плану використання території.

Цілі планування, згадані в ст. 1 абз. 5 Будівельного кодексу¹⁷, конкретизуються в подальшому в абз. 6 Будівельного кодексу за допомогою 13 керівних принципів планування, які необхідно враховувати при муніципальному плануванні, в тому числі: загальні вимоги до здорового способу життя і умов праці, житлові потреби населення, соціальні і культурні потреби населення, проблеми охорони навколишнього середовища, включаючи охорону природи і догляду за ландшафтом, інтереси сільського та лісового господарств і забезпечення запасів сировини. При формальній рівності всіх інтересів законодавець підкреслює, що вони в принципі еквівалентні та є рівними. Тільки в одиничному випадку в рамках зва-

¹⁵ Vgl. §§ 8—10 Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

¹⁶ Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Врахування екологічних аспектів у систему просторового планування в Німеччині. — Зазначена праця. — С. 20—31.

¹⁷ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

жування інтересів можливо враховувати інтереси з тією значимістю, яка їм присвоюється.

Згідно зі ст. 5 абз. 2 Будівельного кодексу ¹⁸, в поєднанні з вимогами адміністративного розпорядження про задоволення будівельних потреб ¹⁹, що доповнює Будівельний кодекс в плані використання територій особливо можуть відображатися:

- території, призначені для забудови, відповідно до загального будівельного призначення (будівельні майданчики), відповідно до особливого будівельного призначення, а також відповідно до масштабу / міри будівельного використання;
- оснащеність території муніципальної освіти установками і спорудами для постачання сфери суспільного і приватного споживання, товарами і послугами установками і спорудами, а також іншими інструментами адаптації до глобального потепління;
- території, відведені для міжміських і основних місцевих шляхів сполучення;
- території, відведені під системи життєзабезпечення, утилізації відходів, відведення стічних вод, складування сміття, під магістральні лінії водопостачання і водовідведення;
- території, зайняті зеленими насадженнями (сквери і парки, сади і городи, ігрові та спортивні майданчики, кемпінги та місця для купання, кладовища);
- водні поверхні, гавані і території, зарезервовані для потреб захисту від паводків і регулювання поверхневого стоку;
- території, призначені для охорони, догляду та розвитку ґрунту, природного середовища і природного ландшафту.

Для подання цього змісту повинні використовуватися відповідні чорно-білі або кольорові умовні позначення плану, які регулюються в Положенні про розробку перспективних планів будівництва і поданні змісту плану ²⁰.

¹⁸ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

¹⁹ Verordnung über die bauliche Nutzung der Grundstücke (Baunutzungsverordnung — BauNVO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 21. November 2017 (BGBl. I S. 3786)

²⁰ Verordnung über die Ausarbeitung der Bauleitpläne und die Darstellung des Planinhalts (Planzeichen-verordnung 1990 — PlanzV 90) vom 18. Dezember 1990 (BGBl. 1991 I S. 58), BGBl. III 213—1-6.

Затвердження плану використання території здійснюється органами вищого рівня управління. Через відмінності в адміністративній структурі в 16 федеральних землях Німеччини вони варіюються від землі до землі (наприклад, районні відділення на районному рівні, окружні уряди на рівні урядових округів або, можливо, міністерство, відповідальне за будівництво). Однак схвалення надається тільки в рамках правового нагляду, тобто перевіряється тільки дотримання муніципалітетом вимог законодавства та планування (наприклад, вимог регіонального плану). В рамках, передбачених таким чином, муніципалітети та міста можуть вільно проектувати своє містобудівний розвиток.

Згідно зі ст. 2 абз. 4 Будівельного кодексу ²¹, при підготовці або коригуванні плану використання територій проводиться стратегічна екологічна оцінка і складається доповідь по СЕО (див. розд. 3). Крім того, згідно зі ст. 6а Будівельного кодексу ²², до плану має додаватися обґрунтування, в якому серед інших наводитимуться відомості про те, яким чином у плані враховані вимоги охорони навколишнього середовища та результати участі громадськості та органів виконавчої влади. Тут же повинні вказати також причини, за якими після зважування / зіставлення з іншими розглянутими можливостями, вибір був зроблений на користь цього варіанту плану. Крім того, план використання територій разом з обґрунтуванням повинен бути викладений в мережі Інтернет і знаходитися у відкритому доступі на офіційному порталі федеральної землі.

2.1.2. Інтеграція ландшафтного планування в просторове планування

2.1.2.1. Ландшафтне планування: короткий огляд

Ландшафтне планування регулюється Федеральним законом про охорону природи Німеччини, а також законами про охорону природи на рівні земель. Як вид планування, що охоплює всю територію, тобто однаково і незаселені, і заселені зони воно спрямоване на охорону, догляд і розвиток природи і ландшафту, сприяючи таким чином здійсненню природоохоронних цілей, названих у статті 1 Федерального закону «Про охорону природи» ²³, а саме тривалому збереженню:

²¹ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

²² Там само.

²³ Bundesnaturschutzgesetz vom 29. Juli 2009 (BGBl. I S. 2542), das zuletzt durch Artikel 8 des Gesetzes vom 13. Mai 2019 (BGBl. I S. 706) geändert worden ist.

- біологічного різноманіття;
- продуктивності та функцій природного середовища, включаючи здатності до самовідновлення та можливості невиснажливого використання природних ресурсів;
- різноманіття, своєрідності і краси, а також рекреаційної цінності природи і ландшафту.

Ландшафтне планування виконує не лише функцію галузевого планування охорони природи. Поряд з цим, воно вносить природоохоронний внесок в загальне просторове планування (див. підрозділ 1.1). Відповідно, є ландшафтні плани на всіх рівнях, на яких є також просторові плани (федеральна земля, регіон, громада, частина громади). Просторові плани повинні враховувати висловлювання ландшафтного планування в рамках процедурного етапу зважування (ст. 9 абз. 5 Федерального закону про охорону природи ²⁴). В основному, це відбувається так, що ландшафтне планування служить головною основою для оцінки впливу проектів будівництва на навколишнє середовище і для стратегічної екологічної оцінки планів і програм ²⁵ (див. розд. 3). Якщо є актуальний широкомасштабний ландшафтний план, то він, як інформаційна та оцінна основа, може значно скорочувати інвентаризаційні витрати інших планів, які мають вплив на територію і навколишнє середовище ²⁶.

При реалізації багатьох своїх конкретних просторових цілей ландшафтне планування спирається на плани просторової організації території та перспективні плани будівництва, оскільки зміст і висловлювання ландшафтних планів стають юридично обов'язковими тільки тоді, коли вони інтегровані у відповідні плани просторової організації території або перспективні плани будівництва. При цьому можна розрізняти три моделі урахування ландшафтно-планувальних аспектів в просторових планах:

²⁴ Там само.

²⁵ На міжнародному рівні поняття «стратегічна екологічна оцінка» використовується для оцінки планів і програм, щодо просторового планування німецьке законодавство говорить лише про «екологічну оцінку». Там немає ніяких відмінностей в змісті. Поняття «стратегічна екологічна оцінка» використовується і в Німеччині для інших планів і програм (за межами просторового планування).

²⁶ Heiland, S. (2010): Landschaftsplanung. In: Henckel, D.; Kuczkowski, K. v.; Lau, P.; Pahl-Weber, E.; Stellmacher, F. (Hrsg.): Planen — Bauen — Umwelt. Ein Handbuch. Wiesbaden: 294—300: S. 294.

первинну (пряму) інтеграцію, вторинну інтеграцію і неінтеграцію (див. посібник на регіональному рівні ²⁷, главу 2.3.2).

Для більш детальної інформації про німецьку систему ландшафтного планування див. статті Хайланд і Май ²⁸, які опубліковані українською та російською мовами.

2.1.2.2. Ландшафтно-планувальні теми в плані використання територій

Крім містобудівного розвитку, захист і розвиток навколишнього середовища має особливе значення. Згідно зі ст. 1 абз. 6 Будівельного кодексу²⁹ при цьому слід особливо враховувати наступні аспекти:

- вплив на тварин і рослини, площу, ґрунти, воду, повітря, клімат і на взаємозв'язок між ними, а також на ландшафт і на біологічне різноманіття;
- цілі збереження і охорони територій, що входять в категорію територій Натура 2000;
- вплив навколишнього середовища на здоров'я людини, а також на населення в цілому;
- вплив навколишнього середовища на об'єкти культури та інші матеріальні об'єкти;
- запобігання викидам в навколишнє середовище, а також належне поводження з відходами та стічними водами;
- використання відновлюваних джерел енергії, а також економне та ефективне використання енергії;
- взаємодія між окремими аспектами охорони навколишнього середовища.

²⁷ Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Врахування екологічних аспектів у систему просторового планування в Німеччині. В публікації: Руденко, Л.; Маруняк, Е.; Голубцов, О.; Лисовский, С.; Чехний, В.; Пале-ха, Ю.; Айликова, Г.; Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Методика інтеграції екологічної складової розвитку в просторове планування України. Регіональний рівень. К.: Інститут географії НАН України. — С. 20—31.

²⁸ Хайланд, Ш.; Май, А. (2014): Концепція ландшафтного планування в Німеччині. В публікації: Руденко, Л.Г. (ред.): Ландшафтне планування в Україні. — С. 23—28.

Хайланд, Ш.; Май, А. (2009): Ландшафтное планирование — инструмент упреждения экологических проблем территории. В публікації: Ukrainian geographical journal No. 4 (68) 2009, Kyiv. — P. 3—10.

²⁹ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

Таблиця 2.1.2.

**Ландшафтно-планувальні заходи і компоненти навколишнього середовища,
які отримують переваги від цього³⁰**

(скорочення*: тварини, рослини і біологічне різноманіття (T&P), ґрунти (Г), вода (В), клімат (К),
вигляд ландшафту і рекреація (Л&Р), людина (Л), культурні та матеріальні цінності (К&М))

Вимоги та заходи охорони природи і догляду за ландшафтом на території планування	Компоненти навколишнього середовища, які отримують переваги від цих заходів
Захист цінних вільних просторів від забудови	T&P, Г, В, Л&Р, Л, К, К&М
Розвиток мережі біотопів	T&P, Г, В, Л&Р
Розвиток лісів, близьких до природних, розвиток східчастих і структурно багатих лісів, особливо на узліссях лісу, прилеглих до сільськогосподарських угідь	T&P, Г, В, К, Л&Р, К&М
Постійне зниження інтенсивності використання на сільськогосподарських землях	T&P, Г, В, К, Л&Р, К&М
Облаштування водойм при технічному розширенні і регулювання русла в стилі, відповідному ландшафту, збереження і розвиток берегової рослинності, близької до природної	T&P, Г, В
Уникнення ризиків повеней, поліпшення регулювання поверхневого стоку і водоутримуючої здатності ґрунту і поверхневих вод	T&P, Г, В, Л, К&М
Запобігання ерозії ґрунту	T&P, Г, В, Л&Р, Л, К&М
Запобігання «запечатуння» території; зняття техногенного покриття	T&P, Г, В, К, Л, Л&Р
Збереження і підвищення запасів ґрунтових і підземних вод	В, Л
Відновлення проточних водойм, збереження і поліпшення проточності водойм	В, Г, Т&Р, Л&Р, Л
Збереження коридорів свіжого і холодного повітря, забезпечення повітрообміну	К, Л
Збереження і розвиток територій, які є значущими для мікроклімату поселень	К, В, Г, Т&Р, Л&Р, Л
Збереження рекреаційної цінності ландшафту, збереження і догляд за привабливими елементами і особливостями ландшафту, створення гармонійних переходів між поселеннями і ландшафтом	T&P, Л&Р, Л, К&М
Збереження і, при необхідності, відновлення типових елементів культурного ландшафту, включення цих елементів в туристичне використання	Л&Р

³⁰

Stadtverwaltung Tharandt (2017): Verwaltungsgemeinschaft Tharandt. Integrierter Landschaftsplan. Strategische Umweltprüfung. Entwurf (vorläufige Fassung). Planungsbüro Schubert Architektur & Freiraum. Abgerufen am 13.08.2019 von <https://www.tharandt.de/tharandt/Aktuelles/Flächennutzungsplan/Planunterlagen.html>: S. 4—5.

Будівельний кодекс вимагає враховувати положення ландшафтних планів, а також інших планів (відповідно до водним законодавством, законодавством, яке регулює поводження з відходами та законом про захист навколишнього середовища від вихлопних газів). З цих планів план використання територій можна отримати інформацію про території, які повинні слугувати для захисту і відновлення функцій природи і ландшафту з різних причин (захист природних основ ґрунту, води, клімату, захист і розвиток оселищ; захист і розвиток культурного ландшафту). У ландшафтному плані природне середовище аналізується і оцінюється щодо ґрунту, ґрунтових і поверхневих вод, клімату, видів і місць проживання, а також розглядається і документується придатність території планування для рекреаційних потреб (вигляд ландшафту). Виходячи з цього, визначаються ландшафтно-планувальні цілі та заходи розвитку муніципального району, для збереження природи.

Ландшафтний план повинен бути включений в план використання територій в якості експертної оцінки з точки зору охорони природи, якщо висловлювання і зображення плану для цього придатні. Функціональні категорії, показані в планах і картах і підрозділені на нинішній і майбутній стани, пояснюються в записці містобудівної документації. При цьому до кожної з них прив'язуються принципи дії або режими використання. Ділянки зазвичай показані розміром від 0,5 га.

Принцип встановлення обов'язкових положень в перспективному плануванні будівництва має велике значення. Наприклад, відповідні заходи з ландшафтного плану адміністративного спільноти Тарандт збережені в табл. 2.1.2 (див. с. 33).

2.1.3. Стратегічна екологічна оцінка у просторовому плануванні

2.1.3.1. Правові рамкові умови і процедурні вимоги

У просторовому плануванні (на рівнях просторової організації території та перспективного планування будівництва) приймаються важливі рішення про майбутнє використання простору, тому ці плани підлягають Стратегічній екологічній оцінці ³¹ (CEO). Обов'язковість проведення CEO в рамках розробки або коригування планів і програм пояснюється

³¹

На міжнародному рівні поняття «стратегічна екологічна оцінка» використовується для оцінки планів і програм, щодо просторового планування німецьке законодавство говорить лише про «екологічну оцінку». Там немає ніяких відмінностей в змісті. Поняття «стратегічна екологічна оцінка» використовується і в Німеччині для інших планів і програм (за межами просторового планування).

Директивою 2001/42/ЕС Європейського парламенту та Ради від 27 червня 2001 р. «Про оцінку впливу деяких планів і програм на навколишнє середовище» (Директива про СЕО ³²). Реалізація цієї директиви в національному законодавстві Німеччини відбулась в області просторового планування, за допомогою змін в Законі «Про просторову організацію території» ³³, Будівельному кодексі ³⁴ і Законі «Про оцінку впливу на навколишнє середовище»³⁵.

Значимі для рівня перспективного планування будівництва ст. 35 абз. 1 Закону «Про оцінку впливу на навколишнє середовище» ³⁶ (Дод. 5 № 1.8) і ст. 2 абз. 4 Будівельного кодексу ³⁷, відповідно до яких повинна проводитися стратегічна екологічна оцінка при підготовці та коригуванні перспективних планів будівництва. Для кожного перспективного плану будівництва муніципалітет встановлює, в якому обсязі та з яким ступенем деталізації потрібно виявити фактори охорони навколишнього середовища. Стратегічна екологічна оцінка проводиться на основі сучасного рівня знань, з використанням загальновизнаних методик контролю, що залучаються пропорційно змісту і ступеня деталізації перспективного плану будівництва. Висновок стратегічної екологічної оцінки враховується при зважуванні / зіставленні інтересів, що розходяться. Якщо стратегічна екологічна оцінка проводиться для місцевості (або її частин) в рамках процедури просторової організації, плану використання територій або плану забудови, то в ході подальшого або паралельно триваючого процесу містобудівного планування стратегічну екологічну оцінку слід обмежити виявленням і аналізом додаткових або інших значних наслідків для навколишнього середовища. У доповіді по СЕО, як окремої частини обґрунтування, муніципалітет повинен викласти фактори охоро-

³² Richtlinie 2001/42/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 27. Juni 2001 über die Prüfung der Umweltauswirkungen bestimmter Pläne und Programme.

³³ Raumordnungsgesetz vom 22. Dezember 2008 (BGBl. I S. 2986), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 15 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2808) geändert worden ist.

³⁴ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

³⁵ Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 24. Februar 2010 (BGBl. I S. 94), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. Dezember 2019 (BGBl. I S. 2513) geändert worden ist.

³⁶ Там само.

³⁷ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

ни навколишнього середовища, виявлені і оцінені в рамках стратегічної екологічної оцінки. Зміст доповіді по СЕО має орієнтуватися на вимоги, визначені у ст. 2 абз. 4 та Дод. 1 Будівельного кодексу ³⁸.

Мета стратегічної екологічної оцінки полягає в охороні здоров'я людини і навколишнього природного середовища від можливого шкідливого впливу планів і програм. Вона повинна бути досягнута шляхом оптимізації планування, раннього і комплексного обліку екологічних аспектів в результаті раннього та ефективного залучення відомств і громадськості, а також шляхом збільшення прозорості процедури. Проте, стратегічна екологічна оцінка не обмежується негативними наслідками планування, але також показує можливі позитивні ефекти.

За результат стратегічної екологічної оцінки відповідно до «Про просторову організацію території» ³⁹ і Будівельному кодексу ⁴⁰, а також і за сам план відповідає носій планування або обраний для планувальних рішень орган. Дозвільний орган влади (відомство вищого рівня) тільки перевіряє дотримання правил процедури та правильного зважування / зіставлення інтересів. Відповідальність за результати стратегічної екологічної оцінки несуть наступні органи влади:

- **На рівні просторової організації території:**

За плани розвитку федеральних земель: земельний уряд або відповідальне земельне міністерство;

За регіональні плани: регіональні збори або регіональна рада (за плани розроблені муніципальними зборами) або органи земельного планування за участю муніципалітетів і спілок муніципальних утворень (плани державного рівня).

- **На рівні перспективного планування будівництва:** міська або муніципальна рада (обраний муніципальний парламент); зазвичай є підготовчий муніципальний архітектурно-планувальний комітет.

Контактною особою для муніципальної адміністрації під час стратегічної екологічної оцінки є громадськість (включаючи визнані екологічні та природоохоронні спілки), органи влади, перш за все, природоохоронні відомства (крім того, водоохоронне відомство, відомство захисту від за-

³⁸ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

³⁹ Raumordnungsgesetz vom 22. Dezember 2008 (BGBl. I S. 2986), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 15 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2808) geändert worden ist.

⁴⁰ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

бруднюючих речовин і відомство охорони здоров'я), а також інші носії громадських інтересів, чия сфера відповідальності може бути зачеплена плануванням.

При проведенні стратегічної екологічної оцінки слід дотримуватися певних процедурних етапів (див. рис. 2.1.1⁴¹ на с. 38; детальний опис процедурних етапів, див. посібник на регіональному рівні ⁴², табл. 2.1.2 на с. 33). Ці етапи повинні бути включені до відповідних процедур по розробці або коректуванню планів і програм. У Німеччині стратегічна екологічна оцінка являє собою несамостійну частину відповідної процедури. Важливо, щоб стратегічна екологічна оцінка розумілася як процес, в якому прогрес в плануванні та результати стратегічної екологічної оцінки постійно порівнюються, і планування уточнюється відповідним чином ⁴³. За допомогою цього постійного та ітеративного взаємозв'язку планування і стратегічної екологічної оцінки можна уникнути помилок планування, оптимально пов'язати різні інтереси, заощадити витрати і досягти високого рівня безпеки планування ⁴⁴.

⁴¹ Umweltministerium Mecklenburg-Vorpommern (MLU MV); Ministerium für Arbeit, Bau und Landesentwicklung Mecklenburg-Vorpommern (MABL MV) (Hrsg.) (2005): Umweltprüfung in Mecklenburg-Vorpommern. Leitfaden zur Durchführung der Umweltprüfung in der Bauleitplanung für die Gemeinden, Planer, Behörden sowie die Öffentlichkeit: S. 17.

⁴² Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Врахування екологічних аспектів у систему просторового планування в Німеччині. В публікації: Руденко, Л.; Маруняк, Е.; Голубцов, О.; Лисовский, С.; Чехний, В.; Палеха, Ю.; Айликова, Г.; Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Методика інтеграції екологічної складової розвитку в просторове планування України. Регіональний рівень. К.: Інститут географії НАН України. — С. 20—31.

⁴³ Umweltministerium Mecklenburg-Vorpommern (MLU MV); Ministerium für Arbeit, Bau und Landesentwicklung Mecklenburg-Vorpommern (MABL MV) (Hrsg.) (2005): Umweltprüfung in Mecklenburg-Vorpommern. Leitfaden zur Durchführung der Umweltprüfung in der Bauleitplanung für die Gemeinden, Planer, Behörden sowie die Öffentlichkeit: S. 17.

⁴⁴ Umweltministerium Mecklenburg-Vorpommern (MLU MV); Ministerium für Arbeit, Bau und Landesentwicklung Mecklenburg-Vorpommern (MABL MV) (Hrsg.) (2005): Umweltprüfung in Mecklenburg-Vorpommern. Leitfaden zur Durchführung der Umweltprüfung in der Bauleitplanung für die Gemeinden, Planer, Behörden sowie die Öffentlichkeit: S. 17.

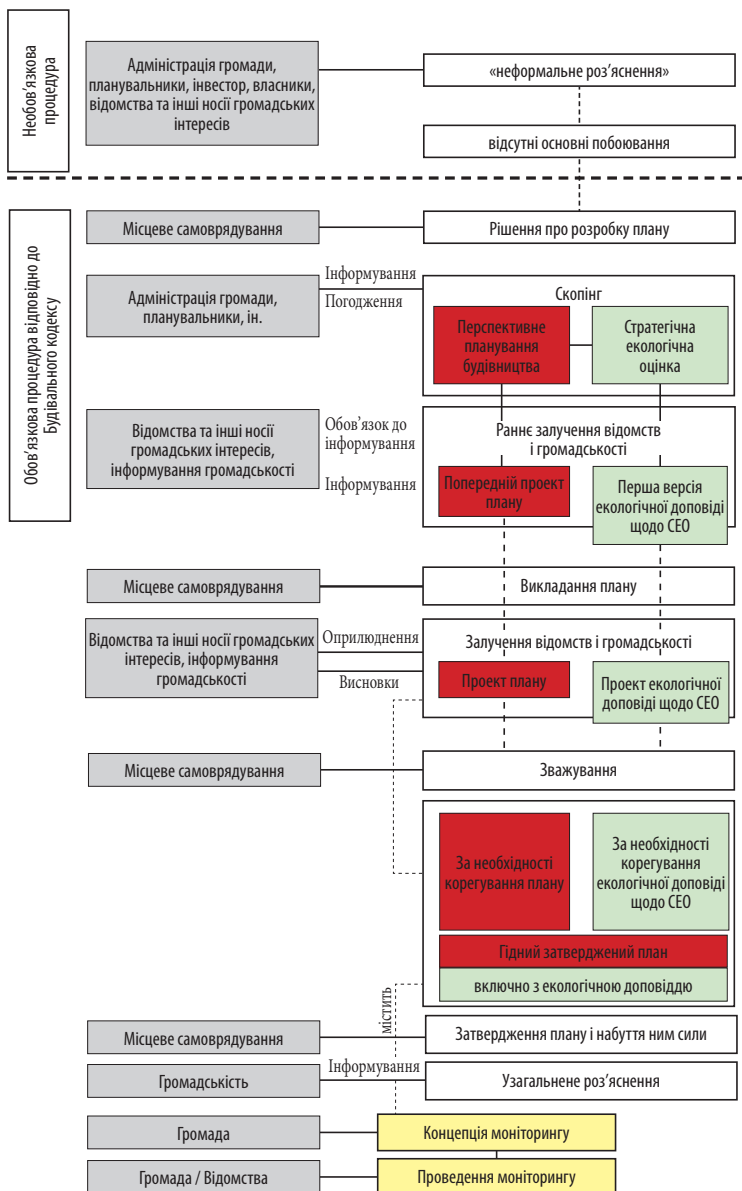

Рис. 2.1.1. Хід процедури розробки перспективного плану будівництва та відповідної екологічної оцінки.

2.1.3.2. Стратегічна екологічна оцінка плану використання територій

Як правило, стратегічній екологічній оцінці підлягають всі плани використання територій та плани забудови, які складаються, доповнюються, коригуються або скасовуються. У разі, якщо план використання територій і план забудови нижчого рівня розробляються і коригуються паралельно, то рекомендується складати дві окремих доповіді по СЕО ⁴⁵, оскільки різні цілі обох рівнів планування призводять і до різних результатів при зважуванні / зіставленні інтересів в доповіді по СЕО. На рівні плану використання територій зазвичай ще немає більш детальної експертизи, тому рівень деталізації стратегічної екологічної оцінки нижчий, ніж на рівні плану забудови. Великомасштабний розгляд і різні тимчасові горизонти (плану використання територій і сценаріїв) частково призводять до невизначеності прогнозу. У центрі уваги пошуку альтернатив на рівні плану використання територій знаходяться варіанти вибору території або розташування об'єкта, таких як альтернативні будівельні майданчики, альтернативні зони транспортної інфраструктури або альтернативні озеленені території, в той час як на рівні забудови, особливо, розглядаються альтернативні варіанти в рамках обраної території або розташування, такі як альтернативні форми будівельного майданчика або технологічні альтернативи, пов'язані з спорудженням.

Стратегічна екологічна оцінка повинна супроводжувати процес планування і, нарешті, оцінювати проект плану. Основна ідея екологічної оцінки, яка полягає в тому, що спочатку описується і оцінюється вплив на навколишнє середовище і тільки потім результат оцінки зважується / зіставляється з іншими інтересами, як основа для затвердження плану, може підтримуватися лише частково в разі комплексних загальних планів, таких як перспективних планів будівництва і особливо планів використання територій ⁴⁶. Має сенс питання охорони навколишнього середовища брати до уваги ітеративно вже при складанні плану, враховуючи екологічну точку зору при виборі містобудівних висловлювань та зображень. Таким чином, стратегічна екологічна оцінка може запобігти

⁴⁵ Oberste Baubehörde im Bayerischen Staatsministerium des Innern (StMI) (Hrsg.) (2007): Der Umweltbericht in der Praxis. Leitfaden zur Umweltprüfung in der Bauleitplanung. Ergänzte Fassung.

⁴⁶ Hessisches Ministerium für Wirtschaft, Verkehr und Landesentwicklung (HMWVL) (Hrsg.) (2006): Umweltprüfung in der Flächennutzungsplanung. Erfahrungsbericht, Lösungsvorschläge und offene Fragen am Beispiel des Flächennutzungsplans der Stadt Fulda — eine Handreichung.

конфліктам намірів в чутливих зонах на ранній стадії планування і допомогти реалізувати ці проекти в більш відповідних зонах ⁴⁷.

Іншою ключовою темою дослідження в рамках СЕО є виявлення кумулятивного впливу (див. посібник на регіональному рівні ⁴⁸, главу 2.3.2). Згідно з Дод. 1 № 2 Будівельного кодексу ⁴⁹ їх слід описувати і оцінювати в доповіді по СЕО.

Після поглибленого вивчення таких положень плану, які з високою ймовірністю будуть здійснювати значний і, зокрема, значний несприятливий вплив на навколишнє середовище, весь план оцінюється з урахуванням кумулятивного впливу та інших взаємодій (див. табл. 2.1.3).

Контроль за виконанням плану (моніторинг) полягає в ранньому виявленні значних, зокрема непередбачених, наслідків, що виникають в результаті реалізації містобудівних планів і, за необхідності, можливості виправити ситуацію. Реалізація плану використання територій зазвичай не має прямого впливу на компоненти навколишнього середовища. Основною метою моніторингу тут є перевірка дотримання їх вимог в планах забудови нижчого рівня. Оскільки складність навколишнього природного середовища навряд чи дозволить визначити конкретні наслідки для окремих компонентів при реалізації планів, у багатьох випадках непрямий моніторинг є найкращим варіантом ⁵⁰. В цьому випадку непрямий означає, що відслідковуються не наслідки, а скоріше можливі причини, а саме правильне виконання плану, наприклад, дотримання допустимого ступеня запечатування ґрунту, висоти будівель або відстані між ними, які можна відносно легко визначити за допомогою інспекцій на місці, опи-

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Врахування екологічних аспектів у систему просторового планування в Німеччині. В публікації: Руденко, Л.; Маруняк, Е.; Голубцов, О.; Лисовский, С.; Чехний, В.; Палеха, Ю.; Айликова, Г.; Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Методика інтеграції екологічної складової розвитку в просторове планування України. Регіональний рівень. — К.: Інститут географії НАН України. — С. 20—31.

⁴⁹ Baugesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 03. November 2017 (BGBl. I S. 3634).

⁵⁰ TU Dresden, Biokart (2018): Umweltbericht zum Flächennutzungsplan. Stand: Dezember 2018 auf Basis des Entwurfes (Stand: Dezember 2018). Bearbeitung im Auftrag der Landeshauptstadt Dresden. Abgerufen am 01.10.2019 von https://www.dresden.de/media/pdf/stadtplanung/stadtplanung/spa_FNP_E-C21_01_Umweltbericht_Textteil.pdf: S. 10; Darstellung ergänzt.

тувань і, можливо, (в великих муніципалітетах) за допомогою технологій дистанційного зондування ⁵¹.

Таблиця 2.1.3.

Етапи оцінки⁵²

► Тип «А» Площадні зображення	Який екологічний конфліктний потенціал пов'язаний з положенням плану використання територій на конкретній ділянці і в прилеглій зоні впливу? Який позитивний вплив в певних обставинах можуть надавати положення плану на навколишнє середовище?	Поглиблена оцінка окремих положень плану
A1. Оцінка екологічного конфліктного потенціалу планованих будівельних майданчиків		
A2. Оцінка впливу планованих лісових насаджень, озеленених територій і сільськогосподарських земель на навколишнє середовище		
► Тип «Б» Лінійні зображення	Який екологічний конфліктний потенціал пов'язаний з положенням плану використання територій у відповідній зоні дії коридору траси?	
Б. Оцінка екологічного конфліктного потенціалу планованих транспортних коридорів		
• Оцінка кумулятивних ефектів просторового та містобудівного розвитку, передбаченого в плані використання територій, які самі по собі не є або лише незначною мірою схильні до конфлікту по відношенню до певних показників, таких як: — рекреаційна придатність території; — порушення мережі біотопів та середовища перебування тварин і рослин; — запобігання повеней; — формування запасів ґрунтових і підземних вод; — привабливість ландшафту (осі); — культурний ландшафт (вигляд ландшафту).		Загальна оцінка плану
• Відображення сукупної втрати площі або кумулятивного впливу на ґрунти, особливо внаслідок просторового поєднання нових будівельних майданчиків (перш за все поселення і транспорт)		
• Оцінка передбаченого просторового та містобудівного розвитку з точки зору їх вкладу в пом'якшення наслідків зміни клімату (захист клімату) і адаптацію до них		
• Оцінка загального позитивного впливу на навколишнє середовище		

⁵¹ Umweltministerium Mecklenburg-Vorpommern (MLU MV); Ministerium für Arbeit, Bau und Landesentwicklung Mecklenburg-Vorpommern (MABL MV) (Hrsg.) (2005): Umweltprüfung in Mecklenburg-Vorpommern. Leitfaden zur Durchführung der Umweltprüfung in der Bauleitplanung für die Gemeinden, Planer, Behörden sowie die Öffentlichkeit: S. 17.

⁵² Там само.

2.1.3.3. Внесок ландшафтного планування в екологічну оцінку

При розробці доповіді по СЕО важливою основою є відповідний для даної території документ ландшафтного планування (на муніципальному рівні — ландшафтний план), який може представляти важливі дані і масштаби оцінки. Особливо для етапів інвентаризації та оцінки стану навколишнього середовища, прогнозування статус-кво і впливу на навколишнє середовище ландшафтного планування може надати вирішальну інформацію⁵³. Можливий внесок ландшафтного планування в окремі етапи стратегічної екологічної оцінки може бути:

- формулювання конкретних цілей охорони навколишнього середовища, представляючи галузевим відомствам конкретні територіальні вимоги до їх містобудівної документації, які, наприклад, вплинуть на регулювання вилучення землі під забудову або інший вид використання;
- представлення та оцінка існуючого стану навколишнього середовища;
- оцінка і представлення очікуваних конфліктів (конфліктного потенціалу) між бажаним станом природи і ландшафту та планованими змінами землекористування;
- представлення необхідних природоохоронних заходів (заходи запобігання і компенсації) або формулювання відповідних рекомендацій на адресу галузевих відомств⁵⁴.

Оскільки в деяких федеральних землях Німеччини і ландшафтні плани піддаються стратегічній екологічній оцінці, вони розглядають не тільки компоненти навколишнього середовища, згадані в Законі про охорону природи Німеччини⁵⁵, але також і компоненти, що охороняються Директивою 2001/42 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 червня 2001 р. про оцінку впливу деяких планів і програм на навколишнє сере-

⁵³ Umweltministerium Mecklenburg-Vorpommern (MLU MV); Ministerium für Arbeit, Bau und Landesentwicklung Mecklenburg-Vorpommern (MABL MV) (Hrsg.) (2005): Umweltprüfung in Mecklenburg-Vorpommern. Leitfaden zur Durchführung der Umweltprüfung in der Bauleitplanung für die Gemeinden, Planer, Behörden sowie die Öffentlichkeit: S. 17.

⁵⁴ Haaren, C. v.; Scholles, F.; Ott, S.; Myrzik, A.; Wulfert, K. (2004): Strategische Umweltprüfung und Landschaftsplanung. Abschlussbericht zum F+E-Vorhaben 802 82 130 des Bundesamtes für Naturschutz. Hannover.

⁵⁵ Bundesnaturschutzgesetz vom 29. Juli 2009 (BGBl. I S. 2542), das zuletzt durch Artikel 8 des Gesetzes vom 13. Mai 2019 (BGBl. I S. 706) geändert worden ist.

довище (Директива про СЕО)⁵⁶ і Закону про оцінку впливу на навколишнє середовище⁵⁷ — «площа», «людина і здоров'я людини» і «культурні і матеріальні цінності».

Хоча ландшафтне планування може, таким чином, являти собою важливу основу для стратегічної екологічної оцінки містобудівних планів, воно є недостатнім для цього, а його зміст, зокрема, пропозиції конкретних заходів не можуть бути використаним повністю. Крім того, ландшафтне планування має самостійну задачу, а саме, згідно зі ст. 9 абз. 1 Федерального закону про охорону природи Німеччини⁵⁸, конкретизувати природоохоронні цілі для відповідної території планування і розробити відповідні вимоги і заходи для досягнення цих цілей. Відповідно, стратегічна екологічна оцінка не може взяти на себе всі функції ландшафтного планування, оскільки функції і завдання інструменту оцінки впливу на навколишнє середовище в принципі не можуть бути сумісні з функціями концептуально-планувального інструменту, спрямованого на поліпшення стану природи і ландшафту⁵⁹.

Резюме

У Німеччині існує два шляхи інтеграції природоохоронних тем і вимог в систему просторового планування і тим самим в плани використання територій. Перший — це шлях інтеграції ландшафтних планів, де чітко сформульовані вимоги охорони природи. Другий — через екологічну оцінку, метою якої є зменшення можливого негативного впливу планів і програм на навколишнє середовище. Лише якщо відповідний ландшафтний план є високоякісним і актуальним, він може служити ґрунтовною інформаційною основою і фундаментом для екологічної оцінки. Це сприяє ефективному використанню грошей, часу і персоналу. Система просторового планування в Німеччині створює хороші умови для збереження

⁵⁶ Richtlinie 2001/42/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 27. Juni 2001 über die Prüfung der Umweltauswirkungen bestimmter Pläne und Programme.

⁵⁷ Gesetz über die Umweltverträglichkeitsprüfung (UVPG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 24. Februar 2010 (BGBl. I S. 94), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. Dezember 2019 (BGBl. I S. 2513) geändert worden ist.

⁵⁸ Bundesnaturschutzgesetz vom 29. Juli 2009 (BGBl. I S. 2542), das zuletzt durch Artikel 8 des Gesetzes vom 13. Mai 2019 (BGBl. I S. 706) geändert worden ist.

⁵⁹ Haaren, C. v.; Scholles, F.; Ott, S.; Myrzik, A.; Wulfert, K. (2004): Strategische Umweltprüfung und Landschaftsplanung. Abschlussbericht zum F+E-Vorhaben 802 82 130 des Bundesamtes für Naturschutz. Hannover.

або досягнення високої якості навколишнього природного середовища. Однак, використання таких передумов залежить серед іншого від політичної волі, екологічної активності громадськості, а також від інтересів землекористувачів.

2.2. Сучасні підходи до розробки ландшафтних планів громад та стратегічної екологічної оцінки в територіальному плануванні громад в Україні

Поняття ландшафтного плану та стратегічної екологічної оцінки відносно недавно з'явилося в українському нормативно-правовому полі та практиці планування. Вхідження у вжиток понять «ландшафтна політика», «планування ландшафту» пов'язане насамперед із ратифікацією, у 2005 р. Європейської ландшафтною конвенції, яка визначає ландшафтну політику як «формування компетентними органами влади загальних принципів, стратегій та керівних положень, які дозволяють вживати конкретні заходи, спрямовані на охорону, регулювання та планування ландшафтів», планування ландшафту як «активну діяльність, спрямовану в майбутнє, щодо поліпшення, відновлення або створення ландшафтів», а власне ландшафт як «територію, як її сприймають люди, характер якої, є результатом дії та взаємодії природних та/або людських факторів»⁶⁰.

Зважаючи на потребу змін у законодавстві, відповідно до ратифікованої конвенції, було розроблено проект закону «Про ландшафти» (№ 5195 від 7 жовтня 2009 р.), прийнятий, але пізніше призупинений через вето Президента України. У ньому ландшафтне планування було визначене як «діяльність, спрямована на поліпшення, відновлення та створення ландшафтів, що забезпечує стале природокористування і збереження основних функцій цих ландшафтів як системи підтримки життя». Йшлося також про «забезпечення збереження ландшафтів при розробці містобудівної документації»⁶¹. Очевидно, що потреба доопрацювання та прийняття такого закону залишається на порядку денному, зважаючи на катастрофічні масштаби деградації природних і культурних ландшафтів в Україні.

Ще з більшим запізненням, лише у 2018 р., після багаторічних дискусій та погоджень, був прийнятий Закон України «Про стратегічну еко-

⁶⁰ Європейська ландшафтна конвенція https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154

⁶¹ Закон України «Про ландшафти» http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF40E00B.html

логічну оцінку»⁶², спрямований на визначення «екологічності намірів», виражених у документах державного планування, та майбутніх наслідків їхньої реалізації.

В обох випадках практична імплементація зазначених інструментів вимагала і вимагає удосконалення нормативної бази та методичних підходів.

Щодо ландшафтного планування, крім низки наукових проектів та виданих посібників, таким кроком стала його часткова інтеграція до державних будівельних норм, що регулюють планування на місцевому рівні. Відповідно до ДБН Б.1.1—21:2017 «Склад та зміст схеми планування території, на якій реалізуються повноваження сільських, селищних, міських рад» в процесі розробки ландшафтного плану визначаються рекреаційні території, їх рекреаційна ємність (тобто максимально можлива кількість відпочиваючих) і, відповідно, допустиме рекреаційне навантаження.

Ці показники виражають важливу екологічну характеристику території щодо дотримання вимог збереження цінних рекреаційних територій, показують рівень забезпеченості населення можливостями для відпочинку на певній території. У власне планувальній практиці вказані показники допомагають визначити можливі форми організації рекреаційної діяльності громад, встановлюються обсяги стаціонарної рекреації, задоволення потреб у короткочасному перебуванні та ночівлі рекреантів протягом певних часових відтинків. Відповідно плануються обсяги будівництва закладів відпочинку, облаштування агросадиб, кемпінгів, паркувальних майданчиків, формуються пропозиції щодо розвитку дорожньої та інженерно-транспортної мережі, які будуть обслуговувати цих відпочиваючих.

Отже, на підставі вимог ДБН Б.2.2—12:2019 «Планування та забудова території» та іншої нормативно-методичної документації встановлюються:

- *рекреаційна ємність території* — максимально допустимий рівень рекреаційного використання території з урахуванням містобудівних і екологічних вимог, який визначається показником щільності — відношення кількості постійного і тимчасового населення до площі території, що приймається на основі нормативних показників на різні види територій (1 особа на гектар території парку, м² на одного відвідувача в рекреаційній зоні парку, м² для дорослого чи дитину на території морських пляжів);

⁶²

Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354—19>

- *допустиме рекреаційне навантаження* — забезпечення стійкості природного комплексу, яке пов'язане з дотриманням граничних навантажень, що не викликають незворотні екологічні зміни в природних комплексах. Рекреаційне навантаження відбувається в результаті масового відвідування населенням місць відпочинку і розвитку туризму. До основних рекреаційних впливів належать витоптування, ущільнення ґрунту і його забруднення, нищення фітомаси, її видалення. Рекреаційне навантаження виражається кількістю людей на одиницю площі або рекреаційний об'єкт за певний проміжок часу (звичайно день або рік) (люд/га, люд/год/га, люд/день/га).

За результатами розрахунку цих показників визначаються можливі форми організації рекреаційної діяльності громад, що дозволяє встановити обсяги стаціонарної рекреації, задоволення потреб у короткочасному перебуванні та ночівлі рекреантів протягом однієї доби. Відповідно до цього в проектах просторового планування територій громад визначаються території для задоволення зазначених потреб.

Із метою визначення ступеню придатності територій для цілей організації рекреації і туризму виконується комплексний аналіз та оцінка ресурсів громади: клімату і погодних умов (у різні пори року), рельєфу, природних та культурних ландшафтів. На підставі цього аналізу здійснюється інтегральна ландшафтно-рекреаційна оцінка території, тобто оцінка рекреаційних ресурсів з метою використання їх для відпочинку, лікування і туризму.

Також застосовується метод «еколого-містобудівної оцінки території», що передбачає врахування низки чинників відповідно до формули:

$$S_{\text{трл}} = S_{\text{отг}} - (0,5 \times S_{\text{се}}^* + S_{\text{пр}} + S_{\text{кф}} + S_{\text{тр}}),$$

де $S_{\text{отг}}$ — територія об'єднаної територіальної громади, га;

$S_{\text{се}}$ — території ділянок можливих екзогенних та ендегенних процесів, га;

$S_{\text{пр}}$ — території, що за функціональним використанням відносяться до земель промисловості чи виробничих територій, га;

$S_{\text{кф}}$ — території комунальних зон, га;

$S_{\text{тр}}$ — території транспорту, зон автомагістралей, залізниць, придорожного сервісу, га;

$S_{\text{трл}}$ — території рекреаційного ландшафту, га.

Для визначення рекреаційної ємності територій громад доцільно показники еколого-містобудівної оцінки доповнити даними про рейтингову оцінку значення ландшафтів. Експертним шляхом встановлені коефі-

цієнти для різних ландшафтів по відношенню до чинних нормативних показників: для ландшафтів з високим рейтингом привабливості — 1; із середнім — 0,5; низьким — 0,05.

Таким чином, рекреаційна ємність території розраховується за формулою:

$$\epsilon_{\text{лр}} = \epsilon_{\text{л1}} + \epsilon_{\text{л2}} + \epsilon_{\text{л3}},$$

де $\epsilon_{\text{лр}}$ — ємність за результатами ландшафтно-рекреаційної оцінки;

$\epsilon_{\text{л1}}$ — одномоментна допустима ємність частини територій, що отримали найвищу рейтингову оцінку якості ландшафту (коефіцієнт 1) з позицій туристично-рекреаційної діяльності;

$\epsilon_{\text{л2}}$ — одномоментна допустима ємність тих територій, що отримали середню рейтингову оцінку (коефіцієнт 0,5) якості ландшафтів з позицій туристично-рекреаційної діяльності;

$\epsilon_{\text{л3}}$ — одномоментна допустима ємність (коефіцієнт 0,05) ділянок територій, що отримали низьку рейтингову оцінку якості ландшафтів з позицій туристично-рекреаційної діяльності.

Запропоновані методичні підходи до рекреаційної оцінки територій дозволяють визначити для громади рекреаційний потенціал та основні напрямки його розвитку, обґрунтувати стратегічні та операційні цілі при розробленні стратегій громад:

- а) рекреаційна функція є однією із основних для перспективного розвитку громади;
- б) рекреаційна функція є додатковою до основної виробничої функції;
- в) рекреаційна функція не має перспектив розвитку в громаді з огляду на відсутність відповідного природно-культурного потенціалу.

Процедура стратегічної екологічної оцінки (CEO) на сьогодні в багатьох країнах світу вважається одним з дієвих інструментів вдосконалення просторового та стратегічного планування розвитку регіонів різних таксономічних рангів в контексті урахування екологічної складової розвитку у відповідних планах і стратегіях, а отже — забезпечення їхньої збалансованості.

Починаючи з 2001 р. обов'язковість здійснення процедури CEO законодавчо закріплена в країнах ЄС Директивою 2001/42/ЄС «Про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище».

З метою визначення та оцінювання наслідків виконання територіального планування громад для довкілля в Україні впроваджено *процедуру стратегічної екологічної оцінки* (далі — CEO). CEO проводиться від-

повідно до згаданого вище Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» з урахуванням Методичних рекомендацій щодо здійснення СЕО документів державного планування (Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 296 від 10 серпня 2018 р.).

У прийнятому в рамках гармонізації національного законодавства з європейським Законом України, СЕО представлена як процедура визначення, опису та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків, яка включає визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки, складання звіту про стратегічну екологічну оцінку, проведення громадського обговорення та консультацій (за потреби — транскордонних консультацій), врахування у документі державного планування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій, інформування про затвердження документа державного планування та здійснюється у порядку, визначеному цим Законом.

Процедура здійснення СЕО в Україні перебуває лише на початковому етапі впровадження, і потребує розробки додаткових методичних рекомендацій у відповідності зі специфікою документів державного планування.

Перед тим, як почати процедуру СЕО рекомендується зробити попередню оцінку проекту територіального плану громади. Попередня оцінка заснована на переліку критеріїв, що дозволяють оцінити, чи підлягає цей проект процедурі СЕО. Перелік критеріїв наведено в Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 №2059-VIII. Крім того, попередня оцінка може включати і консультації з Мінекоенерго, МОЗ або місцевими органами.

Першим етапом здійснення СЕО є визначення її обсягів. Для цього необхідно подати заяву про визначення обсягу СЕО до відповідних підрозділів з питань охорони навколишнього природного середовища та з питань охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, які мають надіслати свої зауваження і пропозиції. Також ця заява підлягає громадському обговоренню. Наступний етап здійсненні СЕО полягає у зборі вихідних даних про екологічні проблеми конкретної території, стан здоров'я населення, наявність об'єктів, що здійснюють негативний вплив на навколишнє середовище та здоров'я населення.

При здійсненні СЕО для територіального плану громади використовується аналіз контексту стратегічного планування та цільовий аналіз. Так, при проведенні аналізу контексту стратегічного планування виявляються основні цілі та завдання законодавчих актів та програм стосовно ключових екологічних проблем, виявлених на проєктованій території. При ви-

значенні цілей охорони довкілля, у тому числі здоров'я населення, що мають відношення до проекту територіального плану громади, відповідно до Методичних рекомендацій, пропонується розглядати стратегічні цілі та завдання щодо виявлених проблем в інших актах законодавства, включаючи цілі, визначені на загальнодержавному та міжнародному рівнях.

Відповідно до Методичних рекомендацій зазначена інформація представляється у наступній формі (табл. 2.2.1):

Таблиця 2.2.1.

**Цілі охорони довкілля
відносно виявлених екологічних проблем території**

Сфери охорони довкілля	Основні виявлені проблеми, пов'язані із проектом територіального плану громади	Стратегічні цілі інших актів законодавства, які мають відношення до виявлених проблем
------------------------	--	---

Застосування цільового аналізу при проведенні стратегічної екологічної оцінки дозволяє встановити відповідність рішень територіального плану громади загальним цілям охорони довкілля та забезпечення безпечного для здоров'я населення середовища існування. При здійсненні оцінки відповідності основних заходів територіального плану громади щодо охорони навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'я населення, завданням природоохоронної політики, використовується наступна форма (табл. 2.2.2.):

Таблиця 2.2.2.

**Оцінка відповідності
положень територіального плану громади цілям охорони довкілля**

Цілі, викладені в законодавчих актах	Завдання, викладені в територіальному плані громади	Ступінь формальної відповідності
--------------------------------------	---	----------------------------------

У зв'язку з відсутністю методики оцінки впливу на довкілля в складі містобудівної документації, на сьогодні при розробленні СЕО для територіального плану громади використовується такий метод оцінки впливу на довкілля як контрольний список, запропонований Г. Б. Марушевським у навчальному посібнику «Стратегічна екологічна оцінка»⁶³ для розроблення СЕО стратегій, планів і програм. Контрольний список — це перелік

⁶³ Марушевський Г. Б. Стратегічна екологічна оцінка : навч. посіб. з компакт-диском / Г. Б. Марушевський. — К. : К.І.С., 2014. — 88 с.

питань, які можуть або повинні бути розглянуті при оцінці певного типу планів, чи програм (приклад контрольного списку наведено в табл. 2.2.3).

Таблиця 2.2.3.

Оцінка передбачуваного впливу на навколишнє середовище

Чи може реалізація територіального плану громади спричинити за собою:		негативний вплив			Пом'якшення ситуації
		так	помірне	ні	
Атмосферне повітря					
Збільшення викидів забруднюючих речовин від	стаціонарних джерел		•		+
	пересувних джерел		•		+
Погіршення якості атмосферного повітря			•		+
Поява джерел неприємних запахів				•	
Зміни повітряних потоків, вологості, температури або будь-які локальні або регіональні зміни клімату				•	
Водні ресурси					
Збільшення обсягів скидів у поверхневі води			•		+
Зміни напрямків і швидкості течії поверхневих вод або зміни обсягів води будь-якого поверхневого водного об'єкта				•	
Порушення гідрологічного та гідрохімічного режиму малих річок				•	

Таблиця 2.2.3. Продовження.

Відходи					
Збільшення кількості створюваних ТПВ			•		+
Збільшення кількості відходів I—III класу небезпеки				•	
Спорудження еколого-небезпечних об'єктів поводження з відходами			•		+
Створення або накопичення радіоактивних відходів				•	

У процесі виконання СЕО проводяться консультації з органами виконавчої влади відповідно до п. 1, 2 ст. 13 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» — звіт про СЕО надсилається до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, підрозділів з питань охорони навколишнього природного середовища та з питань охорони здоров'я обласної державної адміністрації.

Звіт про СЕО як розділ «Охорона навколишнього природного середовища» у складі територіального плану громади проходить громадське обговорення, включаючи громадські слухання.

2.3. Проблеми інтеграції екологічної складової розвитку в схеми територіального планування громад

Важливою умовою для сталого (збалансованого) розвитку України є інтеграція екологічної політики в галузеві та регіональні плани й програми з метою пошуку можливостей їх взаємного зміцнення та узгодження природоохоронних пріоритетів.

Питання інтеграції екологічної політики в галузеві політики є ключовим для природоохоронних структур. Проте, для галузевих міністерств і відомств воно ще не стало пріоритетом і часто сприймається як встановлення обмежень діяльності та/або створення труднощів і додаткових витрат для «належного розвитку» конкретної галузі. Внаслідок цього галузеві програми і стратегії не мають потужної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів. В цілому стратегічне планування розвитку країни тривалий час не було орієнтоване на забезпечення збалансованого розвитку. Внаслідок цього в Україні мало місце планування лише соціально-економічного розвитку, майже не враховувало третю складову збалансованого розвитку — екологічну.

Україна підписала значну кількість документів міжнародних форумів з питань сталого розвитку та угод у сфері охорони довкілля, таких, що визначають шляхи і напрями практичної реалізації Основної Парадигми розвитку на XXI століття. Зокрема, починаючи з 1992 р. Україна взяла на себе зобов'язання щодо виконання рішень, ухвалених Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), дев'ятнадцятою спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН («Ріо+5», 1997 р.), Всесвітнім самітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі («Ріо+10», 2002 р.) та Конференцією ООН зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро («Ріо+20: майбутнє, якого ми хочемо», 2012 р.).

27 червня 2014 р. Україна підписала, а 16 вересня 2014 року ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. У гл. 6 «Співпраця в галузі охорони навколишнього середовища», ст. 363, зокрема зазначено: «Поступове наближення законодавства України до права і політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатку XXX до цієї Угоди», що передбачає впровадження 26 Директив ЄС та 3-х Регламентів ЄС, у тому числі Директиви 2001/42/ЄС «Про оцінку впливу окремих планів і програм на навколишнє середовище». Україна приєдналась і до багатьох інших угод, що регулюють сферу відносин суспільства і природи.

Однак, до цього часу Україна недостатньою мірою втілює положення міжнародних документів у сфері сталого розвитку в практику, зокрема й планувальну.

Враховуючи це, ще в 2014 р. Програма розвитку ООН почала реалізовувати проект ПРООН-ГЕФ «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України». Одним з важливих завдань проекту був аналіз політики, законодавства, планів дій, програм і діяльності окремих міністерств України щодо стану виконання зобов'язань за Конвенціями Ріо. Саме ступінь виконання цих зобов'язань показує стан впровадження екологічної складової в планування розвитку усіх сфер держави. Всього для аналізу було обрано вісім міністерств: Міністерство екології та природних ресурсів України; Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство економічного розвитку та торгівлі; Міністерство освіти і науки; Міністерство енергетики та вугільної промисловості; Міністерство інфраструктури; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Міністерство соціальної політики. Результатом аналізів стали відповідні звіти, де були проаналізовані державні законодавчі акти, що прямо та опосередковано регулюють економічні, екологічні та соціальні аспекти розвитку країни та її регіонів і мають враховувати положення конвенцій Ріо. Також розроблені рекомендації та пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до законодавчих актів, та, відповідно, — змін у галузеві політики держави.

Для цього, зокрема, було проведено SWOT-аналіз і Gap-аналіз (аналіз прогалин) галузевої політики, законодавчих актів, програм і планів відповідного міністерства. Результати проведених досліджень показали, що:

1. В Україні на законодавчому рівні відчувається недостатнє узгодження змістовного наповнення окремих законодавчих актів, які регулюють питання переходу країни до збалансованого розвитку;

2. До цього часу в законодавчих актах, програмах, стратегіях розвитку відсутні системність і узгодженість. Вони, в основному, стосуються або:

- окремо взятих економічних, соціальних чи екологічних блоків розвитку;
- галузевих аспектів розвитку;
- окремих просторових аспектів розвитку на рівні регіонів, населених пунктів і локальних громад.

Проведений після цього моніторинг стану виконання рекомендацій щодо імплементації положень Конвенцій Ріо, як маркер стану впровадження екологічної складової у практику планування в Україні показав, що більшість з цих рекомендацій не були виконані.

Вищезазначене можна вважати *рамковими умовами*, що потягом десятиріч визначають виклики та бар'єри на шляху впровадження екологічної складової в практику планування і управління.

Але, останнім часом в Україні здійснено значні зусилля щодо імплементації екологічної складової в управління, та, зокрема, планування.

У контексті виконання завдань Цілей сталого розвитку (ЦСР) у 2017 р. і за участі НАН України була підготовлена Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», яка визначає базові показники для їх досягнення в Україні. У доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку. Вона містить 86 завдань національного розвитку та 172 показників для їх подальшого моніторингу, затверджених згодом, у 2019 р. Указом Президента «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.».

Протягом 2016—2017 рр. під керівництвом академіка НАН України Л. Г. Руденка був підготовлений новий проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. та Національний план дій до 2030 р., який до цього часу знаходиться на узгодженні у вищих органах державного управління України.

Це свідчить про поступальні кроки України на шляху до імплементації принципів сталого розвитку в державному управлінні.

Як вже зазначалось вище в Україні на сьогодні відсутні законодавча, нормативна та методична бази щодо ландшафтного планування за кращими європейськими зразками при розробленні територіальних планів громад. Ще однією проблемою на цьому шляху є недостатня інституційна, кадрова та економічна спроможність громад, які не мають необхідних фахівців, вихідних даних, а також фінансових можливостей для залучення їх ззовні.

Для подолання цих прогалин важливим є напрацювання відповідного законодавства, зокрема, прийняття закону «Про ландшафти» та відповідних змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. Важливим також є внесення змін до низки ДБН.

Насамперед йдеться про зміни в державних будівельних нормах ДБН Б.1.1—21:2017 «Склад та зміст схеми планування території, на якій реалізуються повноваження сільських, селищних, міських рад», де встановлено вимогу розроблення в складі територіального плану громади розділу пояснювальної записки та креслення (картосхеми) «Ландшафтний план» лише у випадках, коли стратегією розвитку території громади передбачено розвиток рекреації як стратегічну чи операційну ціль. Незважаючи на помітний позитивний ефект від запровадження документу та введення

терміну «ландшафтне планування», с точки зору комплексного досягнення природоохоронних цілей існує потреба доопрацювання, вихід за межі рекреаційної діяльності, збільшення кількості креслень (картосхем), що входять до складу ландшафтного плану, що буде обґрунтовано у розд. 3.

Важливість імплементації процедури СЕО також є очевидною, зокрема і у зв'язку з процесом децентралізації в Україні, одним із аспектів якого є створення об'єднаних територіальних громад, для яких потрібно розробляти відповідні документи державного планування.

Зважаючи на відносно недавню імплементацію СЕО в українському законодавстві при здійсненні СЕО на всіх рівнях планування, а особливо — на місцевому наявний ряд проблем, які можна згрупувати за трьома напрямками:

1. Методичні проблеми. Методичні рекомендації затверджені наказом Міністерства енергетики та довкілля № 296 не повною мірою враховують специфіку розробки містобудівної документації. Це стосується методичних підходів оцінки компонентів навколишнього середовища, індикаторів, шаблонів, рекомендацій для проведення окремих процедур тощо. Існує потреба розробки рекомендацій для СЕО містобудівної документації. Це дозволить вирішити і методичні, і процедурні питання стандартизації звітів про СЕО, оцінки їх якості, підготовки заяви про визначення обсягів СЕО тощо. Додатковим є питання надання роз'яснень щодо проведення моніторингу наслідків виконання документу державного планування (ДДП) для довкілля. Методика (інструкція) та терміни проведення такого моніторингу відсутні, що ускладнює як проведення СЕО та і оцінку її результатів виконавчою владою.

Саме цей блок проблем може бути розв'язаний на основі досвіду країн ЄС, зокрема Німеччини, зважаючи на наявність апробованих підходів до здійснення оцінки, а також традицій екологізації територіальних планів, узгодження планувальних рішень на місцевому рівні. Особливу складність становлять визначення довгострокових наслідків кумулятивних впливів, впровадження сучасних методичних підходів щодо оцінки чутливості та стійкості до впливів компонентів навколишнього середовища. В Україні та за її межами напрацьовано досить багато методик щодо оцінки якості поверхневих та підземних вод, родючості ґрунтів, біорізноманіття. Але, їх застосування має бути адаптоване для планувальних потреб, зокрема і через використання інструменту ЛПІ. Слід зважати і на проблему візуалізації результатів СЕО, їх представлення громадськості.

2. Проблеми забезпеченості вихідними даними. Тут слід підкреслити два аспекти. Перший з них стосується фізичної наявності та доступ-

ності даних, відповідальність за збір, моніторинг та оприлюднення яких покладена на окремі органи виконавчої влади (наприклад, табл. 2.3.1.).

Таблиця 2.3.1.

**Приклад даних та інформації, що мають бути оприлюднені
відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 835 від 21 жовтня 2015 р.
«Про затвердження Положення про наборах даних,
що підлягають опублікуванню в формі відкритих даних»**

Орган виконавчої влади	Тип інформації
Міністерство охорони здоров'я	Державний кадастр природних лікувальних ресурсів
Міністерство енергетики та довкілля	Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду; дані державної системи моніторингу навколишнього середовища; перелік об'єктів, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища щодо скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти; перелік дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами об'єктів 1, 2, 3 груп із зазначенням номера та терміну дії.
Місцеві державні адміністрації	перелік дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами об'єктів 2 і 3 груп із зазначенням номера та терміну дії (для облдержадміністрацій); перелік цільових програм, в тому числі посилання на оприлюднені ресурси в Інтернеті

Очевидно, що для визначення обсягів СЕО необхідно отримувати інформацію щодо екологічних проблем конкретної території, наявності об'єктів, які мають вплив на довкілля, інформацію щодо стану здоров'я населення та причинно-наслідкових зв'язків між станом здоров'я населення і впливом на нього факторів середовища життєдіяльності людини, тенденції до змін. Досить часто вона недоступна для планувальника як через інституційні, так і через фінансові бар'єри, або доступна в неповному обсязі. Йдеться про застарілі, недоступні, неспівставні набори даних для різних адміністративно-територіальних одиниць, та відсутність «наскрізного» аналізу даних для адміністративно-територіальних одиниць різних рівнів. Недосконалою є і система моніторингу довкілля.

Другий аспект стосується якості та технічних характеристик отриманих даних. Йдеться про відсутність необхідних наборів векторних геопросторових даних, атрибутивної складової, а також проблеми використаної системи координат та доступності форматів. Тож обробка навіть доступних даних займає чимало часу.

3. Законодавча неврегульованість та неузгодженість окремих законодавчих актів. У Законі «Про СЕО» залишилась можливість подвійного трактування повноважень центрального органу влади, що реалізує дер-

жавну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища (ст. 2, п. 1, ч. 2 та ст. 13, п. 1), як таких, що можуть поширюються не лише на ДПП загальнодержавного рівня, а й на ДПП регіонального та місцевого рівня. А отже, СЕО документів державного планування нижчих рівнів подаються до центральних органів виконавчої влади, що є необґрунтованим. Крім того, така практика, є нераціональною з точки зору витрат часу і матеріалів на друк звітів та графічних додатків. Також необхідним є приведення у відповідність нормативної документації щодо розділу «Охорона навколишнього природного середовища у складі містобудівної документації» до вимог ст. 11, п. 2 Закону «Про СЕО».

Розділ 3. Основи методики інтеграції екологічної складової розвитку в територіальних планах громад

3.1. Методичні підходи до розробки територіальних планів

Однією з форм державної регіональної політики, яка здійснюється з метою пом'якшення або усунення регіональних економічних, соціальних і екологічних протиріч, є регіональне планування. Воно відповідає поняттю територіальне (просторове) планування (англ. — *Regional Planning*, нім. — *Raumplanung*) і означає систему планувальних заходів щодо раціонального довгострокового використання території країни і її регіонів з розподілом громадських коштів для їх реалізації⁶⁴. Поняття «просторове планування» все частіше вживається у професійному середовищі як синонім словосполучення «містобудівна діяльність»⁶⁵. Головними напрямками містобудівної діяльності є, серед іншого, «захист життєвого та природного середовища від шкідливого впливу техногенних і соці-

⁶⁴ Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика) / За ред. І. О. Фоміна. — К. : Логос, 2003. — 246 с.

⁶⁵ Посібник з питань просторового планування для уповноважених органів містобудування та архітектури об'єднаних територіальних громад (видання 2-е, доп.) // <http://www.rdpa.regionet.org.ua/361>

ально-побутових факторів, небезпечних природних явищ» (ст. 2) ⁶⁶. При плануванні територій та розробці містобудівної документації, суб'єкти містобудівної діяльності зобов'язані «дотримуватися основних завдань і заходів щодо забезпечення збалансованого розвитку та екологічної безпеки територій» (ст. 19)⁶⁷. Зокрема Європейська Комісія в 1997 р. визначила, що просторове (територіальне) планування є інструментом забезпечення раціонального використання території з дотриманням балансу задоволення потреб в соціально-економічному розвитку з потребою охорони навколишнього природного середовища. Головною метою Європейської перспективи просторового розвитку (ESDP) є забезпечення сталого та збалансованого розвитку. Для цього необхідно рівномірне досягнення трьох основних цілей європейської політики:

- економічна та соціальна згуртованість;
- збереження та керування природними засобами існування та культурною спадщиною;
- збалансована конкурентоспроможність європейського простору.

Також в процесі територіального планування громад мають бути враховані цілі сталого розвитку, сформульовані в проєкті Стратегії сталого розвитку України до 2030 р.

Виходячи з цього, в основі територіального планування громад має бути концепція збалансованого (еколого-орієнтованого) використання ресурсів території, яка базується на принципах мінімізації ризиків прояву надзвичайних ситуацій та впливу господарської діяльності на довкілля при максимізації прибутку від території.

У практиці територіального планування дотримання законодавчих вимог щодо запобігання екологічним проблемам досягається через планувальну організацію території — раціональне просторове поєднання функціонально-територіальних елементів (виробництва, розселення, природоохоронних територій), які об'єднуються структурами управління ⁶⁸. Моделювання планувальної організації території спирається на оцінку території з позицій, передбачених стратегіями розвитку держави і регіонів, згідно з рядом показників, визначених у нормативно-правових документах (ДБН, санітарно-гігієнічні норми і т. д.), в тому числі

⁶⁶ Закон України «Про основи містобудування» № 2780-XII від 16 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 52, ст. 683. Поточна редакція — від 10 червня 2017 р.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Містобудування. Довідник проєктувальника / за ред. Т. Ф. Панченко. — К. : Укрархбудінформ, 2001. — 192 с.

екологічного змісту. Поряд з цим, залишається актуальним питання вдосконалення методики цільового оцінювання природних умов території, визначення ступеня антропогенного тиску та ідентифікації екологічних проблем, ризиків і конфліктів для розробки обґрунтованих планувальних рішень.

Із прийняттям Закону «Про стратегічну екологічну оцінку»⁶⁹ дотримання принципів забезпечення екологічної безпеки при плануванні територій набуває ще більшої актуальності. Стратегічна екологічна оцінка містобудівної документації потребує достовірних даних про екологічний стан території, а також про особливості природних умов, за яких функціонує й розвивається територія.

Як інструмент еколого-орієнтованої розробки схем використання території та їх стратегічної екологічної оцінки запропоновано використовувати ландшафтне планування⁷⁰. Ландшафтне планування має тривалу історію розвитку у країнах Євросоюзу, Швейцарії, США та Канади⁷¹. Особливе значення ландшафтного планування — в Німеччині, де воно має статус галузевого планування охорони природи, його здійснення регулюється Федеральним законом про охорону природи⁷², а також законами про охорону природи федеральних земель (див. розділ 2.1). Роботи авторського колективу із впровадження ландшафтного планування в Україні ґрунтуються саме на досвіді Німеччини, де воно має тривалу історію впровадження у практику, наприклад⁷³.

⁶⁹ Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 16, ст. 138.

⁷⁰ Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень) / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, Ю. М. Палеа, О. Г. Голубцов, Ш. Хайланд та ін. / за ред. Л. Г. Руденка. — К.: Реферат, 2016. — 80 с.

⁷¹ Landschaftspläne in Europa. Status quo und Perspektiven konzeptioneller Landschaftspläne im europäischen Vergleich /Erweiterter Ergebnisbericht zum Workshop vom 17. bis 20. September 2008 an der INA Insel Vilm // Ilke Marschall unter Mitwirkung von Adriana Gherzi, Gottfried Hage, Gerit-Jan v. Herwaarden, Thomas Knoll, Christopher Smith, Rob Schröder, Rob le Rutte.

⁷² Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (Bundesnaturschutzgesetz — BNatSchG) // Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz in Zusammenarbeit mit der juris GmbH — http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bnatschg_2009/gesamt.pdf

⁷³ Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.

Auhagen, A.; Ermer, K.; Mohrmann, R. (Hrsg.). Landschaftsplanung in der Praxis. Verlag Eugen Ulmer. Stuttgart. 2002. — 416 S.

Основні положення ландшафтного планування

Ландшафтне планування — це просторове планування навколишнього середовища, що спрямоване на вивчення мультифункціональності ландшафтів (як природних, так і антропогенно змінених ⁷⁴), в основу якого покладено принципи збалансованого природокористування ⁷⁵. За суттю, це — галузеве еколого-орієнтоване планування, мета якого — визначення та наукове обґрунтування рекомендацій з охорони, догляду або поліпшення стану ландшафтів, що має сприяти здійсненню природоохоронних цілей у цілому ⁷⁶. Такими цілями є тривале збереження біологічного різноманіття; здатності природних екосистем до функціонування і саморегуляції; різноманітності, своєрідності і краси природи і ландшафту. Ландшафтне планування спрямоване на дослідження стану та наслідків природокористування на території планування і на пошук шляхів вирішення конфліктів між користувачами і втратою природних властивостей ландшафтів внаслідок впливу людини (рис. 3.1.1). Ландшафтне планування покликане узгодити інтереси зацікавлених сторін суспільства (громадськості і місцевого самоврядування, землекористувачів, інвесторів) для досягнення збалансованого природокористування згідно законодавчих вимог у галузі охорони природи та з урахуванням особливостей природних умов на території планування.

Riedel, W., Lange, H. (Hrsg.). *Landschaftsplanung*. — Heidelberg. Spektrum Akad Verl.: 2002. — 364 S.

Jessel, Beate; Tobias, Kai. *Ökologisch orientierte Planung. Eine Einführung in Theorien, Daten und Methoden*. — Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 2002. — 470 S.

⁷⁴ European Landscape Convention [Електроний ресурс] // Сайт “Council of Europe”.
Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f3fc0>

⁷⁵ *Landschaftsplanung* / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.

⁷⁶ Heiland, S.: *Landschaftsplanung*. In: Henckel, D. et al. (Hrsg.): *Planen — Bauen — Umwelt. Ein Handbuch*. Wiesbaden. 2010. S. 294—300.

**П'ять ключових питань
у ландшафтному плануванні**
(Kiemstedt 1993, 1997)

... що є цінним, має охоронятись і придатне до розвитку?

... які негативні впливи на ландшафт?

... що станеться у ландшафті (із ландшафтом), якщо заплановані проекти або заходи природо-користування будуть реалізовані?

... які цілі розвитку мають бути впроваджені?

... які заходи є необхідними?

**Завдання для вирішення
проблемних питань**

- попередній аналіз території для визначення рамкових умов (цілей) планування;
- створення бази геоданих на основі розрізних джерел інформації;
- цільовий аналіз і оцінювання ландшафтів території планування для формування підґрунтя для розроблення природоохоронних цілей;
- формулювання природоохоронної цільової концепції (моделювання сценаріїв для території ландшафтного планування);
- підготовка та узгодження ландшафтно-планувальних документів (планів) до використання адресатами;
- поширення результатів серед громадськості для ознаявлення та отримання зворотного зв'язку.

Рис. 3.1.1. Основні питання і завдання ЛП ⁷⁷.

У ландшафтному плануванні акцент, ставиться не лише на природно-територіальні умови, але і на використання території людиною, враховуючи при цьому різні погляди на ландшафт ⁷⁸. Різні інтерпретації ландшафту не суперечать, а доповнюють одна одну, при цьому важливо виявити, яка із них є найбільш відповідною для вирішення певного завдання (Гродзинський, 2005; 2013). Інтерпретація ландшафту з різних позицій відповідає положенням Європейської ландшафтної конвенції Ради Європи. Стаття 1а Конвенції визначає ландшафт як «територію, чий оригінальний характер усвідомлюється людьми та є результатом дії та взаємодії природних факторів та/або людської діяльності ⁷⁹». Перша частина цього визначення особливу увагу приділяє розумінню ландшафту через сприйняття люди-

⁷⁷ Auhagen, A.; Ermer, K.; Mohrmann, R. (Hrsg.) (2002): Landschaftsplanung in der Praxis. Stuttgart. Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.

⁷⁸ Хайланд Ш., Май А. Ландшафтное планирование в Германии — инструмент упреждения экологических проблем территории // Укр. геогр. журн. — 2009. — № 4. — С. 3—10.

⁷⁹ European Landscape Convention. Florence, 20.X.2000 [Електроний ресурс] // Сайт "Council of Europe". Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/176.htm>

ни, яка перебуває під впливом як індивідуальних, так і соціальних факторів; ландшафт в цьому контексті можна розуміти як «об'єкт сприйняття». Друга частина підкреслює фізичну і просторову розмірність ландшафтів, яка визначається природними чинниками і діяльністю людини⁸⁰. Відповідно ландшафт трактується як комплексне інтегроване поєднання природних компонентів і складових (клімат і повітря, ґрунти, вода, рослинний і тваринний світ), що перебувають під впливом людини і змінюються (антропогенізуються) внаслідок цього впливу.

Територія ландшафтно-планувальних робіт окреслюється адміністративними межами. Адже адресатами ландшафтного планування є управлінські органи, які здійснюють свої повноваження у межах адміністративних одиниць різного рівня, зокрема у галузі охорони і збереження довкілля. Відповідно, одним із об'єктів ландшафтного планування виступає територія, яка належить до сфери відповідальності певної об'єднаної територіальної громади.

Ландшафтне планування реалізується на декількох рівнях адміністративно-територіального поділу як ієрархічна система ландшафтних планів (табл. 3.1.1). Для адміністративно-територіального рівня ОТГ розробляється **ландшафтний план з масштабом опрацювання і деталізації планувальних рішень 1:5000 — 1:25 000** (залежить від площі громади). Оцінки, планувальні положення і приписи всіх рівнів доповнюють один одного, поєднуючись за принципом «обліку протитечій». При цьому стратегічні рекомендації (пропозиції «зверху») не тільки є орієнтирами для детальніших вказівок на нижніх рівнях планування, а й самі формуються під впливом пропозицій «знизу»⁸¹.

За допомогою ландшафтного плану громада отримує інформацію про стан навколишнього середовища, а також науково обґрунтовані рекомендації для врахування вимог охорони природи при використанні її території. Передбачається розроблення конкретних природоохоронних цілей та заходів, які ґрунтуються на детальних дослідженнях території та які мають бути реалізовані безпосередньо органами місцевого самоврядування. При цьому мають бути враховані природоохоронні цілі, розроблені на вищих рівнях ландшафтного планування (за наявності). Також цілі вищих рівнів можуть бути скориговані і уточнені на основі детальніших досліджень.

⁸⁰ Хайланд Ш., Май А. Ландшафтное планирование в Германии — инструмент упреждения экологических проблем территории // Укр. геогр. журн. — 2009. — № 4. — С. 3—10.

⁸¹ Ландшафтное планирование: принципы, методы, европейский и российский опыт. — Иркутск: Изд-во Института географии СО РАН, 2002. — 141 с.

Таблиця 3.1.1.

Рівні та особливості ландшафтного планування

Рівень ландшафтного планування	Адміністративно-територіальний рівень	Завдання	Базовий масштаб	Адресати
Ландшафтна програма (Landschafts-programe)	Область; великі міста	Стратегічне бачення природоохоронної діяльності, зонування території на пріоритетними цілями охорони і збереження природи	1:200 000 — 1:300 000	Обласні державні адміністрації і ради, у їхньому складі департаменти містобудування і архітектури; екології; адміністрації крупних об'єктів ПЗФ
Рамковий ландшафтний план (Landschafts-rahmenplan)	Район; середні міста	Деталізує та уточнює загальні рекомендації і природоохоронні цілі, розробляє комплекс заходів	1:50 000 — 1:100 000	районні державні адміністрації і ради та їхні структурні підрозділи; керівники місцевих природоохоронних об'єктів
Ландшафтний план (Landschafts-plan)	Об'єднана територіальна громада; малі міста, селища міського типу, села	Розробляє локальні природоохоронні цілі. Представляє конкретні заходи з охорони природи та догляду за ландшафтом	1:5 000 — 1:25 000	органи місцевого самоврядування — сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи

Ландшафтне планування здійснюється шляхом послідовного виконання робочих етапів, кожен із яких орієнтований на виконання конкретних завдань. Цілісність всіх етапів ландшафтного планування забезпечується через використання геоінформаційних систем як інструменту формування бази вихідних даних, аналізу та оцінювання ландшафтів, інтерпретації та візуалізації отриманих результатів.

Ландшафтне планування здійснюється шляхом послідовного виконання етапів, представлених на рис. 3.1.2. Геоінформаційні системи є техно-

логічною платформою, яка забезпечує цілісність етапів ландшафтного планування, забезпечує виконання аналізу та оцінювання ландшафтів, розробку планувальних рішень, візуалізацію. Загальний зміст етапів (детальніше — див. підрозділ 3.2):

1. Визначення рамоків цілей — з'ясування загальних природних і соціально-економічних рис території планування, окреслення основних екологічних проблем; узагальнення очікувань громади щодо розвитку їхньої території. Рамкові цілі встановлюють орієнтири для інвентаризаційного та оціночного етапів, а також для формулювання природоохоронних цілей;

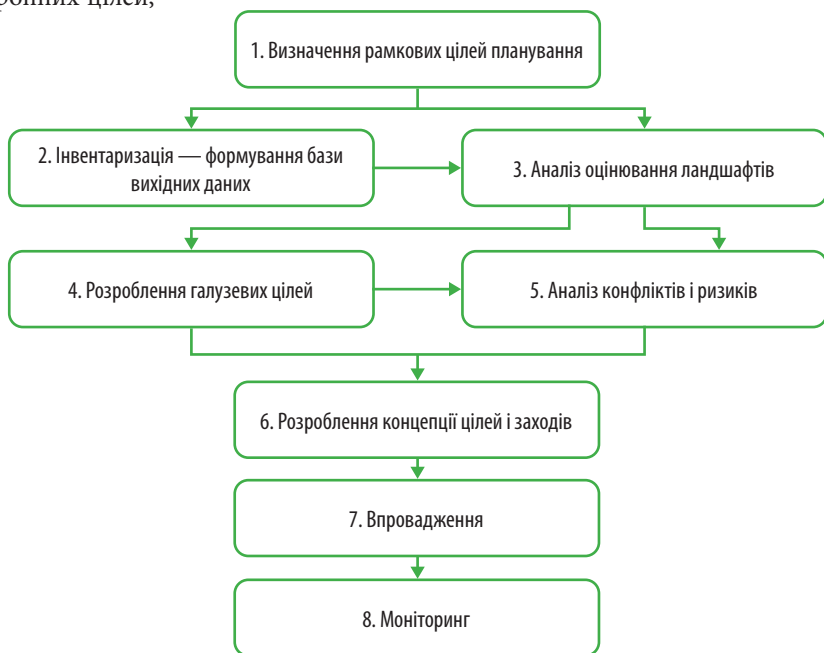

Рис. 3.1.2. Робочі етапи ландшафтного планування та послідовність їх виконання

2. Інвентаризація даних — збір і систематизація даних про природні та соціально-економічні умови території громади, формування бази геоданих для аналізу;

3. Аналіз і оцінювання ландшафтів — цільовий аналіз геоданих та визначення чутливості і значення ландшафтів щодо певних видів функціонування;

4. Розроблення галузевих цілей на основі узагальнення результатів покомпонентного оцінювання ландшафтів. Галузеві цілі окреслюють

напрямки збалансованого використання природних благ: поверхневих і підземних вод, клімату і повітря, ґрунтів, рослинного і тваринного світу, а також у цілому ландшафтів як середовища відпочинку⁸².

5. Виявлення та оцінка конфліктів, які пов'язані із протиріччями природоохоронних цілей в одному і тому ж ареалі, неможливістю природного середовища задовольняти потреби людини, що призводить до деградації ландшафтів, конкуренцією окремих природокористувачів за природні ресурси;

6. Розробка концепції природоохоронних цілей та заходів — зонування території за пріоритетними цілями і діями щодо підтримки або досягнення найоптимальнішого стану ландшафтів, що розробляються з метою подолання та запобігання конфліктам;

7. Впровадження — реалізація ландшафтного плану на практиці безпосередньо або через інтеграцію у схему територіального розвитку громади. Обов'язкова умова затвердження і прийняття ландшафтного плану — погодження із громадськістю;

8. Моніторинг — верифікація і коригування рекомендацій, визначених ландшафтним планом. Контроль дотримання природоохоронних вимог, встановлених ландшафтним планом.

Результати виконання кожного із етапів ландшафтного планування (окрім впровадження і моніторингу) складають відповідний ландшафтно-планувальний документ. Для рівня об'єднаної територіальної громади це — ландшафтний план⁸³. Ландшафтний план містить зведену характеристику природних умов території планування, комплексну оцінку екологічного стану, оцінку чинників, у тому числі суспільно-географічних, впливу на довкілля. Основні положення і рекомендації узагальнюються і візуалізуються у Концепції природоохоронних цілей та заходів. Реалізація ландшафтного планування на основі геоінформаційних систем забезпечує доступ до геопросторових даних ландшафтного плану та інтеграцію їх у інші інструменти із управління та планування території.

⁸² Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін.; під ред. Л. Г. Руденка. — К.: Реферат, 2014. — 144 с.

⁸³ Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень) / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, Ю. М. Палеа, О. Г. Голубцов, Ш. Хайланд та ін. / за ред. Л. Г. Руденка. — 2-е вид. — К.: Реферат, 2016. — 80 с.: іл.

Посібник з питань просторового планування для уповноважених органів містобудування та архітектури об'єднаних територіальних громад (видання друге, доповнене) // <http://www.rdpae.regionet.org.ua/361>

Перш за все йдеться про територіальне (просторове) планування та стратегічну екологічну оцінку.

Напрями інтеграції ландшафтного планування у територіальне (просторове) планування

Найефективнішим способом реалізації природоохоронних цілей, розроблених у ландшафтному плануванні, є їх інтеграція у загальне територіальне планування. Містобудівна документація, створена у рамках територіального (просторового) планування є обов'язковою до виконання через законодавчо обумовлені вимоги щодо виконання схем територіального планування. Зі свого боку, ландшафтне планування, як галузеве еколого-орієнтоване планування, забезпечує розробників територіальних планів інформаційною базою про природні умови території, обліку екологічних вимог та обґрунтуванням еколого-орієнтованих рекомендацій щодо пріоритетних видів користування на території планування.

Інтеграція ландшафтного планування можлива на регіональному та локальному рівнях територіального планування⁸⁴. Зокрема, на адміністративно-територіальному рівні об'єднаної територіальної громади ландшафтний план інтегрується у схему планування території, що розробляється згідно ДБН Б.1.1—21:2017⁸⁵. При цьому відповідні ландшафтно-планувальні документи та їхній зміст повинні бути адаптовані до змісту креслень і планувальних категорій територіального планування, обумовлених, зокрема державними будівельними нормами (ДБН).

Інтеграція ландшафтного планування може відбуватися як безпосередньо при розробці територіального плану без складання власне ландшафтного плану (первинне включення), так і після підготовки ландшафтного плану (вторинне включення). Особливості сценаріїв такі:

- **первинне включення** — самостійний ландшафтний план не розробляється. Вимоги щодо охорони природи і догляду за ландшафтом розробляються як частина відповідного територіального плану (відповідно до методики ландшафтного планування) і попередньо зважуються з іншими просторово значущими вимогами до планування. Перевага в тому, що екологічні вимоги розглядаються безпосередньо при розробці територіального плану. З іншого боку, не гарантоване повне урахування необхідних заходів і вимог;

⁸⁴ Ландшафтне планування в Україні...

⁸⁵ ДБН Б.1.1—21:2017 — Склад та зміст схеми планування території, на якій реалізуються повноваження сільських, селищних, міських рад. Видання офіційне. Мінрегіон України. — К., 2018.

- **вторинне включення** — окремо розробляється ландшафтний план, пропозиції якого включаються до територіального плану. Цим гарантується, що при прийнятті просторово значущих рішень всі важливі вимоги щодо природи і ландшафту будуть враховані. (Саме за таким сценарієм реалізований проект, представлений у розд. 4).

Сценарій «неінтеграції»⁸⁶ означає повне розділення ландшафтного та загального просторового планування. Він можливий лише в разі самостійної юридичної сили ландшафтного планування, що, можливо, в перспективі буде впроваджено й в Україні.

Послідовність виконання робочих етапів ландшафтного планування зіставна із етапністю робіт розробки схеми планування територій⁸⁷. Результати кожного із етапів ландшафтного планування можуть бути інтегровані у процес розроблення просторового плану, що особливо актуально за сценарієм «первинного включення». Внесок ландшафтного планування, якщо розглядати поетапну інтеграцію, полягає у наданні розробникам просторового плану:

- систематизованої бази вихідних геоданих про природні умови території;
- карт та обґрунтування просторового розподілу значимості ландшафтних виділів за критеріями збереження ландшафтного і біорізноманіття, продуктивності природних ресурсів, естетичної цінності; ступеню стійкості до негативних впливів господарської діяльності людини (напр., хімічне забруднення), ареалів із активним проявом негативних процесів різного походження (підтоплення, водна ерозія тощо);
- визначених існуючих і потенційних ризиків деградації ландшафтів, пов'язаних з антропогенним впливом;
- переліку та просторової картини наявних та ймовірних конфліктів між екологічними вимогами та запланованими заходами із використання території;
- інтегрованої концепції природоохоронних цілей — просторової диференціації зон, придатних і обов'язкових для впровадження цілей захисту природи і догляду за ландшафтами із визначеною пріоритетністю.

⁸⁶ Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень) — зазнач. праця.

⁸⁷ Там само.

ритетністю реалізації як основу для розроблення функціонального зонування території.

На основі результатів ландшафтного планування, розробники просторового плану отримують підстави для прийняття зваженого еколого-орієнтованого рішення щодо оптимального виду діяльності та функціонального використання території. Наприклад, через встановлення певних просторово значимих видів користування і функцій можна виділити такі просторові категорії: території переважного і обмеженого використання; резервні території; території переважного або обмеженого природоохоронного використання; а також регіональних зелених коридорів та «зелених цезур»⁸⁸.

3.2. Інвентаризація, оцінювання та організація простору громади. Формування бази даних та їх візуалізація

3.2.1. Загальна схема робіт

Інвентаризація вихідних даних, оцінювання та розроблення планувальних рішень для організації простору є взаємопов'язаними, але відрізняються завданнями та комплексом методів та інструментів.

Інвентаризація має за мету збір і систематизацію геоданих, перш за все про природні умови досліджуваної території: якість повітря і кліматичні умови, поверхневі та підземні води, ґрунтовий покрив, рослинний і тваринний світ, загалом про ландшафти як комплексні утворення. Важливими також є дані про сучасне землекористування та соціально-економічні особливості території. Загалом можна визначити такі джерела геоданих:

- фондові картографічні та описові матеріали у різних відомствах і установах (департаменти екології та природних ресурсів, лісогосподарські підприємства, басейнові управління водних ресурсів та ін.);
- дані дистанційного зондування Землі, перш за все відкриті космічні знімки (Sentinel), лідарна та радарна зйомка, зйомка за допомогою БПЛА⁸⁹. За деталізацією такі матеріали коректно використовувати для планувальних робіт на рівні об'єднаних територіальних громад;

⁸⁸ Хайланд, Май. Система просторового планування в Німеччині (стислий огляд) в : Методика інтеграції...

⁸⁹ Безпілотні літаючі апарати.

- актуальні матеріали топографічного знімання території, отримання яких є обов'язковою умовою початку робіт із розроблення просторового плану. Такі матеріали зазвичай надаються у цифровому ГІС-форматі і придатні для оцінювання території.

Як зазначалось у п. 2.3, більшість вихідних, зокрема картографічних, матеріалів досі зберігається на паперових носіях і не відповідає сучасним вимогам оперативного та ефективного управління ними. Комплексність планувальних завдань та зростання вимог щодо міждисциплінарного підходу у просторовому плануванні потребують певних технологічних інновацій. Одним із таких сучасних та інноваційних інструментів є географічні інформаційні системи (ГІС). ГІС-технології забезпечують підготовку, узгодження, організацію просторових даних для забезпечення можливостей подальшого використання для аналізу та оцінювання.

Оцінювання в ландшафтному плануванні застосовується ⁹⁰, по-перше, для визначення просторової диференціації значимості функцій ландшафту, по-друге, з метою виявлення територій, найбільш вразливих до негативних впливів господарської діяльності людини. Відповідно, використовуються дві категорії оцінювання: значення та чутливість. Категорія «чутливість» розглядається як інтенсивність і швидкість реакції природного компонента при певних впливах (хімічному забрудненні, розорюванні ґрунту, здійсненні рекреаційної діяльності тощо), еластичність відносно його повернення до початкового стану (стану, у якому перебував природний компонент до здійснення або до початку інтенсифікації антропогенного впливу) ⁹¹.

Категорія «значення» ⁹² означає рівень відповідності стану природного компонента його еталонному стану в зв'язку із необхідністю оптимальної реалізації певної цільової функції використання, індивідуальної для кожного природного компонента (напр., значимість ґрунту для вирощування зернових або інших культур за природною родючістю ґрунтів). Одна й та ж територія має, як правило, різне значення для різних функцій

⁹⁰ Auhagen, A.; Ermer, K.; Mohrmann, R. (Hrsg.) (2002): Landschaftsplanung in der Praxis. Stuttgart. Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.

⁹¹ Там само.

⁹² Руководство по ландшафтному планированию. — М. : Гос. центр экол. программ. Т. II. Методические рекомендации по ландшафтному планированию. — 2001. — 73 с.

ландшафту⁹³. Важливими критеріями для визначення значимості є такі характеристики компонентів як продуктивність, різноманіття, рідкість, унікальність, історична значущість, естетична привабливість.

Результати оцінювання території за категоріями «значення» і «чутливість» є основою для раціональної **організації простору громади**. Завершальний конфігурації еколого-орієнтованого просторового плану передуює аналіз конфліктів між намірами використання ресурсів та особливостями ландшафту, аналіз ризиків, пов'язаних із антропогенним тиском. Згодом проводиться спряжений аналіз різнопланових оціночних суджень про ландшафт для вироблення найоптимальніших рішень щодо безконфліктного використання території.

Цілісність робочих етапів від збору і аналізу даних до вироблення рішень та поширення інформації у просторовому і ландшафтному плануванні забезпечують геоінформаційні технології. Широкий вибір інструментів геообробки, модулів і додатків як у складі пропрієтарного ПЗ (ArcGIS, MapInfo), так і відкритого (QGIS, SAGA GIS) дає можливість ефективно здійснювати роботи із організації та управління геоданими, виконувати швидкий і ефективний аналіз території, моделювати та оцінювати сценарії подальшого використання території, візуалізувати результати. ГІС — це не лише набір інструментів, а й потужний засіб донесення до суспільства інформації у вигляді інтерактивних і динамічних карт найбільш ефективним способом — через інтернет.

3.2.2. Інвентаризація вихідних даних та оцінювання компонентів

3.2.2.1. Клімат та повітря

Для компонента «Клімат і приземний шар атмосфери», як базові інвентаризаційні дані доцільно розглядати такі⁹⁴:

- дані регулярних метеорологічних спостережень. Перевагою цих даних є наявність їх для всієї території України, тривалий часовий ряд спостережень та різноманітність показників, які можуть бути використані в ході ландшафтно-планувальних робіт. До таких показників, зокрема, відносяться: сумарна сонячна радіація; тривалість сонячного сяяння; температура повітря (середньорічна; найтеплішого місяця; найхолоднішого місяця); відносна воло-

⁹³ Хайланд Ш., Май А. Ландшафтное планирование в Германии — инструмент упреждения экологических проблем территории // Укр. геогр. журн. — 2009. — № 4. — С. 3—10.

⁹⁴ Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін.; під ред. Л. Г. Руденка. — К.: Реферат, 2014. — 144 с.

гість повітря; атмосферний тиск; кількість опадів (середньорічна; за теплий період року; за холодний період року); швидкість вітру (середня; максимальна); повторюваність несприятливих погодних явищ (сильні зливи, грози, град, шквали, смерчі, пилові бурі, снігопади, ожеледно-паморозеві утворення, тумани тощо).

- дані моніторингу якості атмосферного повітря;
- спеціалізовані кліматичні дані — характеристики клімату, які використовуються для потреб певної галузі господарства чи виду діяльності;
- кліматичні районування (загальні та спеціалізовані — агрокліматичні, медико-кліматичні тощо);
- глобальні бази даних про метеорологічні і кліматичні характеристики;
- дані дистанційного зондування Землі — джерело різноманітної інформації про кліматичні характеристики (температуру поверхні, тренди змін тощо).

У ході розроблення ландшафтних планів, як правило, виділяються кілька цільових функцій компоненту «Клімат», стосовно яких доцільно оцінювати його значення:

- значення клімату (мікроклімату) для формування умов проживання людини. Разом із аналізом ходу метеопоказників та зміни метеообстановок мають бути визначені ареали формування холодного та свіжого повітря та шляхи руху прохолодного повітря;
- значення клімату для формування сприятливих умов для відпочинку та рекреації, зокрема на основі оцінювання медико-кліматичних даних. Вони характеризують вплив клімату певної території на стан здоров'я людини. До таких показників, зокрема, належать: повторюваність комфортних погодних умов в теплий період року; кількість днів з дискомфортом перегрівання; повторюваність задущливої погоди в теплий період року; кількість днів з дискомфортом переохолодження; суворість зими (індекс Бодмана); повторюваність за рік міждобової змінюваності температури понад 6° С за добу; повторюваність за рік міждобової змінюваності атмосферного тиску понад 5 гПа за добу та інші;
- значення клімату для ведення сільського господарства, що визначається на основі аналізу таких показників як середні дати переходу температури повітря через певні межі (0°, 5°, 10°, 15°); суми ефективних температур вище вказаних меж; середні дати настання

останнього заморозку весною та першого заморозку восени; коефіцієнт зволоження та ін.

- значення клімату для розвитку сонячної енергетики та вітроенергетики, що визначається на основі аналізу показників відповідно про сумарну сонячну радіацію і тривалість сонячного сяяння; швидкість вітру.

Одним з актуальних питань, яке розглядається у ландшафтному плануванні, є оцінювання можливих наслідків змін клімату та їх врахування при обґрунтуванні цілей та заходів планування. Необхідно виконати аналіз максимально детальної інформації про основні тенденції та найбільш ймовірні сценарії змін клімату на досліджуваній території в різночасовій перспективі. На першому етапі оцінювання для досліджуваної території на основі наявних джерел мають бути визначені загальні очікувані тенденції змін клімату в найближчий час. Це — зростання середньої річної температури повітря, зростання посушливості клімату та зростання повторюваності несприятливих погодних умов і явищ. Виходячи з очікуваних змін клімату, визначаються основні можливі негативні наслідки таких змін для ландшафтів території планування. Найбільше зміни клімату впливають на стан таких компонентів як ґрунти (зростання ерозійної небезпеки, деградація ґрунтового покриву), водне середовище (дефіцит води, зростання концентрації забруднювальних речовин), види і біотопи (зміна умов місцезростання, зниження рівня біорізноманіття)⁹⁵.

Для компонента «Повітря» важливі оцінювання чутливості повітряного середовища до забруднень — хімічного внаслідок викидів транспорту і промисловості; шумового забруднення від різних джерел, але головним чином від авторанспорту та залізниці. Виконання таких оцінювань ускладнене тим, що вимагається специфічна метеорологічна інформація (наприклад, детальна інформація про швидкість та повторюваність напрямків вітру, повторюваність інверсій тощо), для отримання якої часто необхідні спеціальні додаткові дослідження. Також для виконання оцінювання необхідні додаткові дані, наприклад про інтенсивність руху транспорту, обсяги та склад викидів конкретних підприємств.

3.2.2.2. Поверхневі та підземні води

Основна цільова функція компонента «Поверхневі та підземні води» в ландшафтному плануванні — підтримка сталого гідрологічного режиму

⁹⁵

Heiland, S.; Geiger, B.; Rittel, K.; Steinl, C.; Wieland, S. (2008): Der Klimawandel als Herausforderung für die Landschaftsplanung — Probleme, Fragen und Lösungsansätze. In: Naturschutz und Landschaftsplanung, Heft 2, S. 37—41.

території, призупинення забруднення поверхневих і підземних вод та забезпечення високої їх якості. Критерії оцінювання значення вод та їх чутливості корелюються залежно від рамок умов планування і конкретної території ⁹⁶. Так, для цілей збереження і підтримки чистоти водних об'єктів та забезпечення належних запасів та якості підземних вод значення вод може оцінюватися за такими критеріями: ступінь природності, екологічний стан, біотична функція (для поверхневих вод), здатність до водозатримання та регуляції (поверхневі води), небезпека підтоплення і затоплення, якість води (поверхневі води), наявність водоохоронних територій тощо. Критеріями визначення чутливості вод можуть бути: ступінь забудови, наявність небезпечних господарських об'єктів, водонакопичувальна та регульовальна функції підземних вод, небезпека забруднення і ступінь захисту та ін.

Підтоплення. Основні чинники підтоплення земель в Україні: природна циклічність періодів підвищеної та низької водності, глобальні зміни клімату; природно-історичні передумови розміщення населених пунктів у низинах, на днищах і схилах балок, які є зонами розвантаження підземного стоку та акумуляції поверхневих вод; зниження природної дренажності території внаслідок будівництва водосховищ і ставків; замулення русел річок унаслідок розорювання прибережних смуг та більшої частини водозбірних територій з наступним зростанням фільтраційного опору в річкових долинах і формуванням додаткового підпору ґрунтових вод ⁹⁷.

Одним із найважливіших джерел питної води, насамперед в сільській місцевості, є ґрунтові води, які отримують із колодязів. Із гідрогеологічної точки зору ці води належать до незахищених, що відображає специфіку їхньої захищеності порівняно з міжпластовими, які захищені від зовнішніх впливів водотривом. Проте така «незахищеність» значно варіює залежно від низки чинників, зокрема потужності зони аерації та особливостей відкладів, що її формують. Застосування значної кількості мінеральних добрив та засобів захисту рослин у рослинництві, створення необладнаних і стихійних сміттєзвалищ, викиди промислових підприємств і автотранспорту є чинниками погіршення якості ґрунтових вод.

⁹⁶ Оценка воздействия на окружающую среду и экологическая экспертиза: российско-германское методическое пособие / В. В. Кравченко, А. Май, А. В. Игнатов и др. Гл. ред. чл.-кор. РАН А. Н. Антипов. — Иркутск–Берлин–Бонн, 2008.

⁹⁷ Концепція Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель (Розпорядження КМУ від 15 жовтня 2003 р. № 606-п) // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/606—2003-%D1%80>

Тому визначення ділянок, на яких існує загроза забруднення ґрунтових і підземних вод, є одним із важливих завдань, що здійснюється в ландшафтному плануванні.

Оцінювання чутливості до забруднення ґрунтових вод доцільно здійснювати за найбільш поширеними забруднювачами — важкими металами (свинцем, кадмієм, міддю, цинком), пестицидами та іншими засобами захисту рослин. Основою для визначення ступеня чутливості ґрунтових вод до забруднення хімічними речовинами є аналіз таких чинників як буферність; кислотність, гранулометричний склад та вмісту гумусу в ґрунтах, водопроникність ґрунту, а також глибина залягання ґрунтових вод⁹⁸. Під чутливістю підземних вод до хімічного забруднення (природною захищеністю підземних вод) розуміється сукупність геологічних і гідрогеологічних умов, які перешкоджають проникненню забруднювальних речовин у водоносні горизонти. До таких умов належать глибина залягання підземних вод, літологічний склад по-рід зони аерації, потужність і водопроникність водотривких і слабопроникних порід, що залягають у покрівлі водоносного горизонту, співвідношення рівнів ґрунтових і міжпластових вод⁹⁹.

Результати визначення чутливості ґрунтових і підземних вод до забруднення хімічними речовинами можуть бути представлені в таких оцінювальних категоріях:

- *висока чутливість* — води не захищені, ймовірність забруднення висока;
- *середня чутливість* — води порівняно захищені, проте за певних умов, наприклад, за сильних дощів і підняття рівня ґрунтових вод, можливе забруднення;
- *низька чутливість* — води захищені; надходження забруднювачів суттєво обмежене.

Поповнення запасів ґрунтових вод. Існування багатьох екосистем тісно пов'язане із ґрунтовими водами, які виступають важливою передумовою їхнього стабільного функціонування або відновлення, також вони є джерелом постачання питної і технічної води для населення та господарства. Ґрунтові води є ресурсом, який може відновлюватись, але обмежено — лише до певного рівня. Тому оцінювання запасів ґрунтових вод, особливо

⁹⁸ Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень) / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, Ю. М. Палеха, О. Г. Голубцов, Ш. Хайланд та ін. / за ред. Л. Г. Руденка. — 2-е вид. — К.: Реферат, 2016. — 80 с. : іл.

⁹⁹ Там само.

можливостей їх відтворення або поповнення, є важливою складовою оцінювальних робіт, які виконуються в рамках ландшафтного планування.

Основним джерелом поповнення ґрунтових вод є атмосферні опади. Але скільки ґрунтових вод може утворитися загалом залежить від ряду чинників: кількості атмосферних опадів, мм/за певний період; кутів нахилу поверхні, які впливають на стік води, зменшуючи тим самим величину утворення ґрунтових вод; водопроникності ґрунтів, що впливає на кількість води, яка може просочуватись; підстилаючих порід (піску, лесів, глини), які впливають на можливість зберігання вологи; структури сучасного землекористування (лісів, агроугідь, поселень), що впливають на стік та випаровування вологи. Методика розрахунку показник поповнення ґрунтових вод представлена у роботі ¹⁰⁰, апробація методики у публікації ¹⁰¹.

Поповнення запасів ґрунтових вод, мм/рік:

а) 600—200 — *високе*, характерне для полів, мішаних і широколистяних лісів, що займають вирівняні поверхні, складені лесами, лесовидними суглинками та пісками;

б) 100—200 — *середнє*: заліснені і залужені покаті і круті схили;

в) 25—100 — *низьке*: луки у заплаві, днища ярів і балок, агроландшафти, забудова.

Ущільнення ґрунтів і забудова знижує можливості для інфільтрації і поповнення ґрунтових вод, що призводить до збільшення поверхневого стоку, а відтак — до зростання таких негативних явищ як водна ерозія, евтрофікація водойм і, особливо, зростання небезпеки підтоплення і затоплення на уразливих територіях. Відкриті ґрунти мають здатність накопичувати дощові опади, а з часом віддавати їх в атмосферу, рослинність, водойми або ґрунтові води. Цим самим ґрунти впливають на регулювання водного режиму і протидіють підтопленню та виникненню паводків. Необхідно забезпечити підтримку тих ґрунтів, які володіють високою здатністю до накопичення і інфільтрації дощових вод. Відповідно, необхідно оцінити, наскільки певні території здатні поглинути вологу, перш ніж почнеться їхній стік ¹⁰².

При оцінюванні здатності ґрунтів до накопичення вологи враховуються дві групи критеріїв. Перша — це стабільні фактори, які є сталими

¹⁰⁰ HENNINGS, V. (Koord.) (2000): Methodendokumentation Bodenkunde. — 2. Auflage, Hannover.

¹⁰¹ Голубцов О. Г. Інвентаризація та аналіз даних у ландшафтному плануванні на основі ГІС // Укр. геогр. журн. — № 4. — 2014. — С. 21—29.

¹⁰² Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004, 527 S.

протягом тривалого часу: орографічні, педологічні, гідрологічні. Вони служать визначенню *базового потенціалу* водоутримуючої здатності території. Друга група критеріїв — це відносно змінні чинники — сучасний рослинний покрив і загалом структура землекористування (лісові масиви, луки, агроугіддя, забудова). На основі аналізу базового потенціалу та структури сучасного землекористування визначається актуальний стан можливостей утримання вологи ¹⁰³.

3.2.2.3. Ґрунти

Оцінювання ґрунтів займає особливе місце в процесі розроблення цілей і заходів збереження, розвитку або догляду за ландшафтами. Для підготовки основи для оцінювання необхідно мати інформацію про структуру ґрунтового покриву, фізико-хімічні властивості ґрунтів, дані про вміст забруднюючих речовин. Ступінь деталізації вихідних даних для територій громад має відповідати масштабу 1:10 000—25 000. Ґрунти досить «консервативний» складник ландшафту, тому джерелом даних можуть бути карти різних років, наприклад, матеріали крупномасштабного обстеження ґрунтів, карти агровиробничої оцінки ґрунтового покриву та еродованості, матеріали лісовпорядкування масштабу 1:25 000 та 1:10 000. Інвентаризаційні карти ґрунтів на сьогодні доступні переважно у паперовому форматі, до того ж укладені переважно у СК-63. Перед початком оцінювальних робіт слід створити цифрову модель геоданих у сучасній системі координат (УСК-2000). Зазвичай контури ґрунтових виділів потребують уточнення за топокартами відповідних масштабів або космічними знімками.

Доцільно до кожного ґрунтового виділу у інвентаризаційній базі геоданих вказувати параметри, які його комплексно характеризують. Це дані про фізико-хімічні характеристики (вміст гумусу, ємність катіонного обміну (ЕКО), рН, водопроникність, вміст фосфору й калію), ґрунтоутворюючі породи і породи, що їх підстиляють, ступінь оглеєння, засолення, ступеню змитості гумусного горизонту, бали бонітету. На етапі збору даних окремо слід виділяти ареали з ґрунтами, які характеризуються проявом «екстремальних» процесів, що негативно впливають на господарську діяльність: активним проявом еолових процесів, поверхневого змиву, заболочення та засолення, забруднені ґрунти. Показниками рівня забрудненості ґрунтів є загальний вміст хімічних елементів — показники

¹⁰³

Schmidt, C.: Hochwasserschutz und — vorsorge auf den Stufen der Regional- und Bauleitplanung — welche Möglichkeiten bieten die planerischen Instrumente? Tagungsbericht der Dresdner Planer Gespräche, Dresden 11/02. Druck- u. Verlagsgesellschaft Marienberg, S. 115—138.

абсолютного вмісту макро- і мікроелементів¹⁰⁴. Використовуються також оціночні показники: коефіцієнти концентрації, небезпеки, сумарної забрудненості, що розраховуються за показниками гранично допустимих концентрацій (ГДК)¹⁰⁵.

Найсуттєвішою проблемою для землеробства в Україні є ерозія різних видів¹⁰⁶. Виявлення ареалів з високою чутливістю до деструктивного впливу водної і вітрової ерозії є важливим для запобігання конфліктам, пов'язаних з деградацією земель та планування подальшого використання земель. Йдеться про визначення як актуальної, так і потенційної ерозійної небезпеки¹⁰⁷. Критеріями оцінювання є фізико-хімічні властивості ґрунтів, геоморфологічні та кліматичні умови, сучасне використання земель. Відомий ряд методик та моделей оцінювання ерозії, які можуть бути реалізовані в ГІС¹⁰⁸.

Хімічне забруднення ґрунтів — один із чинників, що безпосередньо визначає умови життєдіяльності як людини, так і рослинного й тваринного світу. Критерієм чутливості ґрунтів до хімічного забруднення є не так схильність до накопичення забруднювачів, як умови і форми їх знаходження, здатність до міграції — можливості утримання хімічних елементів у нерухомій (недоступній для рослин) формі, інтенсивності міграції в системі ґрунт-рослини, самоочищення, буферності ґрунтів, захищеності ґрунтових вод від забруднення. Оцінювання ґрунтується на аналізі геохімічних параметрів, що характеризують умови міграції хімічних елементів¹⁰⁹.

Чутливість ґрунтових вод до забруднення важкими металами та пестицидами. Питання забезпечення населення України якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою є одним із найбільш соціально значу-

¹⁰⁴ Малишева Л. Л. Геохімія ландшафтів / Малишева Л. Л. — К. : Либідь, 2000. — 472 с.

¹⁰⁵ Методические указания по оценке степени опасности загрязнения почвы химическими веществами : Утверждены заместителем Главного государственного санитарного врача СССР от 13 марта 1987 г. № 4266—87.

¹⁰⁶ Розширений п'ятирічний звіт про опустелювання та деградацію земель. — Міністерство екології та природних ресурсів України. — К., 2012. — 45 с.

¹⁰⁷ Світличний О. О., Чорний С. Г. Основи ерозієзнавства: Підручник. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. — 266 с.

¹⁰⁸ Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень) / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, Ю. М. Палеа, О. Г. Голубцов, Ш. Хайланд та ін. / за ред. Л. Г. Руденка. — 2-е вид. — К. : Реферат, 2016. — 80 с. : іл.

¹⁰⁹ Малишева Л. Л. Ландшафтно-геохімічна оцінка екологічного стану територій : Монографія — К.: РВЦ «Київський університет», 1997. — 264 с.

щих і належить до найважливіших проблем держави. При цьому одним із найважливіших джерел питної води є ґрунтові води, що отримуються із колодязів. Особливо актуальна ця проблема для сільського населення. Застосування значної кількості мінеральних добрив та засобів захисту рослин у рослинництві, створення необладнаних і стихійних сміттєзвалищ, викиди промислових підприємств та автотранспорту є чинниками погіршення якості ґрунтових вод. Тому визначення ділянок, на яких існує загроза забруднення ґрунтових вод, є одним із завдань, що здійснюється у ландшафтному плануванні. Оцінюється чутливість до забруднення ґрунтових вод найбільш поширеними речовинами — важкими металами (свинець, кадмій, мідь, цинк), пестицидами та іншими засобами захисту рослин. Основою визначення ступеню чутливості ґрунтових вод є аналіз таких чинників як буферність та водопроникність ґрунту, глибина залягання ґрунтових вод.

Важливою складовою оцінки ґрунтового покриву є визначення особливо цінних ґрунтів не лише з позицій господарювання, а й його науково-культурної значимості. Ґрунт може трактуватися як архів історії природи, який свідчить про екологічні умови впродовж формування цього ґрунту, що є важливим для прогнозування ймовірних змін навколишнього середовища. Особливо цінними є викопні ґрунти або палеоґрунти, так як вони характеризують кліматичні умови і особливості рослинного покриву минулих епох. Також вони можуть бути свідченням історико-культурного розвитку через те, що людські поселення залишили багато слідів в ґрунті. Найбільший інтерес при цьому становлять ґрунти, що мають обмежене поширення і характеризують певні особливості ландшафту, а тому дають можливість з'ясувати більш повний спектр умов розвитку території. І навпаки, ґрунти, що є поширеними на значних площах не потребують особливих вимог щодо охорони стосовно архівної функції ¹¹⁰.

Найважливішою для України є оцінювання ґрунтів за ступенем їхньої природної родючості. Це — один із ключових ландшафтно-планувальних критеріїв для розроблення та обґрунтування планувальних рішень на рівні громад, оскільки земельні ресурси є основним активом. Конфігурація ареалів із різним значенням ґрунтів за родючістю впливатиме на прийняття рішень про впровадження різних природоохоронних заходів. Для визначення категорій значення прийнятними є пов'язані між собою

¹¹⁰

Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004, 527 S.

методики бонітування ґрунтів ¹¹¹ і агроекологічної оцінки ґрунтів ¹¹². Бал бонітету визначається за показниками запасів гумусу, продуктивної вологи, вмісту поживних речовин (Р та Ка).

3.2.2.4. Види та біотопи

Під *біотопом* розуміється «ділянка (територія, акваторія) з порівняно однорідними умовами середовища, зайнята певним рослинним угрупованням із відповідним тваринним світом ¹¹³. Основою оцінювання є інвентаризаційна карта типів біотопів ¹¹⁴ досліджуваної території у масштабі, який відповідає рівню планування. До оцінювання компоненту залучаються дані і характеристики інших компонентів ландшафту, як деталізують і конкретизують умови формування і функціонування біотопів.

Важливою є оцінка умов місцезростання та потенціал розвитку специфічних біотопів ¹¹⁵, оскільки підтримка рідкісних і унікальних біотопів є одним із пріоритетів ландшафтного планування. Для збереження біорізноманіття певного регіону такі екстремальні місцеположення становлять значний інтерес і мають високе значення для охорони і захисту. Біотопи із екстремальними умовами — вологі або навпаки сухі, дуже бідні на поживні речовини ґрунти тощо — є найбільш чутливими до зовнішніх впливів, особливо у контексті змін клімату. Вони часто знищувались внаслідок інтенсивних форм землекористування. Тому необхідним є пошук і виділення таких місцеположень, які є особливими або мають потенціал для відновлення, розвитку і охорони особливих біотопів. Також у центрі уваги — з'ясування «нормальних» умов розвитку природної рослинності, типової для фізико-географічних умов досліджуваної території. Критерії визначення умов розвитку рослинності: природна родючість ґрунтів, що характеризує їхню забезпеченість поживними речовинами; реакція ґрунто-

¹¹¹ Методические рекомендации по проведению бонитировки почв. — К. : УААН, 1993. — 96 с.

¹¹² Еколого-агрохімічна паспортизація полів та земельних ділянок. Керівний нормативний документ / [за ред. акад. О. О. Созінова]. — К. : Аграрна наука, 1996.

¹¹³ GEMET (The General Multilingual Environmental Thesaurus), European Environment Information and Observation Network / <http://www.eionet.europa.eu/gemet>

¹¹⁴ Дідух Я. П., Фіцайло Т. В., Коротченко І. А., Якушенко Д. М., Пашкевич Н. А. Біотопи лісової та лісостепової зон України / Ред. чл.-кор. НАН України Я. П. Дідух. — К. : ТОВ «Макрос», 2011. — 288 с.

¹¹⁵ Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.

вого розчину рН; умови зволоження ґрунтів¹¹⁶. За умовами місцезростання та потенціалом розвитку специфічних біотопів виділяються ареали:

- високозначимі — із екстремальними умовами місцевиростання, тобто надлишком або нестачею вологи, низьким вмістом поживних речовин, ґрунти кислі або лужні. Характерна дуже специфічна рослинність, що потребує охорони;
- середньозначимі — із особливими умовами місцевиростання, тобто переважно вологими малопродуктивними ґрунтами, але порівняно більше забезпеченими поживними речовинами, реакція рН від нейтральної до кислої. Властива слабо і помірно специфічна рослинність, що потребує охорони;
- низькозначимі — характерні місцезростання з «нормальними» умовами — типовими для даних ландшафтів за природними характеристикам. Зайняті переважно агроугіддями. Відсутні особливі передумови для розвитку специфічних біотопів.

Основною цільовою функцією компонента «Види і біотопи» найчастіше визначається збереження біорізноманіття на території планування. Оцінювання рівня біорізноманіття може ґрунтуватись як на безпосередніх даних про місця існування і поширення видів фауни і флори, так і на опосередкованій інформації. Загалом основою для визначення ступеню біорізноманіття та визначення природоохоронних цілей є:

- дані про ареали поширення флори та фауни, зокрема рідкісних і ендемічних видів, занесених до Зеленої / Червоної книг;
- поширення біотопів різних типів (лісових, лучних, степових, агробіотопів тощо), та їхні характеристики. Така інформація дає уявлення про ступінь біорізноманіття; наприклад, для лісових біотопів такими характеристиками є породний склад лісонасаджень, їхнє походження, структурні особливості, густина лісового покриву тощо.

За результатами оцінювання на території планування виділяються ареали із різним рівнем біорізноманіття. Для представлення оцінки значення біотопів зазвичай використовується трьох-ступенева шкала — значення високе, середнє, низьке. Для віднесення біотопів до категорій високо-, середньо- чи малозначимих використовуються такі основні критерії:

¹¹⁶ Methodendokumentation «Bodenkunde»: Auswertungsmethoden zur Beurteilung der Empfindlichkeit und Belastbarkeit von Böden. 2.Auflage. / Geologisches Jahressbuch. Sonderhefte: ReiheG, Heft SG1 — Ad-hoc-AG Boden- Koordination: Volker Hennings. Verlag Schweizerbart, Stuttgart, 2000.

- *високозначимі* — біотопи, де існуючі умови середовища близькі до тих умов, які існували б тут за відсутності впливу людини, і які характеризуються значним видовим різноманіттям, зокрема наявністю рідкісних, ендемічних, реліктових видів флори та фауни;
- *середньозначимі* — біотопи, де існуючі умови середовища зазнали певних змін, але вони залишаються сприятливими для зростання чи мешкання багатьох видів флори і фауни; приклади таких біотопів — монокультурні лісові масиви, лісосмути чи культурні насадження;
- *низькозначимі* — біотопи, де існуючі умови середовища зазнали суттєвих змін, що спричинює значно бідніший рівень їхнього біорізноманіття порівняно з незміненими біотопами; прикладами таких біотопів є біотопи орних земель, біотопи в межах господарських об'єктів тощо.

Компонент «Види та біотопи», крім функції збереження біорізноманіття, виконує ще ряд інших важливих функцій, наприклад, зниження чутливості ґрунтів до водної та вітрової ерозії, підтримка оптимальних мікрокліматичних умов, регулювання поверхневого стоку та інші. Ці функції розглядаються також при оцінюванні інших природних компонентів — захист від водної та вітрової ерозії — при оцінюванні ґрунтів; підтримка мікрокліматичних умов — при оцінюванні клімату; регулювання поверхневого стоку — при оцінюванні вод.

Комплексний антропогенний вплив різних видів (забруднення, вилучення ділянок під забудову чи транспорт тощо) може призвести до порушення режиму біотопів, їх деградації або знищення. Тому важливо оцінити чутливість біотопів у контексті їх стійкості щодо негативних впливів людини. Оцінювання ґрунтується на таких критеріях як ступінь порушеності природного стану (ступінь антропогенної перетвореності ландшафту), рівень фрагментованості оселищ, відповідність умов місцезростання біотопів оптимальним природним умовам. Тут йдеться про загальну оцінку стійкості біотопів.

Ступінь *антропогенної перетвореності ландшафту* як чинник чутливості біотопів може бути визначений на основі регіонального коефіцієнту антропогенної перетвореності¹¹⁷. Основою розрахунку коефіцієнту є

¹¹⁷ Шищенко П. Г. Прикладная физическая география. — К. : Выща шк., 1988. — 192 с.

Гавриленко О. П. Геоecологiчне обґрунтування проектiв природоко-ристування: пiдручник. — К. : Видавничо-полiграфiчний центр «Київський унiверситет», 2008. — 304 с.

врахування частки та глибини трансформації у порівнянні із природним станом кожного із типів земного покриття (що можуть трактуватися як біотопи) у межах певного ландшафтного комплексу. Чим більшу частку площі займають антропогенізовані елементи (рілля, кар'єри, водосховища і ставки, забудова), тим глибше трансформований природний ландшафт. Відповідно, природні біотопи у межах антропогенізованого ландшафту є більш чутливими до впливів. Такий підхід більше підходить для досліджень регіонального рівня або попереднього оцінювання стану ландшафтів для визначення рамкових умов ландшафтного планування території ОТГ. Для рівня ландшафтного плану громади оцінювання антропогенної трансформованості ландшафтів доцільно виконувати за критеріями глибини і характеру порушення їх компонентів¹¹⁸. В основі такого підходу — принцип нерівнозначності природних компонентів: провідну роль у ландшафті відіграє літогенна основа, «слабшими» є гідрокліматогенні компоненти, а «найслабшими» — біогенні. Залежно від характеру впливу, біотопи антропогенно змінених ландшафтних комплексів значно відрізняються за ступенем чутливості до впливів та можливостей самовідновлення (табл. 3.2.1).

¹¹⁸

Давидчук В. С., Сорокіна Л. Ю., Зарудна Р. Ф., Петров М. Ф., Назарчук Н. І. Методика картографування ландшафтів та їх антропогенних змін для радіоекологічної ГІС Чорнобильської зони відчуження // Український географічний журнал. — 2011, № 4. — С. 3—12;

Сорокіна Л. Ю. Антропогенні зміни ландшафтів Чорнобильської зони та радіонуклідне забруднення фітокомпонента : дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.01. — К., 1997. — 151 с.;

Принципи, критерії та методи оцінювання ландшафтів для оптимізації природокористування в Україні : звіт про науково-дослідну роботу / Пашенко В. М., Чехній В. М., Гродзинський М. Д. та ін. — К., Інститут географії НАН України, 2007. — 280 с.

Таблиця 3.2.1.

**Модифікації ландшафтних комплексів та інтерпретація їхнього змісту
для оцінювання чутливості біотопів до антропогенних впливів
та можливостей самовідновлення¹¹⁹**

Модифікації ландшафтних комплексів	Компоненти, що зазнали змін	Чутливість біотопів, що сформувались у відповідних умовах	Можливості самовідновлення
літоваріантні	зазнали незворотних змін літогенної основи і відповідно змін інших компонентів	висока	не підлягають самовідновленню через докорінні зміни їхньої літогенної основи
гігроваріантні	збереглася літогенна основа, але відбулися зміни режимів грунтового зволоження і пов'язані із цим зміни рослинного покриву	висока	тривале відновлення через глибокі зміни режиму функціонування
фітоваріантні	антропогенні зміни охопили лише первинний рослинний покрив	середня	порівняно швидке відновлення природного рослинного покриву

Фрагментація (інший термін-синонім — ізоляція) є результатом розділення (розчленування) ландшафтів, у результаті значні за площею і пов'язані оселища діляться на два або більше фрагмента і тим самим зменшуються в розмірах, що веде до зменшення середовища існування видів, перш за все фауни¹²⁰. Фрагментація ландшафту є наслідком руйнівного впливу антропогенних лінійних структур, перш за все транспортних мереж, на екологічні зв'язки у просторово пов'язаних ландшафтах¹²¹. Нега-

¹¹⁹ Сорокіна Л. Антропогенізовані ландшафти як варіанти природних // Вісник Львів. ун-ту. — Серія географічна. 2004. Вип. 31. — С. 208—214.

¹²⁰ Beaudry, Frederic. «What Is Habitat Fragmentation?» ThoughtCo, Feb. 11, 2020, thoughtco.com/landscape-or-habitat-fragmentation-1203617.
Bennett, Andrew & Saunders, Denis. (2011). Habitat Fragmentation and Landscape Change. 10.1093/acprof:oso/9780199554232.003.0006

¹²¹ Jaeger, Jochen & Bowman, Jeff & Brennan, Julie & Fahrig, Lenore & Bert, Daniel & Bouchard, Julie & Charbonneau, Neil & Frank, Karin & Gruber, Bernd & Toschanowitz, Katharina. (2005). Predicting when animal populations are at risk from roads: An interactive model of

тивний ефект фрагментації обумовлений поєднанням різних впливів: виникнення бар'єрних зон і зон зіткнення, викиди хімічних забруднювачів і шумове забруднення, погіршення естетичних якостей.

Нефрагментованими вважаються простори, які нерозділені дорогами із інтенсивним рухом або залізницею¹²². При цьому важливо, наскільки змінений природний ландшафт такого ареалу. Зокрема, водойми не можуть займати більше ніж 50 % простору. Чинник площі є важливим для видів, які залежать від фрагментованого середовища існування, особливо для тварин. Чим менша площа фрагменту, тим більший антропогенний тиск на біотоп і тим більша їх чутливість до негативного впливу. По мірі зменшення фрагменту частота зустрічі виду зменшується, вид може бути відсутнім у багатьох дрібних фрагментах. Це може бути пов'язане з тим, що фрагмент менше, ніж мінімальна площа, необхідна для існування окремої особини, розмноження або для самопідтримуваної популяції¹²³.

Таким чином, біотопи за ступенем чутливості до антропогенних впливів може бути розподілені на такі категорії:

- низька — біотопи з сталим і близьким до природного видовим складом та структурою; з оптимальними, типовими для певної території, умовами місцезростання; незначна модифікація компонентів ландшафту; займають досить значні нефрагментовані площі із незначною часткою антропогенних елементів;
- середня — біотопи, склад і структура яких відновлюються за допомогою мігрантів чи надходження насінневого матеріалу ззовні, потребують постійної підтримки водного режиму, вмісту поживних речовин — це штучні антропогенні (фітоваріантні ландшафтні комплекси) біотопи агроугідь або садів, штучних лісових насаджень, зокрема, лісових розсадників; можуть займати простори різного ступеню фрагментованості, проте із значною часткою антропогенних елементів;
- висока — сильнофрагментовані простори, у межах яких певні або всі види можуть зникнути через інтенсивний негативний вплив та відсутність умов повторного розселення, можливості міграції, пошуку кормової бази; монокультурні біотопи; біотопи гігро- і літо-

road avoidance behavior. *Ecological Modelling*. 185. 329—348. 10.1016/j.ecolmodel.2004.12.015., 1

¹²² Lang, S., T. Blaschke (2007) *Landschaftsanalyse mit GIS*. UTB-Reihe. Stuttgart: Eugen-Ulmer-Verlag.

¹²³ Bennett, Andrew & Saunders, Denis. (2011). *Habitat Fragmentation and Landscape Change*. 10.1093/acprof:oso/9780199554232.003.0006

варіантних ландшафтних комплексів, умови місцезростання яких значно відрізняються від оптимальних, зокрема, через забруднення ґрунту; біотопи із особливими або екстремальними умовами місцевиростання — сухі або перезволожені, особливі фізико-хімічні умови середовища, що сприяє формуванню специфічних біотопів.

Окрім інтегральної оцінки чутливості біотопів до впливів може бути виконана оцінка щодо окремих видів впливу: порушення через випасання худоби, рекреаційне навантаження, небезпека виникнення лісових пожеж та вигорання. Останнє особливо актуально важливе для України через часті випадки лісових пожеж та горіння торфовищ, особливо у контексті змін клімату. Оцінювання чутливості лісів до виникнення пожеж має ґрунтуватись на Шкалі оцінки природної пожежної небезпеки земельних ділянок лісового фонду ¹²⁴ — на основі класів пожежної небезпеки. Критеріями оцінки є такі показники як породний склад лісів (хвойні чи листяні), вік лісів, тип умов місцезростання за ступенем зволоженості (дуже сухі, сухі, свіжі, вологі, сирі, мокрі).

3.2.2.5. Ландшафт

Згідно Європейської ландшафтної конвенції (2005), мають бути запропоновані рекомендації і заходи щодо збереження та підтримання важливих або характерних рис ландшафту, які визначаються його цінністю за походженням, зумовленою природною конфігурацією та/або діяльністю людей ¹²⁵. Цим вноситься на порядок денний визначення естетичної цінності, різноманіття і своєрідності ландшафтів, які є частиною культурної і природної спадщини, складають основу ідентичності і є складовою якості життя людини.

Тріада центральних понять розуміння ландшафту у такому контексті — «різноманіття, своєрідність, краса» У ландшафтному плануванні поєднується у означенні «Образ ландшафту» (нім. *Landschaftsbild*, рос. *Облик ландшафта*), який розглядається як благо, ресурс, що підлягає охороні ¹²⁶, і є об'єктом аналізу та оцінювання для розроблення планувальних рішень. Образ ландшафту — це не тільки «картинка», яка постає

¹²⁴ Наказ Державного комітету лісового господарства України «Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України» / Офіційний вісник України офіційне видання від 15.04.2005 — 2005 р., № 13, стор. 321, стаття 680, код акта 31920/2005

¹²⁵ Європейська ландшафтна конвенція [Електроний ресурс] // Сайт "Council of Europe". <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f3fc0> Дата доступу 16.11.2015.

¹²⁶ Riedel W., Lange, H. (Hrsg.).(2002). *Landschaftsplanung*. Heidelberg.

в уяві людини, а й також і враження, емоційні переживання, певні цінності та значення, які людина пов'язує з ландшафтом¹²⁷. Методики оцінювання образу ландшафту та його сприйняття часто піддаються обґрунтованій критиці¹²⁸. Проте розроблено значну кількість методичних підходів формалізованого опису, аналізу та оцінювання образу ландшафту, які застосовуються у ландшафтному плануванні¹²⁹. Загалом оцінювання спрямоване на визначення:

- значення (привабливості) ландшафтів для відпочинку, пов'язаного із отриманням певних вражень від перебування людини «на природі»; йдеться, у тому числі, про зелений та екотуризм, планування прогулянкових маршрутів, а також відвідування об'єктів історико-культурної та природної спадщини;
- значення образу ландшафту для підтримки місцевої або регіональної ідентичності.

Різноманіття, своєрідність і краса є ціннісними критеріями для оцінювання образу ландшафтів [Lands..., 2004]. Ландшафтне *різноманіття* може бути описане об'єктивно існуючими структурами і параметрами, частково навіть кількісними показниками (напр., кількість видів, частка площі певних видів землекористування у певних межах). Різноманіття ландшафту визначається різними формами землекористування, наявністю лінійних і точкових структурних елементів, особливо примітних структурних меж, антропогенних елементів (поселення чи окремі будівлі), змін у часі (сезонна зміна кольору листя) тощо. Різноманіття сприяє формуванню своєрідності й краси ландшафту і є важливою складовою його привабливості. Ландшафтна своєрідність — це термін, за допомогою якого описують характер, ідентичність, відмінність ландшафтів. Вона визначається природними і антропогенними елементами — особливості рельєфу і рослинності, особлива для регіону культурна рослинність, виробничі процеси, регіональні або місцеві товари і продукти, діалекти тощо. Своєрідність також дає внесок у визначення краси ландшафту. *Краса* ландшафту є найневизначенішим і найбільш загальним поняттям. Основою краси ландшафту є його естетична досконалість, довершеність, яка може

¹²⁷ Гродзинський М. Д., Савицька О. В. Естетика ландшафту : Навчальний посібник. — К., 2005. — 270 с.

¹²⁸ Гродзинський М. Д. Ландшафтна екологія : Підручник. — К., 2014. — 550 с.

¹²⁹ Landschaftsplanung (2004). mit Beitr. von: Claus Bittner. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart.

досягатися за різними естетичними властивостями ландшафту — гармонійністю, природністю, величністю, мальовничістю тощо.

Дієвим для оцінювання образу ландшафтів та розроблення планувальних рішень є методичний підхід, в основу якого покладено аналіз просторів. Суть підходу полягає у почерговому виділенні та аналізі просторів, однорідних за поєднанням різноманітних природних і створених людиною елементів, а також просторів, що асоціюються із певними історичними подіями або іншими подібними ознаками¹³⁰. Основою виділення таких просторів, які є операційними одиницями для оцінювання, слугують карти ландшафтних територіальних структур, укладені за різними підходами¹³¹.

Не всі чинники розглядаються як рівнозначні: важливішими є такі характеристики як збереженість або відповідність сучасних ландшафтів природному стану (ліси із рослинністю, що відповідає природній), значне різноманіття лісової та/або лучної рослинності, розчленований рельєф. Елементи ландшафту, створені людиною (сади, лісосмуги, ставки) розглядаються як менш значимі. Враховується фактор «сусідства», наскільки «сусідні» простори естетично привабливі, важливим є наявність можливостей для панорамного огляду місцевості.

При оцінюванні чинників впливу на сприйняття й привабливість ландшафтів слід враховувати наявність елементів природного і антропогенного походження, які негативно впливають на візуальне сприйняття ландшафту. Прикладами є, наприклад, лінії електропередач, будівлі промислового призначення, вітрові або сонячні електростанції, джерела і наслідки забруднення різних видів (шумове, хімічне, електромагнітне, біологічне) та інші чинники, які призводять до зниження якості ландшафту і створюють перешкоди для відпочинку.

Для представлення оціночних ступенів значення ландшафтів для відпочинку та туризму, які можуть трактуватися як «рейтинг» територій для розвитку рекреаційно-туристичних функцій у просторовому (територіальному) плані, використовується зазвичай 3-ступенева шкала:

- **високе значення** — за умов унікальності та своєрідності природного та культурних ландшафтів обумовлених наявністю одного чинника або комплексу чинників:

¹³⁰ Schmidt C., Hage G.; Galandi R. u.a. (2010). Kulturlandschaft gestalten — Arbeitsmaterial Kulturlandschaft. Naturschutz und Biologische Vielfalt. Heft 103. Bundesamt für Naturschutz. Bonn Bad Godesberg.

¹³¹ Голубцов О. Г. Образ ландшафту: аналіз і оцінювання у ландшафтному плануванні // Ukr. geogr. z. 2018, № 1. — Р. 15—23.

а) унікальних, своєрідних і мальовничих ландшафтів із збереженими ландшафтами у природному або наближеному до природного стану (наприклад, із водоймами, природними лісами, луками);

б) територій природно-заповідного фонду — біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки тощо;

в) історико-культурного призначення, які включають (історико-культурні заповідники, охоронювані ландшафти, історичні міста та історичні ареали населених місць, визначні пам'ятки та музеї);

г) ареали особливих і унікальних асоціативних ландшафтів, пов'язаних із народними традиціями, історичними подіями і місцями, іншими нематеріальними цінностями;

д) наявність мінеральних джерел, покладів лікувальних грязей, морських пляжів тощо (територій оздоровчого та рекреаційного призначення згідно територіальних планів)

- **середнє значення** — за умови різноманітності ландшафту, що зумовлена наявністю мережі малих річок або яружно-балкової мережі, поєднання різних елементів ландшафту, наприклад фрагментів полів та лісів; об'єктів культурної спадщини та етнографічних об'єктів; наявність об'єктів природно-заповідного місцевого значення наявність мисливських угідь,
- **низьке значення** — за умов низького рівня ландшафтного різноманіття, одноманітності, домінування одного типу антропогенізованого ландшафту (головним чином агроландшафту); відсутність об'єктів культурної спадщини та ПЗФ.

Наявність високозначимих ландшафтів є підґрунтям розвитку територій із туристично-рекреаційними функціями загальнодержавного і регіонального значення; з середнім значенням — забезпечувати потреби окремої громади в рекреаційних послугах; з низьким — слід передбачити напрямки розвитку території для створення передумов для можливостей відпочинку і рекреації у межах громади.

За результатами оцінювання привабливості та значення ландшафтів для відпочинку визначаються рекреаційні території, які мають бути представлені у просторовому плані громади згідно ДБН Б.1.1—21:2017 «Склад та зміст схеми планування території, на якій реалізуються повноваження сільських, селищних, міських рад». Як вже було зазначено в п. 2.2, для розроблення просторового плану важливо знати допустиме рекреаційне навантаження та рекреаційну ємність територій.

Допустиме рекреаційне навантаження на ландшафти суттєво коливається у відповідності з особливостями ґрунтового та рослинного покриття (табл. 3.2.2). Результати його розрахунку у залежності від конкретних

умов місцевиростання, рослинного покриву та рельєфу є підставою для розроблення природоохоронних цілей для ландшафтного плану території громади.

Таблиця 3.2.2.

**Величина допустимого рекреаційного навантаження
на ландшафти, люд/га¹³²**

Вологість ґрунтів	Рослинність					
	Соснові ліси	Ялинові ліси	Мішані ліси	Широко-листяні ліси	Заплавні низовинні луки	Суходільні луки / степи
Дуже сухі	0,5	—	1,5	2,5	—	4,0
Сухі	2,0	—	4,0	6,0	8,0	8,0
Свіжі	5,0	8,0	10,0	15,0	20,0	15,0
Вологі	8,0	12,0	15,0	20,0	30,0	20,0
Надмірно вологі	4,0	6,0	7,0	10,0	15,0	—

Допускається зниження норм рекреаційних навантажень за крутизни рельєфу з використанням понижуючих коефіцієнтів: за крутизни 10—20 % — 0,8; 20—30 % — 0,6; 30—50 % — 0,4; більше 50 % — 0,2¹³³.

Рекреаційна ємність природного територіального комплексу зазвичай визначається як добуток величини допустимого навантаження на площу природного територіального комплексу¹³⁴.

Відповідно до викладеного раніше, у просторовому плануванні, при розрахунку рекреаційно-туристичного потенціалу території, рекреаційна ємність території — це максимально допустимий рівень курортно-рекре-

¹³² Методические рекомендации по составлению схем перспективного развития туризма в условиях УССР. — К. : КиевНИИП градостроительства, 1983. — 100 с.

¹³³ Методичні рекомендації щодо визначення максимального рекреаційного навантаження на природні комплекси та об'єкти у межах природно-заповідного фонду України за зонально-регіональним розподілом / Укладачі: С. С. Комарчук, А. В. Шлапак, В. П. Шлапак, Л. П. Яременко, О. З. Петрович, М. Л. Клестов, О. Т. Крижанівська, Л. В. Пархісенко, Т. В. Медіна, О. В. Гуцал, В. П. Гетьман, Г. В. Парчук, Є. М. Гребенюк, О. В. Красовська. — К. : Фітосоціоцентр, 2003. — 51 с.

¹³⁴ Там само.

аційного використання території з урахуванням містобудівних і екологічних вимог; виражається показником щільності — відношення кількості населення (постійного і тимчасового) до площі території і визначається на основі нормативних показників навантаження на різні види територій¹³⁵. Детальніше розрахунки екологічної ємності представлені в підрозділі 2.2.

3.2.3. Еколого-орієнтована організація простору

3.2.3.1. Конфлікти

Наступним важливим завданням ландшафтного планування є дослідження ситуації, що склалася в природокористуванні конкретного регіону, зокрема виявлення конфліктів та шляхів їх вирішення. Безумовно, особлива увага має приділятися упередженню потенційних конфліктів між природокористуванням та втратою природних властивостей ландшафтів унаслідок його деструктивного впливу. Такі конфлікти визначаються на підставі результатів інвентаризаційного й оцінювального етапів досліджень. В їх основі лежить безліч об'єктивних і суб'єктивних чинників, які, загалом, формують два блоки протиріч:

- між природокористувачами і навколишнім природним середовищем;
- між окремими природокористувачами у контексті вибору пріоритетного напрямку природокористування. Ландшафтні плани повинні визначати як нинішні, так і очікувані конфлікти внаслідок намірів інших видів використання території і показувати шляхи їх вирішення. Такий аналіз конфліктів та зважування конкуруючих між собою цілей слід проводити і для самих природоохоронних цілей, щоб вони не суперечили одна одній (наприклад, вимоги охорони видів і біотопів можуть суперечити вимогами рекреації).

Аналіз конфліктів природокористування здійснюється із застосуванням однакових методичних підходів на усіх рівнях ландшафтного планування — від ландшафтною програми до ландшафтного плану, однак на кожному рівні відрізняється, відповідно, різним ступенем деталізації. Слід зазначити також, що в силу специфіки конкретних природних умов, особливостей соціально-економічного розвитку, характеру природокористування, що мають місце в окремій країні, регіоні тощо, в їх межах

¹³⁵

Научно-техническое задание на выполнение НИР по договору № 18—92/216.92—92 «Разработать методику определения рекреационной емкости курортно-рекреационных районов с учетом эколого-градостроительных ограничений».

можуть формуватися і специфічні, характерні лише для них конфлікти природокористування, або групи таких конфліктів. Це, в свою чергу, потребує відповідної адаптації методики їх виявлення, групування та аналізу.

За основними критеріями прояву (часовим, тривалістю, гостротою, масштабами) *конфлікти поділяються на наступні групи*:

- за часом виникнення виділяють конфлікти: які виникли в минулому; які виникли в наші дні; потенційні.
- за масштабами та мірою територіального прояву виділяють конфлікти таких рівнів: національного; регіонального; локального.
- за тривалістю та періодичністю прояву конфлікти природокористування поділяють на: постійні; сезонні; епізодичні.

Результатом аналізу конфліктів на усіх рівнях планування, окрім пояснювального тексту, є створення відповідної карти конфліктів природокористування. На карті подається характеристика всіх територіально локалізованих конфліктів, які мають місце на території планування. Однак, деякі конфлікти природокористування, які не мають яскраво вираженої територіальної локалізації або поширені по всій території певного регіону, на карті не відображаються. Такі конфлікти потребують окремого урахування та аналізу.

3.2.3.2. Цільова концепція еколого-орієнтованого розвитку території

Ландшафтне планування реалізується на декількох рівнях адміністративно-територіального поділу як ієрархічна система ландшафтних планів. Основна відмінність між ландшафтно-планувальними документами полягає у деталізації досліджень і конкретизації природоохоронних цілей. Для рівня об'єднаної територіальної громади відповідним є розроблення ландшафтного плану. На рівні ландшафтного плану розробляються локальні природоохоронні цілі та відповідні ним заходи з охорони природи та догляду за ландшафтом, які мають бути «прив'язані» до конкретного території. Його масштаб — 1:5000 — 1:25 000; такий діапазон зумовлений досить значними відмінностями у площі ОТГ, що сформовані в Україні. Масштаби 1:5000 — 1:25 000 дають можливість задовольнити ці вимоги до створення ландшафтного плану.

Ландшафтний план — це узагальнююча назва комплексу документів, які складаються із інвентаризаційних і оціночних карт, карт конфліктів і природоохоронних цілей, пояснювальних текстів. Центральним документом серед всіх матеріалів є карта «Інтегральна концепція природоохоронних цілей», яка створюється на основі узагальнення результатів оцінювання ландшафтів, аналізу конфліктів та ризиків. Карта «Інтегральна

концепція природоохоронних цілей» власне і є ландшафтним планом — системою запланованих цілей, намірів і заходів для забезпечення збалансованого еколого орієнтованого розвитку території.

Цілі — орієнтири, що вказують на найбільш оптимальний і бажаний стан ландшафтів території планування, мають просторову прив'язку. Визначення цілей у ландшафтному плануванні ґрунтується не лише на прямій реакції на проблеми і конфлікти, які виявлені у процесі аналізу й оцінювання ландшафтів, а й на пропозиціях і ідеях щодо підвищення цінності ландшафтів для людини, залучення до використання раніше недоступних або незатребуваних ресурсів.

Формулювати цілі доцільно з точки зору змісту дій — *підтримки, збереження, санації та розвитку ландшафтів*¹³⁶. Такі означення і відповідне представлення в легенді спеціальної карти дає можливість експертам, службовцям та громадянам чітко розуміти запропоновані напрямки та пріоритети забезпечення збалансованого еколого-орієнтованого використання території. Загальні принципи розроблення природоохоронних цілей такі:

- **«збереження»** приймається там, де ландшафти мають найвищу значимість і більш високу чутливість до навантажень;
- **«охорона»** — для особливо цінних ландшафтів передбачається відмова від використання і встановлення режиму, близького до заповідного;
- **«розвиток»** приймається на решті території, при цьому особлива увага приділяється оцінюванню ступеня чутливості до негативних впливів. Для розвитку існуючого та запланованого використання придатні ландшафти з високим ступенем стійкості, при цьому природокористування здійснюється відповідно до чинних законодавчих вимог;
- **«поліпшення / санація»** приймається на територіях з низьким значенням. Усі порушені в процесі використання природні комплекси рекомендується об'єднувати в одну зону з метою їхнього поліпшення і відновлення. Для територій, яким загрожує небезпека незворотних змін, або для ландшафтів з низькою здатністю до самовідновлення рекомендується застосовувати спеціальні додаткові заходи.

У ході ландшафтного планування передбачається попереднє розроблення галузевих цілей для компонентів — поверхневих і підземних вод,

¹³⁶ Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.

клімату і повітря, ґрунтів, рослинного і тваринного світу, а також ландшафтів, — що спирається на результати оцінювання. Інтегральна концепція цілей ґрунтується на поєднанні (інтеграції) та зіставленні галузевих цілей. Мета інтегральної концепції цілей:

- виділити території, рекомендовані для збереження природного середовища та соціально-економічного розвитку;
- визначити території з найбільш гострими екологічними проблемами, де необхідно запропонувати та вжити особливі заходи для їх відновлення;
- уточнити напрями розвитку територій, конкретизувати базові структури цього розвитку.

При зведенні галузевих цілей для створення інтегральної концепції цілей і заходів незмінно постає питання пріоритетності. Адже для однієї й тієї ж території, виходячи з оцінювальних суджень про чутливість/значення компонентів, можуть бути рекомендовані різні цілі. У такому випадку слід зважати на додаткові фактори для прийняття рішень, пріоритети, задані рамковими цілями планування. Важливо враховувати соціально-економічну ситуацію та очікування громадськості. При виборі між декількома альтернативними цілями на одній території, цілі підтримки функцій з вищим значенням (наприклад, охорона біотопів із червонокнижними видами) мають перевагу над цілями розвитку з невизначеним результатом (наприклад, розвиток рекреаційного потенціалу ландшафту).

За допомогою заходів цілі операціоналізуються¹³⁷, тобто тлумачаться шляхом переліку конкретних дій, за допомогою яких цілі можуть бути досягнуті. Локалізація дій і заходів визначається картою цілей. Заходи можуть відрізнятися за сферами застосування¹³⁸.

- загальні для всієї території — заходи, спрямовані на реалізацію концепції її розвитку; це може бути розробка правових норм як загального характеру, так і спрямованих на забезпечення реалізації ландшафтного плану, пропозиції щодо раціоналізації функціональної структури управління територією і підтримка цієї структури, різні види діяльності, що стосуються всієї території в цілому;
- заходи щодо збереження існуючого стану (території з високим ступенем біорізноманіття та рідкісними видами) або використання

¹³⁷ Riedel, W., Lange, H. (Hrsg.) (2002): Landschaftsplanung. Heidelberg, Berlin, NewYork.

¹³⁸ Руководство по ландшафтному планированию. — М. : Гос. Центр экол. программ. — Т. II. Методические рекомендации по ландшафтному планированию. — 2001. — 73 с.

(інтенсивне сільське господарство на високопродуктивних ґрунтах) окремих ділянок території планування. У концепції цілей — це зона «збереження» як за наявності, так і відсутності окремих видів використання;

- заходи щодо розвитку існуючого або пропонованого використання спрямовані, наприклад, на розвиток туризму або органічного землеробства;
- заходи щодо поліпшення діяльності для цілей збереження;
- заходи щодо поліпшення діяльності для цілей розвитку;
- основні дії для поліпшення соціальної сфери.

Визначені природоохоронні цілі й заходи важливі не тільки для конкретного ландшафтного плану, а й становлять значний інтерес для інших видів планування, зокрема просторового (територіального) як обов'язкова основа для розроблення еколого-орієнтованих планів. Цілі є оціночною шкалою для контролю успішності заходів із охорони природи та управління ландшафтом. Також можуть бути використані під час виконання стратегічної екологічної оцінки.

3.2.3.3. Ландшафтний план як інструмент еколого-орієнтованої організації простору у схемі територіального планування ОТГ

Роль ландшафтного планування при розробленні схеми територіального планування, зокрема організації простору громади — обґрунтувати виділення зон, придатних і обов'язкових для впровадження цілей захисту природи і догляду за ландшафтами та визначити пріоритетність реалізації природо-охоронних цілей у таких зонах. Основа рішення — інтерпретація результатів ландшафтного планування. До процесу територіального планування на різних його етапах можуть бути залучені як окремі оціночні судження про компоненти природи, так і загалом інтегральна концепція природоохоронних цілей. При цьому матеріали ландшафтного планування слід адаптувати до термінології і підходів проектування планувальної структури території, прийнятої в територіальному плануванні ¹³⁹.

Основним інструментом моделювання планувальної організації території є її комплексна оцінка ¹⁴⁰. Вона дає можливість розкрити передумови і обмеження розвитку у часі і просторі різних видів діяльності, вста-

¹³⁹ Landschaftsplanung. mit Beitr. von: Claus Bittner. Christina von Haaren (Hrsg.) (2004). Stuttgart: UTB, Ulmer.

¹⁴⁰ Містобудування. Довідник проектувальника / за ред. Т. Ф. Панченко. — К., Укрархбудінформ, 2001. — 192 с.

новити просторові відмінності цих умов, оптимальний режим розвитку окремих територій, обґрунтувати шляхи найефективнішого використання природних і економічних ресурсів, охорони і збагачення природного середовища. Комплексна оцінка включає оцінку природних і антропогенних елементів планувальної основи і послідовний синтез окремих оцінок для прийняття планувальних рішень ¹⁴¹.

Розробка схеми планування територій передбачає поетапність робіт для вирішення певної групи завдань ¹⁴², співставних за змістом з ландшафтним плануванням (рис. 3.2.1). Комплексна оцінка при цьому виступає і як самостійний оціночно-аналітичний розділ, і як метод розробки етапів територіального планування, а також позначає сукупність графічних матеріалів містобудівної документації оцінного змісту. Вона здійснюється на чотирьох просторових рівнях (етапах) (рис. 3.2.1), що відображають послідовність основних рішень в територіальному плануванні ¹⁴³.

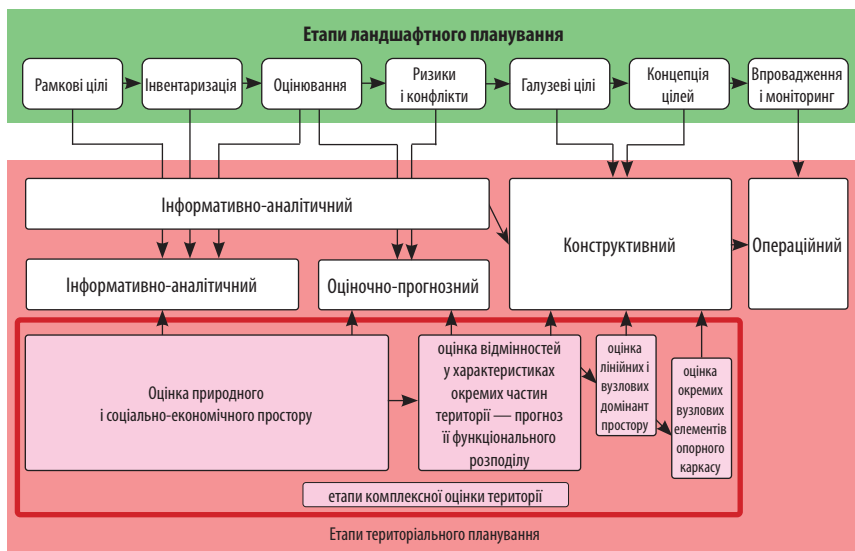

Рис. 3.2.1. Інтеграція ландшафтного планування на етапах розробки територіальних планів і комплексної оцінки території

¹⁴¹ Містобудування. Довідник проектувальника / за ред. Т. Ф. Панченко. — К., Укрархбудінформ, 2001. — 192 с.

¹⁴² Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика) / За ред. І. О. Фоміна. — К.: Логос, 2003. — 246 с.

¹⁴³ Районная планировка в Украинской ССР / Павлышин Б.В. [и др.] — К.: Будивельных, 1982. — 144 с.

Інформаційно-аналітичний етап територіального планування складається з двох частин: інформаційно-аналітичного (збір та аналіз даних) і аналітико-прогнозного (ідентифікація основних проблем і визначення шляхів поліпшення екологічної ситуації)¹⁴⁴. Внесок ландшафтного планування — систематизована база вихідних геоданих про природні умови території та оцінка стану ландшафтів, зокрема оцінка ступеню стійкості до негативних впливів господарської діяльності людини (напр., ґрунтів до хімічного забруднення) та визначаються ареали із активним проявом негативних процесів різного походження (підтоплення, водна ерозія тощо). Відповідно, розробники плану отримують підстави для прийняття зваженого еколого орієнтованого рішення щодо оптимального виду діяльності у межах території планування.

Внесок ландшафтного планування на оціночно-прогнозному етапі територіального планування полягає у наданні даних про просторовий розподіл існуючих і потенційних ризиків деградації ландшафтів, пов'язаних з антропогенним впливом або із особливостями природних умов.

Конструктивний етап в територіальному плануванні — це визначення проектної мети, розробка альтернативних рішень, їх оцінка та вибір оптимального (компромісного) рішення. Здійснюється оптимізація екологічного, історико-культурного та планувального каркасу території. На цьому етапі розробляється схема функціонального зонування території — виділення ареалів, однорідних за поєднанням ряду характеристик, для яких встановлюється можливий профіль функціонального використання: зони — житлова, сільськогосподарська, промислова, рекреаційна, природоохоронна тощо¹⁴⁵. Внесок ландшафтного планування — результати розроблення галузевих (покомпонентних) природоохоронних цілей та інтегральна концепція природоохоронних цілей. Її формулювання допомагають обґрунтувати виділення зон, придатних і обов'язкових для впровадження цілей захисту природи і догляду за ландшафтами і визначити пріоритетність реалізації природоохоронних цілей в таких зонах; є підставою для прийняття або відхилення планувальних рішень щодо функціонального використання територій. Належне врахування екологічних вимог на конструктивному етапі територіального планування через інтеграцію ландшафтного плану дає можливість розробити проектний

¹⁴⁴ Айлікова Г. В. Методологічні основи планування території регіонів України [Текст] : автореферат дис. ... кандидата техн. наук : спец. 05.23.20 / Г. В. Айлікова; МОН України, КНУБА. — К., 2015. — 23 с.

¹⁴⁵ Куйбіда В. С. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи / В. С. Куйбіда, В. А. Негода, В. К. Толкованов. — К.: ТОВ «ПЦ Крамар», 2009. — 176 с.

план (основне креслення), що відповідає вимогам законодавства у частині дотримання екологічної безпеки та збалансованого (сталого) використання та розвитку територій ОТГ.

Оперативний етап територіального планування присвячений підготовці схем планування території до впровадження. Здійснюється експертиза, фінансування, реалізація та моніторинг схеми територіального планування. Під час моніторингу реалізації схеми територіального планування ОТГ, що передбачено статтею 23 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності», у рамках ландшафтного планування можуть бути розроблені рекомендації та критерії контролю еколого-орієнтованого розвитку території.

Інтерпретація ландшафтного плану може бути виконана на етапі функціонального зонування території шляхом виділення таких зон¹⁴⁶.

- **території переважного використання.** Така категорія передбачається для певних функцій або видів користування, що мають високе значення і поширені у рамках певного ареалу. У зв'язку із високим значенням конкретної функції ландшафту на даній території недопустимі інші види користування, якщо вони несумісні (спричиняють конфлікт). Території переважного використання можуть бути передбачені для рекреації, сільського або лісового господарства, видобутку корисних копалин інших видів використання території, а також охорони природи і ландшафту;
- **території переважного природоохоронного використання, безпосередньо пов'язані з завданнями охорони природи.** Це — території, у межах яких інші види використання мають бути повністю підпорядковані вимогам охорони природи або реалізації виключно високого значення ландшафту, напр., ландшафти з високим рівнем біорізноманіття. У схемі територіального планування вони представляються як існуючі природоохоронні території, які мають нормативний статус — природні заповідники, національні природні парки і тощо. За вимогами ландшафтного плану до цієї категорії

¹⁴⁶ Auhagen, A.; Ermer, K.; Mohrmann, R. (Hrsg.). Landschaftsplanung in der Praxis. Verlag Eugen Ulmer. Stuttgart. 2002. — 416 S.
Landschaftsplanung / [mit Beitr. von: Claus Bittner]. Christina von Haaren (Hrsg.). — Stuttgart: UTB, Ulmer, 2004. — 527 S.
Май, А.; Хайланд, Ш.; Якоби, К. (2016): Врахування екологічних аспектів у систему просторового планування в Німеччині. В публікації: Методика інтеграції екологічної складової розвитку в просторове планування України. (2016).

можуть бути включені і особливо цінні оселища, що є значимими для розширення природно-заповідного фонду. Це, наприклад, ділянки, особливо значимі для створення екомережі, де впроваджуються певні програми захисту видів рослин або тварин, здійснюються відповідні заходи. Це, у свою чергу, є підставою для планувальних рішень щодо розширення природно-заповідного фонду;

- **території умовного використання** — це означає, що у межах певного ареалу буде реалізована певна високозначима функція ландшафту через відповідний їй тип використання території, який при зважуванні із іншими функціями буде надано особливої ваги. Ландшафтний план при цьому пропонує розробнику схеми територіального планування опцію вибору між конкуруючими видами використання, забезпечуючи достовірними даними для зваженого вибору пріоритетного еколого-орієнтованого виду використання території.

3.3. Обґрунтування структури територіального плану громади з урахуванням екологічних принципів

Відповідно до існуючої нормативно-правової бази, аналізу якої був присвячений підрозділ 1.3, на сьогодні територіальний план (схема планування території, просторовий план) громади розробляється за вимогами ДБН Б.1.1—21—2017.

Затверджені у 2018 р. норми значною мірою відповідають сучасним європейським підходам та потребам новостворених громад, водночас можуть бути посилені з точки зору впровадження принципів сталого розвитку та екологічної складової. Йдеться про внесення змін до п. 4 «Склад та зміст схеми планування території, на якій реалізуються повноваження сільських, селищних, міських рад», зокрема змісту окремих графічних додатків та пояснювальної записки, розширення змістовної частини. Основою змін є викладені у попередніх підрозділах методичні підходи до оцінювання та організації простору громад. Крім того, на окрему увагу заслуговує підготовка звіту про СЕО, що відповідно до нинішньої редакції Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» для територіальних планів відповідає розділу «охорона навколишнього природного середовища».

В цілому можна говорити про дві лінії вдосконалення — це посилення тематичних блоків у відповідності зі змістом робіт по ландшафтному плануванню та стратегічній екологічній оцінці, а також обґрунтування механізму взаємодії територіального та ландшафтного планів.

Насамперед варто зупинитись на *питаннях ландшафтного планування*. Зважаючи на об'єм інформації, кількість оцінок, що здійснюються при підготовці інтегральних висновків в європейській практиці, доцільним є його представлення окремим розділом пояснювальної записки та структуризованим набором графічних додатків. Зокрема, мають бути представлені інвентаризаційні та оціночні карти за компонентами навколишнього середовища (клімат, води, ґрунти, види та оселища, ландшафти). Оцінки за категоріями значимості та чутливості здійснюються відповідно до підходів наведених у п. 3.1 та 3.2 методики. Інвентаризаційні карти використовуються переважно як робочі та не включаються до графічних додатків. Кількість оціночних карт може коливатись в залежності від доступності даних та важливості компоненту для розвитку громади. Так, наприклад, для більшості сільських та селищних громад України інтерес становитимуть детальні оцінки ґрунтів, не менш актуальним в Україні залишається проблема якості питної води, а отже — оцінки стану поверхневих та підземних вод, насамперед щодо чутливості до хімічного забруднення. Обов'язковим є представлення ще двох креслень — карти існуючих та потенційних конфліктів природокористування та інтегральної концепції цілей та заходів. За потреби додатково можуть бути представлені карти галузевих цілей, спрямовані на підтримку розвитку та збалансованого використання певного, стратегічно важливого компоненту. Система умовних знаків, що використовуються в ландшафтних планах, представлена у методичному посібнику¹⁴⁷ та водночас не є вичерпною. Інформація, представлена у графічних додатках, має бути деталізована у відповідному розділі пояснювальної записки. Сюди ж можуть бути включені окремі інвентаризаційні та оціночні карти, змістовне навантаження яких дозволяє візуалізацію у масштабах, дрібніших за 10 000—50 000, таблиці показників, особливості експертної оцінки отриманих даних.

Повертаючись до взаємозв'язків територіального та ландшафтного планів на місцевому рівні слід підкреслити суттєву відповідність останнього таким завданням схеми планування території¹⁴⁸:

- обґрунтування майбутніх потреб і визначення переважних напрямів використання територій, в тому числі для містобудівних потреб, на основі принципів сталого розвитку;

¹⁴⁷ Сутність картосхем ландшафтних і територіальних планів об'єднаних територіальних громад (методичні рекомендації) / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов, С. А. Лісовський, Ю. М. Палеха, В. М. Чехній, Ю. М. Фаріон, Т. В. Кришток, Г. В. Айлікова. — К. : Ін-т географії НАН України, 2019. — 32 с.

¹⁴⁸ ДБН Б.1.1—21—2017 Склад та зміст схеми планування території.

- визначення територій, що мають особливу екологічну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, естетичну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання
- розроблення містобудівних заходів щодо охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів; охорони та збереження нерухомих пам'яток археології; захисту території та населення від небезпечних природних і техногенних процесів.

Отже, як і було зазначено у попередніх підрозділах, на ранніх етапах розробки ландшафтний план є джерелом вихідних геоданих та адаптованих для подальших планувальних рішень експертних оцінок компонентів довкілля, на заключному етапі — джерелом інформації для розробки проектного плану та перспективних планувальних обмежень. В рамках діючих ДБН результати оцінювання компонентів та аналізу ризиків і конфліктів можуть бути включені або стати основою розроблення таких *графічних матеріалів схеми територіального планування*:

- схема розповсюдження факторів природної та техногенної небезпеки;
- схема інженерної підготовки та захисту території від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру;
- схема існуючих і проектних планувальних обмежень, зокрема територій природно-заповідного фонду;
- схема просторової реалізації стратегії розвитку території громади із відображенням територій та об'єктів, створення яких передбачено стратегічними та оперативними цілями стратегії розвитку, зокрема, промисловості, агропромислового комплексу, рекреації, туризму (якщо така розробляється додатково).

Комплексний погляд на внесок ландшафтного плану в процесі розробки схеми територіального планування представлений в п. 3.2.33.

При цьому слід зазначити, що схема розповсюдження факторів природної та техногенної небезпеки може бути згодом вилучена з переліку графічних додатків, зважаючи на наявність в ландшафтному плані більш комплексного креслення — карти конфліктів природокористування. Крім того, доцільно вести мову і про доповнення переліку графічних додатків кресленням «екологічні умови та природне середовище життєдіяльності» (за ДБН В22—12—2019). Це дозволило б репрезентувати в схемі планування найважливіші оціночні судження ландшафтного плану щодо значимості та чутливості окремих компонентів, зокрема зробивши і внесок

в тематику адаптації до зміни клімату, вже до певної міри опрацьованої в зарубіжних методиках, а нині — і в Україні.

Важливим в напрямі екологізації було б і введення в українське законодавство та практику планування, додаткової категорії «території, призначені для охорони, догляду та розвитку ґрунту, природного середовища і природного ландшафту» (по аналогії з німецьким Будівельним кодексом). Таким чином мала б місце консолідація природоохоронних цілей, ширший погляд на їх зміст в контексті виконання міжнародних зобов'язань України. Прикладом тут може бути задача збільшення площі природно-заповідних територій (Цілі Аїті в рамках виконання Конвенції з біологічного різноманіття, цілі національної екологічної стратегії ¹⁴⁹, Цілі сталого розвитку 2030). Саме в процесі планування територій громад можливим є виявлення та позначення перспективних для заповідання територій, розробка заходів для їх збереження.

Перспективні зміни в структурі графічних матеріалів планування територій громад представлені в табл. 3.3.1.

Таблиця 3.3.1.

**Графічні матеріали схеми
планування територій громад**

за ДБН Б.1.1—21—2017	зі змінами, що пропонуються
Основні:	
Ситуаційна схема	Ситуаційна схема
План існуючого використання території, суміщений зі схемою існуючих планувальних обмежень	План існуючого використання території, суміщений зі схемою існуючих планувальних обмежень
Розповсюдження факторів природної та техногенної небезпеки	
Території зі складними інженерно-будівельними умовами забудови, зрошені та осушені землі, зони радіаційного та іншого техногенного забруднення довкілля, можливих надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру від потенційно небезпечних об'єктів, існуючі споруди інженерного захисту територій;	Території зі складними інженерно-будівельними умовами забудови, існуючі споруди інженерного захисту територій;

¹⁴⁹

Закон України № 2818-VI від 21 грудня 2010 р. «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Таблиця 3.3.1. Продовження.

	Ландшафтний план: Оціночні карти (клімат та якість повітря, поверхневі та підземні води, ґрунти, види та біотопи, ландшафти) Карта конфліктів та загроз Інтегральна концепція цілей та заходів
Проектні пропозиції щодо перспективного функціонального зонування території (проектний план, суміщений зі схемою проектних планувальних обмежень)	Проектні пропозиції щодо перспективного функціонального зонування території (проектний план, суміщений зі схемою проектних планувальних обмежень)
Додаткові:	
Схема просторової реалізації стратегії розвитку території громади із відображенням територій та об'єктів, створення яких передбачено стратегічними та оперативними цілями стратегії розвитку, зокрема, промисловості, агропромислового комплексу, рекреації, туризму	Схема просторової реалізації стратегії розвитку території громади із відображенням територій та об'єктів, створення яких передбачено стратегічними та оперативними цілями стратегії розвитку, зокрема, промисловості, агропромислового комплексу, рекреації, туризму
	Екологічні умови та природне середовище життєдіяльності, зокрема адаптація до зміни клімату
Схема формування мережі первинної медичної допомоги	Схема формування мережі первинної медичної допомоги
Схема формування мережі освітніх закладів	Схема формування мережі освітніх закладів
Схема дорожньої мережі та транспортної інфраструктури	Схема дорожньої мережі та транспортної інфраструктури
Схема інженерних мереж та споруд	Схема інженерних мереж та споруд
Схема інженерної підготовки та захисту території від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру	Схема інженерної підготовки та захисту території від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру

Окрему увагу слід приділити **процедурі проведення СЕО**, що відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» та п. 14.1.1. ДБН В22—12—2019 має відображатись в розширеному розділі містобудівної документації «Охорона навколишнього природного середовища». Зважаючи на невідповідність ДСТУ-Н Б В.1.1—10:2010 «Настанова з виконання розділів «Охорона навколишнього природного середовища у складі містобудівної документації. Склад та вимоги» вимогам Закону «Про СЕО» доцільним є їх скасування. Натомість, структура розділу та зміст мають бути відображені у новій (оновленій) нормативній документації за орієнтовним шаблоном, представленим нижче.

1. Зміст та основні цілі документа державного планування, його зв'язок з іншими документами державного планування;

Представлення та аналіз цілей документа державного планування, його місця в системі планів та стратегій різних рівнів. Зокрема увагу потрібно звертати на цілі, що матимуть суттєвий вплив на стан навколишнього середовища.

2. Характеристика поточного стану довкілля, у тому числі здоров'я населення, та прогнозні зміни цього стану, якщо документ державного планування не буде затверджено (за окремими компонентами);

Характеристика нинішнього стану навколишнього середовища є основою для подальшого прогнозування впливу. Здійснюється за окремими компонентами навколишнього природного середовища (населення та здоров'я людини, клімат і якість повітря, підземні і поверхневі води, ґрунти, види та біотопи (флора, фауна, оселища), ландшафти (природний та культурний ландшафт). За основу може бути взята інформація наявна в ландшафтному плані.

Визначаються цілі, встановлені для кожного компонента на національному, регіональному, місцевому рівнях (кодекси, закони, постанови, розпорядження, стратегії) та їхні функції.

Мають бути систематизовані і представлені значущі взаємозв'язки між компонентами навколишнього природного середовища, що охороняються.

3. Характеристика стану довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я на територіях, які ймовірно зазнають впливу;

При опрацюванні СЕО стратегій розвитку ОТГ слід звернути додаткову увагу на оцінювання ризиків надзвичайних ситуацій, що можуть бути зумовлені реалізацією планів будівництва потенційно небезпечних об'єктів, включених до проекту стратегій розвитку ОТГ. Також має бути опрацьоване питання щодо можливого впливу реалізації стратегій розвитку ОТГ на посилення наслідків кліматичних змін в межах регіону розташування території громади.

В контексті цього можна рекомендувати додати до структури даного розділу СЕО підрозділу «Оцінювання можливих небезпек та ризиків витоку надзвичайних ситуацій».

4. Екологічні проблеми, у тому числі ризики впливу на здоров'я населення, які стосуються схеми планування території ОТГ, зокрема щодо територій з природоохоронним статусом;

Визначаються на основі ландшафтного плану. Крім того надається опис факторів впливу, що згодом будуть враховані при аналізі наслідків для довкілля.

5. Зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення, встанов-

лені на міжнародному, державному та інших рівнях, що стосуються проекту документу державного планування території ОТГ, а також шляхи врахування таких зобов'язань під час подальшої роботи над підготовкою стратегії;

Аналіз зобов'язань, бажано покомпонентний, здійснюється на основі відповідного законодавства, нормативно-правових документів різного рівня, зокрема Земельного та Водного Кодексів, Законів «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону земель», стратегічних документів національної екологічної політики, регіональних та місцевих стратегій та програм тощо. Важливо враховувати положення міжнародних документів в сфері охорони природи та сталого розвитку, до яких приєдналася Україна (конвенції, протоколи тощо), зокрема цілі та завдання сталого розвитку 2030.

6. Опис наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, у тому числі вторинних, кумулятивних, синергічних, коротко-, середньо- та довгострокових (1, 3—5 та 10—15 років відповідно, а за необхідності — 50—100 років), постійних і тимчасових, позитивних і негативних наслідків;

В рамках СЕО слід оцінювати ймовірні суттєві аспекти впливу плану на компоненти, що охороняються, по кожному із зазначених компонентів. Для цього доцільно поділити заплановані заходи на дві групи оцінки:

Група оцінки «А»: заходи, які можуть викликати значний вплив на навколишнє середовище. Ці заходи повинні піддаватися більш детальній оцінці їх впливу, а також мають розглядатися і альтернативні їм варіанти;

Група оцінки «Б»: глибокий розгляд не потрібен, якщо заплановані заходи явно підтримують функції охоронюваних компонентів (як правило, території, передбачені для реалізації заходів з охорони, догляду та розвитку природи і ландшафту) та інші охоронювані компоненти не будуть пошкоджені істотно.

Увага має приділятися взаємопов'язаному аналізу одиничних та кумулятивних впливів на окремі компоненти. Кумулятивні впливи завжди повинні розглядатися і оцінюватися відносно одного компоненту навколишнього середовища.

На місцевому рівні доцільною є підготовка паспортів запланованих об'єктів (на рівні схеми планування території громади розробля-

ються вибірково, для об'єктів з потенційно найбільшим впливом на довкілля), де коротко описуються екологічні характеристики і оцінюються дії на навколишнє середовище. Значущість, функції і потенціал території переносяться на конкретну ділянку і оцінюються з урахуванням їх особливих властивостей.

7. Заходи, що передбачається вжити для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків реалізації документу державного планування території ОТГ;

У цьому розділі важливу основу інформації також може становити ландшафтний план, де наявні оцінки значимості та чутливості окремих компонентів, що охороняються, наявна інтегральна концепція цілей та заходів для території планування. Прикладом таких заходів на місцевому рівні може бути створення лісосмуг для збереження біорізноманіття й ґрунтів, рекомендації щодо сівозмін, заліснення еродованих земель.

8. Обґрунтування вибору виправданих альтернатив, що розглядалися, опис способу, в який здійснювалася стратегічна екологічна оцінка, у тому числі будь-які ускладнення (недостатність інформації та технічних засобів під час здійснення такої оцінки);

Суттєвим моментом є надання в звіті інформації щодо альтернатив та їхніх наслідків. Мають бути чітко сформульовані:

- а) пропозиції рішення і його альтернативи;
- б) вплив на природне середовище у разі реалізації кожної альтернативи;
- в) заходи, які слід здійснити для того, щоб упередити або мінімізувати небажані негативні впливи.

9. Заходи, передбачені для здійснення моніторингу наслідків реалізації документу державного планування території ОТГ для довкілля, у тому числі для здоров'я населення;

Важливим для організації та здійснення моніторингу є не лише заходи, а й система показників, які дозволяють контролювати ефективність їх виконання. Наприклад, частка земель природоохоронного призначення, показники якості підземних та поверхневих вод, наявність шумового забруднення або забруднення запахом на певній відстані від промислових об'єктів тощо.

- 10.** Опис ймовірних транскордонних наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення (за наявності);

У цій частині доцільною є також оцінка впливів, що можуть вийти за межі громади або регіону.

- 11.** Резюме нетехнічного характеру інформації, передбаченої пунктами 1—10 цієї частини, розраховане на широку аудиторію.

Розділ 4. Апробація методики інтеграції екологічної складової в територіальні плани громад

4.1. Обґрунтування вибору модельного регіону

Зважаючи на досвід робіт в Черкаському регіоні, громади створені тут стали предметом пріоритетного інтересу проекту. Обрана для подальшого дослідження Степанецька громада значною мірою репрезентативна з точки зору існуючих та потенційних конфліктів природокористування, водночас належить до спроможних громад, що, на підставі висновків територіального планування, реалізовуватиме заходи щодо оптимізації інтересів суспільства та природи.

Громада розташована на півночі Черкаської області в межах Канівського району. Географічне положення громади є достатньо вигідним — на межі Київської та Черкаської областей.

Клімат території помірно-континентальний, з середніми показниками температури повітря у січні близько -5°C , а липня — близько $+20^{\circ}\text{C}$, середньою річною кількістю опадів 550—575 мм. Найменше опадів випадає взимку та навесні, найбільше — влітку. У системі загальної циркуляції атмосфери переважає західно-східне перенесення повітряних мас. В цілому кліматичні умови на вказаній території є сприятливими для сільськогосподарства. Проте, необхідно враховувати можливість прояву несприятливих погодних процесів і явищ, зокрема у зв'язку з сучасними змінами клімату.

Поверхневі води Степанецької громади представлені численними природними, істотно зміненими та штучними водними об'єктами. Річки значною мірою зарегульовані ставками, заболочені території меліоровані низкою каналів. Територія належить до басейну р. Рось — правої притоки Дніпра, конкретніше — до басейну р. Росави — лівої притоки р. Рось.

Територія характеризується значним різноманіттям ґрунтового покриву, проте за площею території, яку вони займають тут домінують родючі чорноземні ґрунти: чорноземи потужні малогумусні (46 %), потужні малогумусні вилуговані (17 %) та опідзолені (11 %). Ґрунтовий покриву території, у першу чергу у східній та південно-східній частині громади, зазнає впливу ерозійних процесів різної інтенсивності.

У межах громади поєднуються різні за ступенем антропогенної перетвореності біотопи. З-поміж значно змінених типовими є біотопи орних угідь та сільських поселень. Більш наближеними до природних є біотопи лісових насаджень, лучні біотопи, біотоп заболочених територій, водні біотопи. Територія характеризується відсутністю об'єктів ПЗФ значних за площею, або ж тих, що мають високий природо-охоронний статус.

За особливостями ландшафтної структури територія поділяється на кілька частин, що характеризуються специфікою поєднання рис природних ландшафтів та напрямів їх сучасного використання. На правобережжі Росави це — ландшафти вирівняних лесових відносно понижених терасових рівнин, які майже повністю розорані; ландшафти похилих лесових відносно підвищених терасових рівнин з щільною мережею улоговин, балок та ярів, у межах яких орні землі поєднуються із лісовими насадженнями. На лівобережжі Росави ландшафти представлені ландшафтами надзаплавних піщаних борових терас під лісовими хвойними насадженнями та полого-хвилястими лесовими терасовими рівнинами, які на теперішній час використовуються як орні угіддя. Окреме місце у ландшафтній структурі займають заплавні ландшафти річок Росави та Мартинки, що використовуються як луки та пасовища.

ОТГ утворена в 2017 р, має площу 266,3 км², посідаючи друге місце серед громад Черкаської області, та входячи за цим показником до третьої сотні серед громад України. Згідно з Генеральною схемою планування території України поряд з ОТГ заплановане проходження міжнародного транспортного коридору «Європа — Азія» (в широтному напрямку). Поряд з територією громади також проходить автомобільна дорога загальнодержавного значення: Київ — Черкаси — Дніпро. Також до планувальних осей загальнодержавного значення в Черкаській області відноситься долина р. Дніпро, яка безпосередньо межує з ОТГ. Головна садиба громади — с. Степанці, знаходиться на відстані в 16 км від районного

центру — м. Канів, 72 км — від м. Черкаси та 128 км від м. Києва. Із столицею держави існує пряме автобусне сполучення. На відстані 22 км знаходиться залізнична станція Миронівка.

У складі Степанецької ОТГ 17 поселень (с. Степанці, с. Пилява, селища Степанецьке Степанецької сільської ради, с. Беркозівка, с. Лізки Беркозівської сільської ради, с. Горобіївка, с. Буда-Горобіївська Горобіївської сільської ради, с. Копіювата, селища Копіювате Копіюватської сільської ради, с. Мартинівка, с. Дарівка, с. Ключники Мартинівської сільської ради, с. Павлівка, с. Новоукраїнка Павлівської сільської ради, с. Полствин, с. Малий Ржавець Полствинської сільської ради, с. Попівка Попівської сільської ради), з чисельністю населення 7588 осіб (станом на початок 2019 р.). Щільність населення області становить 19,8 осіб/км². Природне скорочення населення на цей же період становило — 67 осіб, частка населення працездатного віку — 52 %.

Громада виділяється розвинутим сільськогосподарським комплексом. На території ОТГ розміщені аграрні підприємства («Миронівський хлібопродукт», «Заповіт Шевченка», «Урожай», діяльність яких виходить за межі області та України. Середній розмір заробітної плати в громаді порівняний з аналогічними даними по м. Києву. Сільськогосподарські та лісгосподарські землі складають близько 94 % території громади і є потужним ресурсом для подальшого економічного розвитку громади. Існують можливості інвестування в земельні ресурси.

У Степанецькій ОТГ розвинута мережа закладів соціальної інфраструктури. Функціонують спортивні і творчі колективи, які популяризують громаду не тільки в Черкаській області, але й за її межами. Характеризуючи розвиток інших видів інфраструктури можна відзначити середні та високі показники серед створених в Україні ОТГ — підключення до централізованого водопостачання має 50 % домогосподарств, мережі Інтернет та газопостачання — 30 % домогосподарств. На 100 % забезпечується вивіз твердих побутових відходів.

Громада має затверджену Стратегію соціально-економічного розвитку, основними цілями якої є: підвищення конкурентоспроможності громади та розвитку місцевої економіки; розвиток людського капіталу; екологічна безпека та збереження довкілля. Документ демонструє відповідність основним принципам сталого розвитку, потребуючи лише певних коректив у зв'язку із впровадженням в Україні Цілей сталого розвитку — 2030. Згідно з опитуванням, крім переваг місцевого самоврядування та підприємств мешканці громади відносять до ресурсів майбутнього розвитку вигідне транспортно-географічне положення, а також привабливість природних ландшафтів. Слід відзначити і наявність потенційно приваблив

об'єкти культурної спадщини — поселення скіфських часів (Беркозівка, Горобіївка); поселення віднесені до трипільської культури (Полствин).

Таким чином, може йтися не лише про подальший розвиток аграрного сектору, а й про потенціал розвитку різних видів туризму, зокрема зеленого та сільського.

4.2. Послідовність етапів інтеграції екологічної складової в просторове планування громад (на прикладі модельного регіону)

4.2.1. Виявлення особливостей та стадії розробки схеми територіального планування

На першому етапі розробки схеми планування території громади було розглянуто місце громади у системі розселення Черкаської області і Канівського району. З цією метою, спираючись на загальнодержавні та регіональні вимоги, визначені Генеральною схемою планування території України і схемою планування території Черкаської області, були визначені планувальні осі розвитку 1 та 2 рівнів, центри систем розселення обласного та міжрайонного рівня, встановлена системозв'язуюча роль Степанецької громади. Зазначені пропозиції відображаються у тексті пояснювальної записки і на карті «**Положення громади в регіоні**» (рис. 4.2.1).

На наступному етапі виконання проекту були підготовлені «План сучасного використання території» та «Існуючі планувальні обмеження».

На цій стадії важливим було інтеграція матеріалів ландшафтного планування для врахування особливостей природних умов; визначення планувальних обмежень, пов'язаних із екологічними вимогами та станом навколишнього середовища.

Подальша стадія проектування передбачала визначення «Моделі розвитку території громади» і здійснення комплексного соціально-економічного та демографічного аналізу з метою встановлення перспективних показників для її розвитку.

Стратегія перспективного розвитку громади спирається на прогнозоване впровадження євроінтеграційних процесів та реформ в Україні, що сприятиме зростанню зацікавленості інвесторів. З урахуванням таких сильних сторін Степанецької громади, як наявність природних ресурсів, об'єктів, доступних для інвестування, наявність вільних земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення за межами та

в межах населених пунктів, такі можливості стимулюватимуть підтримку існуючих та створення за рахунок інвесторів нових підприємств, що призведе до зростання рівня зайнятості та рівня доходів населення громади.

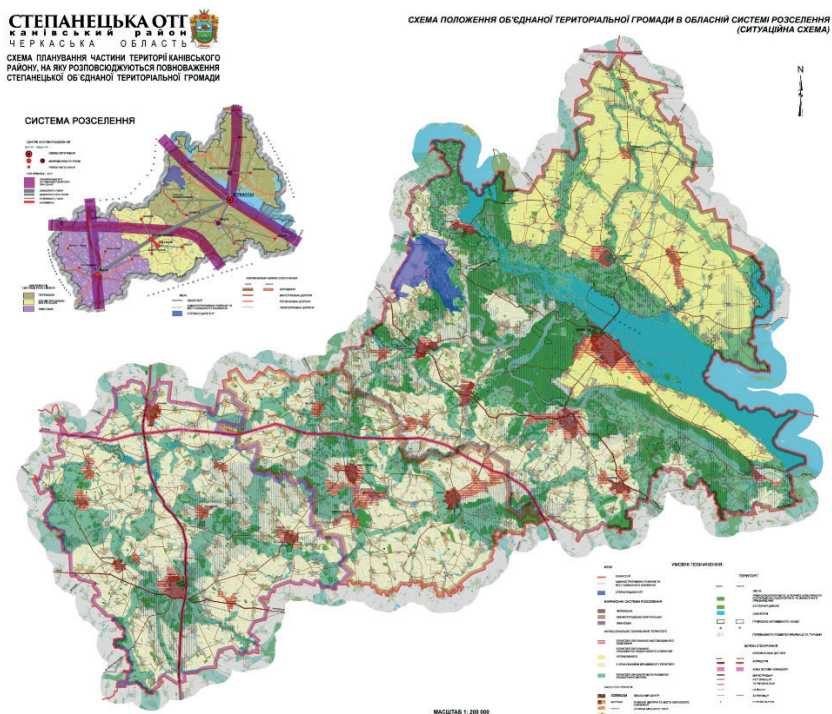

Рис. 4.2.1. Степанецька громада. Ситуаційна схема

Серед населення України та іноземців зростає популярність сільсько-го, зеленого, культурного, світоглядного туризму, чим може скористатись Степанецька громада, яка має великі природоохоронні території та розвинуті культурні традиції.

Зростання на світовому ринку попиту на продовольчу продукцію стимулюватиме розвиток на території громади наявних сільськогосподарських підприємств, а в майбутньому — і харчової промисловості.

З метою комплексного аналізу сильних та слабких сторін розвитку ОТГ був проведений SWOT-аналіз. SWOT-матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для

Виклики. Неналежна якість, або відсутність дорожнього покриття між населеними пунктами громади, слабка інформатизація населення в короткостроковій перспективі можуть бути частково усунуті завдяки бюджетній підтримці, що надається об'єднаним громадам, а також фінансовими ресурсами ДФРР.

Активність громади у залученні ресурсів проектів міжнародної технічної допомоги, які здійснюють діяльність у сфері підтримки об'єднаних громад в Україні, можуть сприяти створенню інфраструктури підтримки бізнесу та підвищенню рівня громадської активності.

Кількість малих підприємств може збільшитися за рахунок покращення бізнес клімату в Україні і в громаді, та опосередковано, зростання популярності сільського туризму.

Продовження реформ в Україні, розширення міжнародної матеріально-технічної підтримки, а також — імовірно збільшення бюджетного фінансування на розвиток громад можуть сприяти підвищенню матеріальної бази громади.

Впровадження альтернативних джерел енергії сприятиме створенню умов для підвищення енергетичної безпеки громади.

Ризики. Загроза згортання реформ, зміна політичного курсу країни та покладання на місцеві громади додаткових соціальних повноважень без надання відповідних матеріальних і фінансових ресурсів посилять ризики, пов'язані з оновленням матеріально-технічної бази в соціальній сфері, підвищенням кадрового потенціалу, зниженням енергоспоживання в бюджетних установах.

Можливе посилення проблем щодо поводження з відходами, погіршення гідрологічного режиму та санітарного стану значної кількості водних об'єктів.

Відтік за межі громади кваліфікованих кадрів обмежуватиме економічний розвиток громади та залучення вітчизняних і іноземних інвесторів, а також матиме негативні наслідки для зростання демографічного навантаження особами старшого віку, чим спричинятиме додаткові витрати місцевого бюджету.

Виходячи з можливостей подальшого розвитку громади, виявлених у процесі проведення SWOT-аналізу сформована модель розвитку господарського комплексу громади.

На території громади продовжують роботу ПрАТ «Миронівська птахофабрика», агрофірма «Заповіт Шевченка» ТОВ «НВФ «Урожай» та ТОВ «Агрокомплекс «Степанецьке».

Чисельність зайнятих на території громади в 2018 р. становила 6240 осіб, у тому числі близько 4540 осіб зайнятих в господарському комп-

лексі. На перспективу чисельність зайнятих на існуючих підприємствах залишається без змін. Загальна кількість працівників підприємства ПрАТ «Миронівська птахофабрика» — 3544 особи. Решта працівників задіяні в агрофірмі «Заповіт Шевченка», створеній на базі двох сіл — Мартинівка і Копіювате та ТОВ «Науково-виробнича фірма «Урожай» — лідері сільського господарства України в галузі рослинництва. Це підприємство входить до групи підприємств вертикально-інтегрованого бізнесу «ПАТ «Миронівський хлібопродукт». При цьому, на підприємствах задіяні не лише мешканці громади, а й міста Канева та довколишніх населених пунктів.

На перспективу, із урахуванням наявних вільних територій, що можливо задіяти у виробничому комплексі, пропонується додатково розмістити підприємства по переробці та збереженню сільськогосподарської продукції, тепличні господарства, складські комплекси, де передбачається 80 працюючих.

На територіях, на яких раніше розміщувалися виробничі підприємства, колишні господарські двори та ферми передбачається реконструкція із можливістю створення додатково 190 робочих місць.

Таким чином на перспективу чисельність зайнятих в господарському комплексі може становити — 4810 осіб.

Важливим напрямком розвитку громади є використання туристично-рекреаційних ресурсів. На території громади знаходяться території, які можуть бути задіяні в галузі рекреації. Першочергово, до рекреаційного потенціалу відносяться лісові ландшафти. При оцінці рекреаційного потенціалу має враховуватись об'єкт ПЗФ (урочище «Школа»), що становить науково-пізнавальний інтерес. При визначенні перспектив розвитку територій рекреаційного призначення враховувалась необхідність збереження рівноваги між масштабами використання природно-ресурсного потенціалу та параметрами розвитку об'єктів рекреації, а також висновки ландшафтного плану (оціночні картосхеми «Значення біотопів для збереження біорізноманіття», «Значення ландшафтів за ступенем естетичної привабливості і привабливості для відпочинку» та пояснювальні тексти). На території наявні потенційно придатні ділянки для розміщення об'єктів рекреаційного призначення — короткочасного відпочинку, а також об'єктів сезонного призначення. Місця, облаштовані для рибальства — короткочасний відпочинок. На 1,0 га території біля с. Горобіївка пропонується розміщення туристичної бази для зимових видів спорту (катання на лижах) — близько 60 місць та орієнтовно 120 осіб працюючих.

Відповідно до рішень Схеми планування території Черкаської області, Степанецька ОТГ потрапляє в зону слабо урбанізованих територій

із середнім рівнем виробничо-містобудівного освоєння, пріоритетного розвитку сільського господарства та розвитку елементів регіональної екологічної мережі, яка формується вздовж водних об'єктів на базі існуючих природоохоронних, водоохоронних, озелених, рекреаційних територій, природних ландшафтів.

Для громади характерною рисою є досить рівномірне розселення населення на території громади. Найбільший населений пункт, с. Степанці, знаходиться в північно-західній частині громади в зоні впливу основної транспортної магістралі вздовж берегів річки Рось.

Прогноз чисельності населення. В цілому в Україні склалась негативна демографічна ситуація, особливо в сільських населених пунктах, а визначення чисельності населення за демографічною ємністю для даної громади не є інформативним, оскільки в даній громаді добре розвинене виробництво, місця прикладання праці, що є передумовами для механічного притоку населення. Для визначення перспективної чисельності населення виконано розрахунки із урахуванням перспектив розвитку господарсько-го комплексу та можливої селитебної ємності території.

Чисельність перспективного населення, визначена за селитебною ємністю, для населення Степанецької громади може становити — 8988 осіб, в тому числі: с. Степанці, які є адміністративним центром громади — чисельність населення — 3025 осіб, с. Попівка — 343 особи, с. Полствин — 9 осіб, с. Павлівка — 371 особа, с. Мартинівка — 1324 особи, с. Копіювата — 302 особи, с. Горобіївка — 452 особи, с. Беркозівка — 645 осіб, с. Пилява — 142 особи, с. Степанецьке — 470 осіб, с. Малий Ржавець — 448 осіб, с. Новоукраїнка — 182 особи, с. Дарівка — 222 особи, с. Ключники — 194 особи, с. Копіювате — 52 особи, с. Буда-Горобіївська — 262 особи, с. Лізки — 46 осіб.

Існуючий житловий фонд громади становить близько 300,0 тис. м² загальної житлової площі (садибного житлового фонду). На перспективу, передбачається збільшення площі житлового фонду на 42,0 тис. м², таким чином, житловий фонд становитиме 342,0 тис. м². Середня житлова забезпеченість становитиме 38 м² на особу.

4.2.2. Дослідження природних умов як передумова для розроблення проектного плану

4.2.2.1. Клімат та приземний шар атмосфери

Для території Степанецької громади характерним є переважання континентальних повітряних мас помірних широт; протягом року можливе вторгнення арктичних та тропічних повітряних мас залежно від сезону. За

показниками метеостанції «Канів» середня температура повітря січня — $-5,0^{\circ}\text{C}$, липня — $+20,4^{\circ}\text{C}$; середньорічний абсолютний мінімум — $-31,3^{\circ}\text{C}$, максимум — $+37,6^{\circ}\text{C}$. Важливим показником для ведення сільського господарства є сума активних температур повітря теплом протягом вегетаційного періоду — тут він перевищує 2800°C .

Середня річна кількість опадів становить 505 мм. Найменше опадів випадає взимку та весною, найбільше — влітку. Спостерігається велика мінливість місячних та річних кількостей опадів. Спостерігається велика мінливість місячних та річних кількостей опадів. Найбільша річна кількість опадів — 742,6 мм, найменша — 285,8 мм. В середньому за рік у Каневі буває понад 130 днів з опадами, близько 50 % з них — в холодний період, коли випадає лише 30 % річної суми опадів. Найменша відносна вологість спостерігається весною та влітку, найбільша — взимку; максимальний дефіцит насичення водяної пари спостерігається влітку.

За рік у регіоні спостерігається близько 42 днів з туманом, переважно в холодну частину року, взимку буває близько 15 днів з хуртовинами. Влітку спостерігається в середньому 15 днів із грозою, з них 1 день — з градом. За рік буває в середньому 1—2 дні з пиловими бурями, 10—12 днів з посухами та близько 15 днів із суховіями.

Однією з важливих тенденцій змін природних умов в останні десятиліття є глобальні зміни клімату та їхні регіональні прояви. Така тенденція повною мірою стосується території громади і потребує відповідного врахування, в тому числі в ландшафтному і територіальному плануванні.

Основні тенденції змін клімату, які слід очікувати такі:

- а) прогнозується стале підвищення температури повітря протягом XXI ст.; середня величина зростання температури повітря в 2010-х роках прогнозується на $0,1\text{—}0,3^{\circ}\text{C}$ порівняно з періодом 2000—2010 рр., у 2020-х роках — на $0,4\text{—}0,7^{\circ}\text{C}$, у 2030-х роках — на $0,7\text{—}1,0^{\circ}\text{C}$, у 2040-х роках — на $1,1\text{—}1,5^{\circ}\text{C}$;
- б) щодо зміни кількості опадів прогнози різних моделей суттєво відрізняються між собою — згідно з одними моделями, кількість опадів зросте, згідно з іншими — зменшиться. Однозначний прогноз щодо зміни кількості опадів на території України на основі глобальних моделей неможливий, необхідні детальніші регіональні моделі. Проте, стійка тенденція до зростання температури повітря дає підстави прогнозувати збільшення посушливості клімату;
- в) більшість прогнозів змін клімату передбачає зростання повторюваності екстремальних погодних умов і явищ (зокрема, аномально

високих температур улітку та низьких температур узимку, сильних гроз, снігопадів, сильного вітру тощо)¹⁵⁰.

Кліматичні зміни, які прогнозуються на території Черкаської області і, зокрема, Степанецької громади, можуть мати і негативні, і позитивні наслідки для природи, господарства та здоров'я людей. Кількість негативних наслідків та масштаби їх можливого прояву очевидно значно перевищують можливі позитивні наслідки. Тому при оцінюванні чутливості території Степанецької громади до змін клімату ми розглядали тільки негативні наслідки (рис. 4.2.3). Чутливість ландшафтів до ймовірних негативних змін клімату оцінена, виходячи з трьох наведених основних тенденцій змін клімату — зростання температури повітря і посушливості клімату, повторюваності екстремальних погодних умов і явищ.

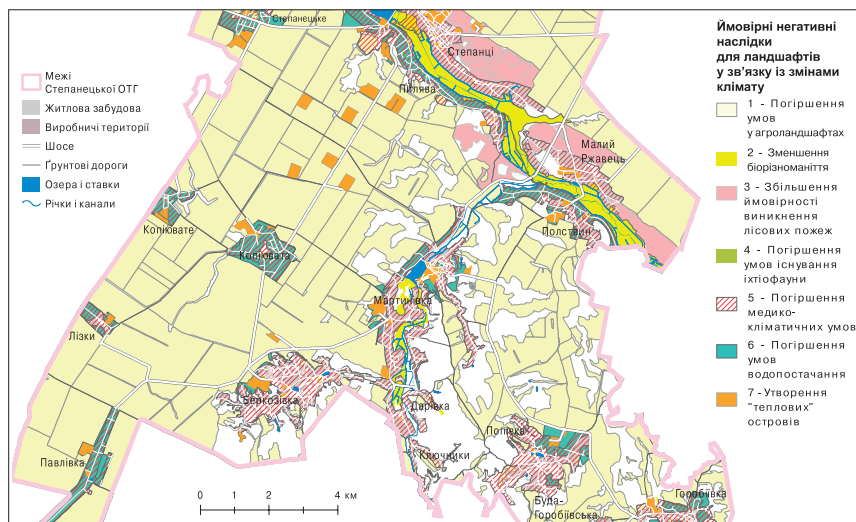

Рис. 4.2.3. Степанецька громада. Чутливість ландшафтів до змін клімату
У легенді карти позначені:

1. Погіршення умов вирощування сільськогосподарських культур у зв'язку зі зростанням посушливості клімату й повторюваності екстремальних погодних умов;

¹⁵⁰

П'яте національне повідомлення України з питань зміни клімату. — К., 2009. — 281 с.

2. Загрози для біорізноманіття у ландшафтах, які характеризуються особливими або екстремальними умовами місцезростання (болота, луки, заплавні ліси);
3. Збільшення ймовірності виникнення лісових пожеж — найбільш пожежонебезпечними є масиви хвойних лісів, масиви широколистяних лісів із сухими і дуже сухими умовами місцезростання, деградовані та сильно пошкоджені деревостани, а також чагарники і ділянки з трав'янистою рослинністю, яка не скошується або не випасається худобою;
4. Погіршення умов існування багатьох видів іхтіофауни та інших видів біоти в малих водоймах унаслідок зростання частоти перегрівання цих водойм в літній період; одним з наслідків такого перегрівання можуть бути замори риб, що вже були зафіксовані в Черкаській області в останні роки;
5. Погіршення медико кліматичних умов для людей у зв'язку із зростанням частоти та повторюваності екстремальних метеообстановок: зростання повторюваності екстремальних погодних явищ, зокрема збільшення повторюваності періодів з високою температурою повітря влітку; часті перепади температури, зливи тощо;
6. Погіршення умов водопостачання — нестача питної води в окремих населених пунктах чи їхніх частинах через зниження рівня ґрунтових вод та зменшення запасів підземних вод;
7. Утворення і зростання локальних «теплових» островів на промислових і виробничих територіях.

4.2.2.2. Дослідження поверхневих та підземних вод

На території громади нараховується 12 внутрішніх водойм, протікають річки Росава, Мартинка, Нехвороща, Синявка, Шевелуха. Водойми займають 0,27 тис. га або близько 1 % території громади.

Річкова мережа Степанецької громади значною мірою зарегульована ставками, заболочені території трансформовані меліоративними каналами, що сприяє зростанню чутливості поверхневих водних об'єктів до хімічного забруднення. Розвиток на водозборі ерозійних процесів, як природних, так і пов'язаних із сільськогосподарським освоєнням схилів долин і балок, зумовлює посилений змив ґрунту та замулення ставків. При зменшенні глибини вони прогріваються до дна й інтенсивно заростають. Береги ставків дуже часто заболочені, порослі чагарником, очеретом, осокою. Результати аналізу даних супутника Sentinel-2 дають можливість

зазначити, що з-поміж найбільших за площею ставків громади потребує заходів з очищення ставок між селами Степанці та Пилява. Здійснення таких заходів значно знизить його чутливість до різного роду забруднень і сприятиме покращенню якості води.

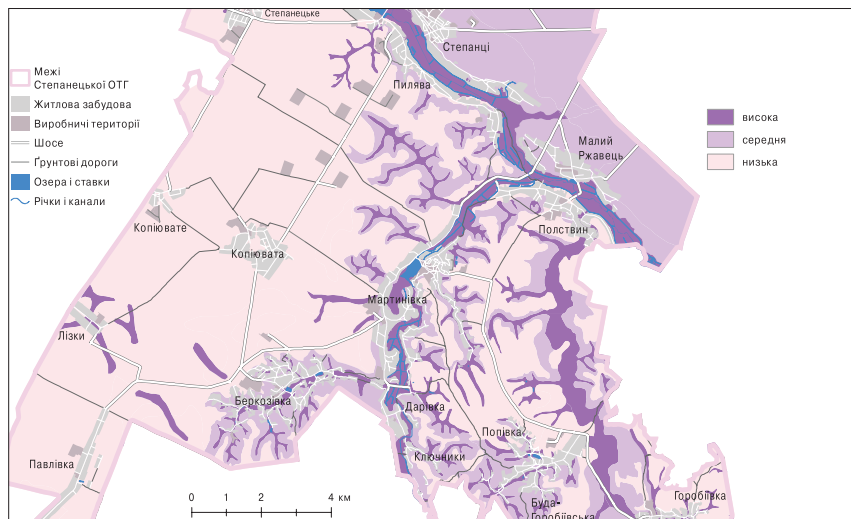

Рис. 4.2.4. Степанецька громада. Чутливість ґрунтових вод до хімічного забруднення

Територія громади, відповідно до низки природних передумов, характеризуються різним рівнем чутливості ґрунтових вод до хімічного забруднення. Найбільша чутливість ґрунтових вод до хімічного забруднення спостерігається на лівобережжі річки Росава у межах ландшафтів терасових рівнин з дерново-слабопідзолистими і дерновими слаборозвиненими піщаними ґрунтами під свіжими борами і суборами, у межах річкових заплав та днищ ерозійних форм — ярів та балок. Також важливо врахувати значну (середнього рівня) чутливість до зазначеного забруднення лесових рівнин лівобережжя Росави (північно-східна частина території громади), ландшафтів знижень на місці давніх водно-льодовикових прохідних долин (смуга, що тягнеться з північного-заходу на південний-схід від села Копювата до села Павлівка), схилів вододілів (рис. 4.2.4.).

Підземні міжпластові води, які є важливим потенційним джерелом водопостачання, у межах громади за критеріями чутливості до хімічного забруднення характеризуються низькими і середніми показниками. Середня чутливість цих вод притаманна для лівобережжя Росави та відносно понижених ділянок на правобережжі.

4.2.2.3. Характеристики основних типів ґрунтів

Місцево-кліматичні умови, особливості рельєфу та поширення ґрун-
тотворних порід зумовили формування у межах Степанецької громади
таких основних типів ґрунтів (рис. 4.2.5):

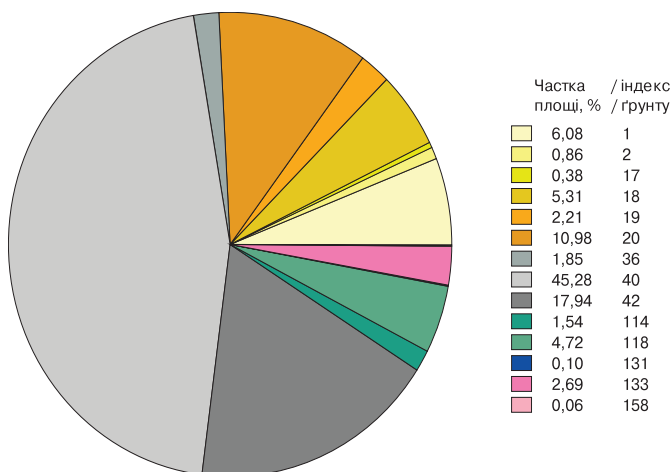

Рис. 4.2.5. Структура ґрунту за часткою площі,
які займають види ґрунтів у межах Степанецької ОТГ

Дерново-підзолисті на давньоалювіальних і водно-льодовикових відкладах: 1. Дерново-прихованопідзолисті; 2. Дерново-слабо і середньопідзолисті.

Сірі опідзолені переважно на лесових породах і глинах: 17. Світло-сірі опідзолені; 18. Сірі опідзолені; 19. Темно-сірі опідзолені; 20. Чорноземи опідзолені.

Чорноземи малопотужні лісостепові переважно на лесових породах: 36. Чорноземи малопотужні малогумусні вилугувані.

Чорноземи потужні переважно на лесових породах: 40. Чорноземи потужні малогумусні; 42. Чорноземи потужні малогумусні вилугувані;

Лучні переважно на делювіальних і алювіальних відкладах: 114. Чорноземно-лучні глибоко-слабосолонцюваті; 118. Лучні.

Лучно-болотні переважно на алювіальних і делювіальних відкладах: 131. Лучно-болотні; 133. Болотні. Дернові: 158. Дернові розвинуті.

- чорноземи переважно на лесових породах, серед яких переважають чорноземи потужні малогумусні, що сформувались на лесових вирівняних або слабо похилих терасах Росави;
- еродовані височини межиріччя річок Росі і Росави характеризуються домінуванням сірих опідзолених ґрунтів на лесових породах і глинах;

- на піщаній терасі Росави на давньоалювіальних відкладах поширені дерново-підзолисті ґрунти різних ступенів опідзолення та оглеєння;
- ділянки знижених перших надзаплавних терас та заплави річок зайняті лучними, дерновими та болотними ґрунтами.

Територія Степанецької громади повністю потрапляє до зони посиленого радіоекологічного контролю із щільністю забруднення ґрунтів¹⁵¹ — щільність забруднення ґрунтів складає:

$$\text{Cs}^{137} — 1,0–5,0;$$

$$\text{Sr}^{90} — 0,02–0,15 \text{ Ки/км}^2.$$

Для ґрунтів громади виконані оцінки значення за продуктивністю, умов розвитку біотопів і підтримки їх продуктивності; утримання вологості. Враховуючи загрози для стану ландшафтів оцінена чутливість ґрунтів до водної і вітрової ерозії, забруднення хімічними речовинами (важкими металами і пестицидами). Результати оцінювання представлені на зведених карті (рис. 4.2.6).

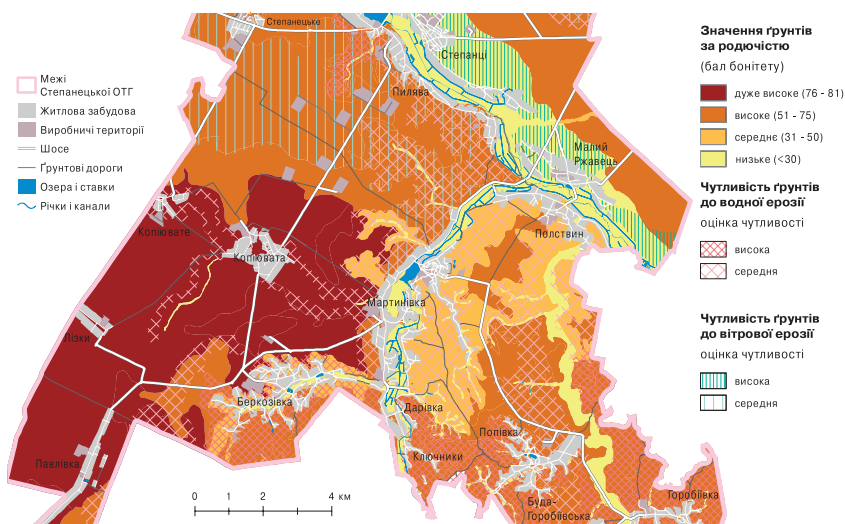

Рис. 4.2.6. Степанецька громада. Значення і чутливість ґрунтів

Ґрунти Степанецької громади мають дуже високе або високе значення за родючістю. Цим зумовлена основна спеціалізація господарства —

¹⁵¹ Атлас. Україна. Радіоактивне забруднення / Розроблено ТОВ «Інтелектуальні Системи ГЕО» на замовлення Міністерства надзвичайних ситуацій України. — К., 2011. — 52 с.

рільництво. Найбільш значимі ґрунти — чорноземи потужні — займають пологі і плоскі рівнини на обох берегах річки Росава. Середнє значення ґрунтів за родючістю у сірих опідзолених ґрунтів, що вкривають розчленовані і еродовані височини у південно-східній частині території громади. Тут же зафіксована висока чутливість ґрунтів до водної ерозії — цьому сприяють морфометричні умови території. Круті і покаті схили у поєднанні із суглинковими ґрунтами на лесовидних суглинках, що легко піддаються розмиванню, є причиною високої чутливості сірих опідзолених ґрунтів до водної ерозії. При цьому важливу захисну функцію виконують лісові масиви, лісосмуги та фрагменти трав'яної рослинності, що фрагментують поверхню, утворюють складну мозаїку і запобігають таким чином розмиву і змиву ґрунтового покриву (рис. 4.2.7).

Рис. 4.2.7. Ландшафт поблизу села Горобіївка

Низьке значення ґрунтів за родючістю — дерново-підзолисті ґрунти борової тераси на лівому березу річки Росава. Це найбільший ареал із таким видом ґрунту у межах Степанецької громади. Ці ж ґрунти через легкий гранулометричний склад (піщані та глинисто-піщані) піддаються вітровій ерозії. Проте вказаний ареал практично повністю, за виключення невеликих ділянок, вкритий сосновим лісом, що перешкоджає активній дефляції.

Для рільництва несприятливі умови також у ландшафтних комплексах із дерновими, лучними, а особливо болотними та торфовими ґрунтами заплав. Проте такі ландшафтні комплекси є цінними з точки зору підтримки та збереження біорізноманіття на території громади. Через умови зволоження і геохімічні умови таких ґрунтів, що визначають особливі умови місцевиростання і є чинником формуванню специфічних біотопів із рослинністю, чутливою до змін стану навколишнього середовища. Також це відноситься до сухі місцеположення у межах борової тераси річки Росава.

Важлива характеристика території Степанецької громади — здатність ґрунтів до утримання вологи, що особливо актуально у контексті змін

клімату. Відкриті ґрунти мають здатність накопичувати дощові опади, а з часом віддавати їх в атмосферу, рослинність, водойми або ґрунтові води. Цим самим ґрунти впливають на регулювання водного режиму і протидіють підтопленню. Ущільнення ґрунтів і забудова знижує можливості для інфільтрації і поповнення ґрунтових вод, що призводить до збільшення поверхневого стоку, а відтак — до зростання таких негативних явищ як водна ерозія, евтрофікація водойм, зростання небезпеки підтоплення територій. Оцінка ґрунтів за значенням для утримання вологи:

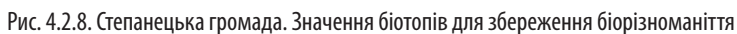
- висока — території з вирівняною поверхнею, кути нахилу не перевищують 2°, ґрунти легкого гранулометричного складу, мають високий ступінь водопроникності, ґрунтові води залягають близько до поверхні, під лучною або лісовою рослинністю; також, заплавні ландшафти;
- середня — похилі рівнини, пологі і похилі схили (кути нахилу 2—9°) з ґрунтами легкого гранулометричного складу, які мають високий ступінь водопроникності, також території з низьким ступенем водопроникності ґрунтів, але які зайняті лучною або лісовою рослинністю;
- низька — території з крутими схилами (кути нахилу > 9°), переважно знеліснені; також з вирівняною поверхнею, але з низьким ступенем водопроникності ґрунтів з важким гранулометричним складом.

4.2.2.4. Оцінювання видів та біотопів

Оцінювання компонента «Види та біотопи» при розробці ландшафтного плану Степанецької громади проводилося, виходячи з основної цільової функції, визначеної для цього компонента — збереження біотичного різноманіття. Основою для проведення оцінювання були характеристики типів біотопів в межах досліджуваної території, отримані на основі аналізу літературних джерел, фондових даних та польових спостережень (рис. 4.2.8, с. 124).

У результаті оцінювання біотопи в межах Степанецької громади були поділені на три категорії в залежності від їхнього значення для збереження різноманіття:

- а) *біотопи з високим значенням* — біотопи, слабо змінені внаслідок антропогенного впливу, з відносно високим рівнем біорізноманіття, а також біотопи, які виконують екомережну функцію; до цієї категорії біотопів були віднесені, зокрема, лісові біотопи природного походження (переважно фрагменти вільхових лісів в заплаві Росави), лісові біотопи штучного походження з великим породним

4.2.2.5. Визначення образу ландшафту та привабливості ландшафтів для відпочинку

Його визначено як одну із рамоквих цілей планування. Враховуючи особливості території громади, розвиток рекреаційної і туристичної діяльності дуже важливий для збалансованого розвитку території громади. Оцінка привабливості ландшафтів для відпочинку і туризму ґрунтується на комплексному аналізі природних особливостей і своєрідності території, сучасного стану ландшафтів у зв'язку із антропогенним перетворенням природних ландшафтів. Результати оцінювання представлені на рис. 4.2.9.

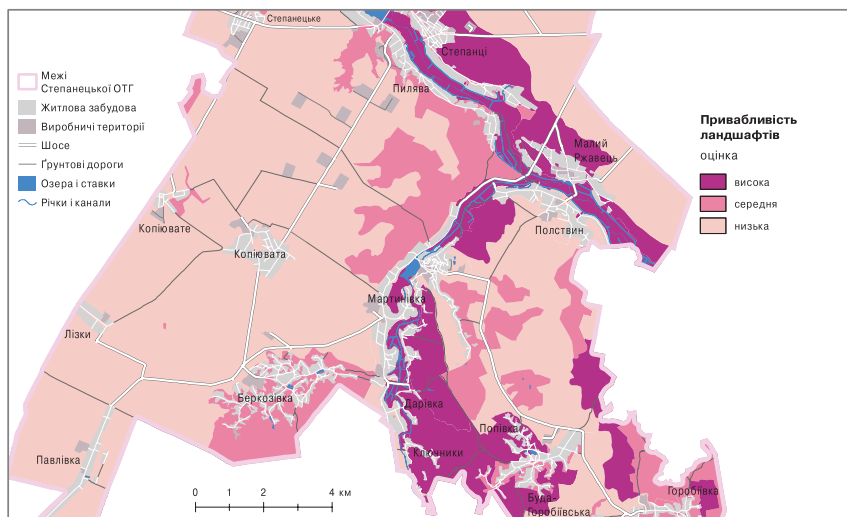

Рис. 4.2.9. Степанецька громада. Значення ландшафтів за ступенем естетичної привабливості і привабливості для відпочинку

Високе значення привабливості ландшафту — це три ландшафти у межах громади:

1) ландшафт, що включає поєднання борової тераси Росави, власне заплаву Росави та високе правобережжя (с. Пилява); це територія вздовж р. Росава від с. Степанці до с. Полствин;

2) лісовий ландшафт дуже розчленованої височини із численними ярами, балками, досить значним перепадом висот, тут практично відсутні агроландшафти; це територія південніше сіл Горобіївка і Буда-Горобіївська;

3) долина малої річки Мартинівка у комплексі із високим розчленованим залісненим правобережжям (фрагментованим) на ділянці від

с. Полствин до Буди Горобіївської. Ці три ландшафти утворюють практично суцільний масив, який є дуже перспективним для розвитку туризму, використання для відпочинку місцевого населення.

Середнє значення привабливості ландшафту — прилеглі до вище названих ландшафтів ареали, які менші за площею, є ізольованими від суцільних масивів лісів тощо.

Низький рівень привабливості — агроландшафти лесових терасових рівнин, що займають більшість площі громади. Природні лісостепові рослинні асоціації практично не збереглися. Деяку різноманітність у краєвид вносять невеликі фрагменти лісів і чагарники, розташовані на схилах і в днищах ерозійних форм (часто з постійними і тимчасовими водотоками), а також лісосути, що структурують поля. Ще одна типова риса таких ландшафтів — колірна одноманітність на широких просторах.

4.2.2.6. Виявлення особливостей використання земель

Степанецька об'єднана територіальна громада має високий ступінь сільськогосподарського освоєння — 71 % території громади, з них майже 83 % — рілля. Аграрний сектор громади спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних, в тому числі озимої пшениці, ячменю, кукурудзи, соняшника, ріпаку та кормових культур (рис. 4.2.10).

Сільськогосподарські угіддя займають 18,5 тис. га (71 %), з них рілля — 15,3 тис. га (83 %), сіножаті — 0,87 тис. га (5 %), пасовища — 1,6 тис. га (8 %), багаторічні насадження — 0,16 тис. га (0,01 %), перелоги — 0,49 тис. га (2,6 %). Землі природоохоронного призначення — 0,826 тис. га (3,5 %). Землі лісового фонду складають 6,2 тис. га (23 %), це — хвойні (переважно сосна) та широколистяні ліси.

4.2.2.7. Визначення ризиків і конфліктів

Серед наявних конфліктів, що проявляються у межах Степанецької громади, але водночас є характерними і для Канівського району та Черкаської області у цілому, варто окремо відзначити конфлікти, пов'язані із розорюванням чутливих до проявів водної ерозії ґрунтів. Найбільш чітко ці конфлікти виражені у південній та південно-східній частині громади, де домінують лесові еродовані височини зі сприятливими для розвитку ерозійних процесів природними передумовами. Мають місце також менші за інтенсивністю прояву конфлікти цього ж типу — у межах схилів терасових лесових височин у центрально-східній частині громади. Зазначені конфлікти потребують особливої уваги у контексті збалансованого використання ґрунтових ресурсів, зокрема забезпечення збереження їхньої родючості (рис. 4.2.11, с. 129).

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

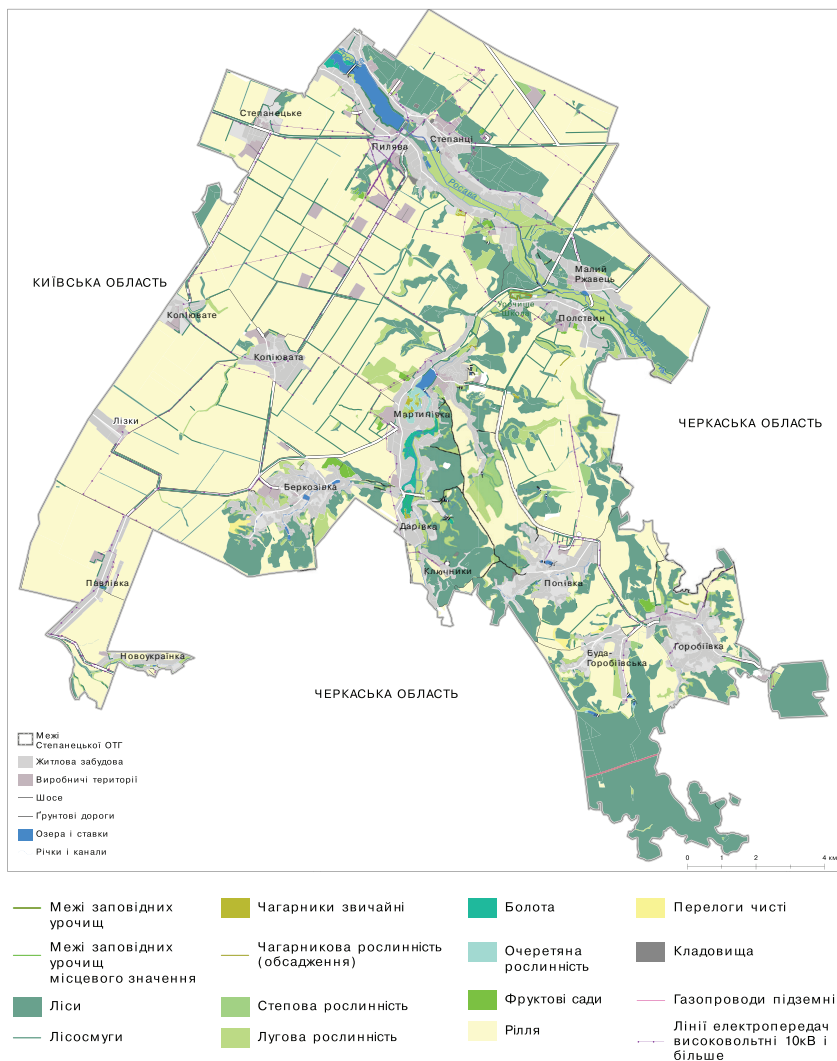

Рис. 4.2.10. Степанецька громада. Використання земель

Водночас для території громади характерні і свої, специфічні конфлікти, які саме тут проявляються особливо яскраво. З-поміж них найгостріші конфлікти природокористування в Степанецькій громаді виникли у зв'язку з функціонуванням у її межах комплексів по виро-

щуванню птиці ПрАТ «Миронівська птахофабрика»: розташування майданчиків на найродючіших ґрунтах, депресійні лійки підземних вод у місцях інтенсивного водозабору, забруднення підземних вод біля за-бійного цеху, наявність неприємного запаху, додаткове транспортне на-вантаження на автодороги у зв'язку з перевезенням птиці, блокування можливостей розвитку рекреаційного і туристичного видів діяльності та обмеження перспектив розвитку рослинництва в регіоні, загроза ви-никнення надзвичайних ситуацій внаслідок аварій на очисних спорудах, потреба рекультивації земель після закриття виробничих майданчиків тощо. Через територію Степанецької громади проходить низка високо-вольтних ліній електропередач, що обумовлюють наявність електромаг-нітного забруднення у межах місць проходження, негативно впливають на привабливість ландшафту. Стосовно впливу автодоріг на прилеглі території: окремо слід відзначити автодорогу державного значення Р-09 (Миронівка-Канів), що проходить через північну частину громади через села Степанецьке та Степанці, обумовлює хімічне та шумове забруднен-ня прилеглої до неї території.

Значна частина чутливих до проявів водної ерозії ґрунтів знаходиться під лісовим та лучним покривом, що стримує розвиток ерозійних проце-сів, для цих територій притаманними є потенційні конфлікти, що можуть виникнути у разі знищення лісового покриву. У межах громади наявні ліси з найбільшою чутливістю до пожеж, що відносять до І класу пожеж-ної безпеки (соснові лісонасадження) і потребують додаткових заходів протипожежної охорони, особливо в спекотну літню пору.

Постійної уваги потребують об'єкти комплексів по вирощуванню птиці ПрАТ «Миронівська птахофабрика» у відношенні моніторингу їх належного функціонування. Також важливим у цьому контексті є магі-стральний газопровід Уренгой-Помари-Ужгород, що проходить через пів-денно-східну частину громади.

4.2.2.8. Ландшафтний план

Згідно з методологією ландшафтного планування результати оціню-вання ландшафтів та аналізу конфліктів і ризиків інтегруються у фіналь-ному документі — «Ландшафтному плані». Тут здійснено аналіз і синтез покомпонентного оцінювання ландшафтів та визначено пріоритетні дії щодо збереження, розвитку або поліпшення ландшафтів та надано об-ґрунтування для схеми територіального планування щодо проектуван-ня територій, визначення функціонального призначення тих чи інших територій.

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

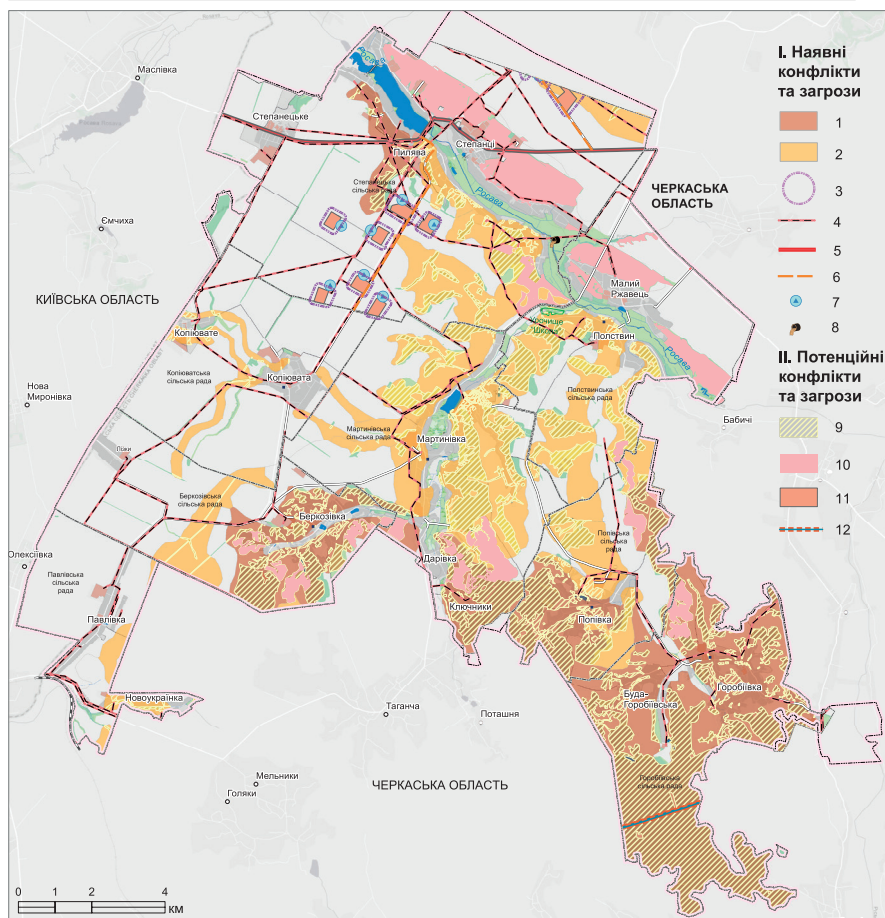

Рис. 4.2.11. Степанецька громада. Конфлікти та загрози

Легенда до рисунку:

I. Наявні конфлікти та загрози: 1. Розорювання ґрунтів з високою чутливістю до водної ерозії. 2. Розорювання ґрунтів з середньою чутливістю до водної ерозії. 3. Наявність неприємного запаху. 4. Електромагнітне забруднення, зниження привабливості вигляду ландшафту під впливом ЛЕП. 5. Хімічне та шумове забруднення вздовж автомобільних доріг державного значення. 6. Додаткове навантаження на дороги (постійне перевезення птиці). 7. Інтенсивний забір артезіанських вод комплексами по вирощуванню птиці ПрАТ «Миронівська птахофабрика». 8. Скид стічних вод ПрАТ «Миронівська птахофабрика».

II. Потенційні конфлікти та загрози: 9. Ґрунти з високою та середньою чутливістю до водної ерозії під природним рослинним покривом. 10. Ліси з найбільшою чутливістю до пожеж (клас пожежної безпеки І). 11. Об'єкти, що потребують особливої уваги (ПрАТ «Миронівська птахофабрика»). 12. Загроза виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок аварій на трубопроводах.

Рамки для розроблення концепції задані перед початком робіт у співпраці із зацікавленими особами та за результатами опитування місцевого населення, попереднього аналізу соціально-економічних та природних умов території. Основні завдання розроблення ландшафтного плану Степанецької громади такі:

- визначити території, рекомендовані для збереження природного середовища;
- уточнити напрями розвитку територій, конкретизувати базові структури цього розвитку, запропонувати заходи щодо еколого орієнтованого природокористування та соціально-економічного розвитку;
- визначити території з найбільш гострими екологічними проблемами, де необхідно запропонувати та вжити особливі заходи для відновлення цих територій.

Головний документ «Ландшафтний план — Інтегральна концепція природоохоронних цілей» — представлений на рис. 4.2.12 і в табл. 4.2.1—4.2.2.

Природоохоронні цілі Ландшафтного плану, відповідно до змісту дій, розподілені на чотири категорії: Охорона, Збереження, Розвиток, Санація.

Таблиця 4.2.1.

Зміст цілей ландшафтного планування

Цілі «Охорони»	Спрямовані на найбільш цінні ландшафти в високому рівні біорізноманіття (об'єкт ПЗФ); ландшафти, які є цінними для забезпечення стабільного водного режиму, є чутливими до впливів, а також характеризуються надзвичайно високим рівнем біорізноманіття — заплави разом із водоймами.
Цілі	Спрямовані на ландшафти, які нині задіяні у господарстві або виконують підтримувальні функції (наприклад, запобігання ерозії, підтримка біорізноманіття тощо) відповідно до свого функціонального високого значення: рілля, ліси і лісосмуги, луки. Щодо них рекомендоване збереження поточного використання для підтримки їхніх функцій.
Цілі «Розвитку»	Визначені для ландшафтів, які мають значний потенціал до забезпечення певних потреб, але потребують впровадження заходів для зростання функціональної значимості. Наприклад, привабливі для відпочинку і туризму ландшафти слід забезпечити інфраструктурою, здійснити заходи для залучення і зацікавлення рекреантів.
Цілі «Санації»	призначені для якнайскорішого вирішення актуальних екологічних проблем, зафіксованих на території громади. Досить значні площі ріллі вражені ерозією, подальше їх інтенсивне використання призведе до деградації ґрунтів на таких землях — для них пропонується заліснення. Актуальні проблеми — зсуви та підтоплення. Слід також забезпечити захист від викидів автотранспорту та шумового забруднення на ділянках автодоріг із найбільш інтенсивним трафіком.

► Рис. 4.2.12. Степанецька громада.

Ландшафтний план — Інтегральна концепція цілей і заходів ►

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

Охорона

- 1.1. Охорона природно-заповідного фонду
- 1.2. Охорона водно-болотних угідь
- 1.3. Охорона і підтримка водних об'єктів
- 1.4. Охорона і підтримка природного стану заплав

Збереження

- 2.1. Збереження екстенсивного використання - Ліси Лісосмуги
- 2.2. Збереження інтенсивного землеробства
- 2.3. Збереження і підтримка фруктових садів
- 2.4. Збереження землеробства у комплексі із посиленими ґрунтозахисними заходами
- 2.5. Збереження і підтримка високого рівня біорізноманіття та образу сільських ландшафтів

Розвиток

- 3.1. Розвиток і відновлення природних біотопів у агроландшафтах
- 3.2. Розвиток лісових ландшафтів
- 3.3. Трансформація санітарних зон виробничих територій, розвиток виробничих територій
- 3.4. Розвиток рекреаційного потенціалу
- 3.5. Розвиток меліорованих заплавних ландшафтів

Санация

- 4.1. Санация ґрунтів, пошкоджених ерозійними процесами
- 4.2. Поліпшення стану ландшафтів, що зазнають негативного впливу внаслідок викидів автотранспорту
- 4.3. Місця утворення зсувів
- 4.4. Санация та запобігання підтопленню

Таблиця 4.2.2.

Ландшафтний план.				
Інтегральна концепція природоохоронних цілей і заходів Степанецької громади				
№	Ціль	Опис цілі	Ландшафт	Заходи
1. Охорона і підтримка цінних ландшафтів				
1.1.	Охорона природно-заповідного фонду	Територія природно-заповідного фонду. Особливі умови природокористування згідно законодавства та статуту	Урочище «Школа»	Забезпечення природоохоронного режиму, визначеного законодавством
1.2.	Охорона водно-болотних угідь	Охорона цінних ландшафтних комплексів водно-болотних угідь, які мають високий рівень видового біорізноманіття, високозначимі для підтримки збалансованого водного режиму ландшафтів. Території потенційні для заповідання. Підлягають охороні згідно Рамсарської конвенції	Болотні ландшафти у заплавах річок Росава і Мартинка	Забезпечення охорони природних комплексів, підвищення охоронного статусу шляхом включення у склад ПЗФ
1.3.	Охорона і підтримка водних об'єктів	Забезпечення охорони і збереження водних об'єктів. Захист від забруднення зливом з полів, запобігання замуленню, засміченню тощо	Річки Росава і Мартинка, ставки та прибережна зона	Забезпечення встановлення водоохоронних зон та їх дотримання. Підтримка захисних зелених насаджень або їх створення у прибережних смугах. Очищення водойм.
1.4.	Охорона і підтримка природного стану заплав	Підтримка збалансованого стану лучно-болотних ландшафтів заплав річок, які збережені в природному стані	Лучно-болотні ландшафти заплав річок Мартинка і річки Росава	Помірне традиційне використання під сіножаті та пасовища з метою підтримки високого рівня біорізноманіття і запобігання захопленню чагарниками.

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

№	Ціль	Опис цілі	Ландшафт	Заходи
				Підтримка заплавних лісів, недопущення розорювання та забудови, усунення і недопущення забруднення побутовими відходами та скидів неочищених вод. Відмова від регулювання берегів та інженерного облаштування водотоків у природних руслах;
2. Збереження сучасного використання				
2.1.	Збереження екстенсивного використання — лісів; —лісосмуг; —лучно-степових ландшафтів.	Ощадне і збалансоване екстенсивне використання лісів і лук — поліфункціональних ландшафтів з високим рівнем ландшафтного та біорізноманіття. Пріоритет традиційному використанню	Ліси і суходольні луки	Сінокосіння без залучення техніки, недопущення суцільних рубок у лісах, дотримання нормативно-правових актів з ведення лісового господарства (ст. 36 Лісового кодексу України), сінокосіння, невиснажливий випас худоби. Екотуризм. Протипожежні заходи
2.2.	Збереження інтенсивного землеробства	Високопродуктивні агроландшафти із родючими ґрунтами, малочутливими до водної ерозії та хімічного забруднення	Типові для регіону ландшафти межирічних рівнин із високо-продуктивними ґрунтами	дотримання сівозмін та нормативів внесення мінеральних та органічних добрив; збереження і догляд за лісосмугами.
2.3.	Збереження фруктових садів	Збереження і підтримка фруктових садів, розміщених переважно поблизу населених пунктів. Є важливим чинником підтримки біорізноманіття, естетичної привабливості сільського ландшафту, підтримки комфортного мікроклімату. Привабливі для відпочинку і місцевого бізнесу	Фруктові сади	Догляд за станом садів, благоустрій, санація за потреби

РОЗДІЛ 4. АПРОБАЦІЯ МЕТОДИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ
СКЛАДОВОЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПЛАНИ ГРОМАД

№	Ціль	Опис цілі	Ландшафт	Заходи
2.4.	Збереження землеробства з особливою увагою щодо підтримки лісосмуг і лісонасаджень	Агроландшафти із родючими ґрунтами, чутливими до водної і вітрової ерозії — найбільш продуктивні і цінні землі, залучені у сільське господарство	Типові для регіону ландшафти схилів межирічних рівнин із високопродуктивними ґрунтами	дотримання сівозмін та нормативів внесення мінеральних та органічних добрив; підтримка лісосмуг, створення нових лісосмуг, ділянок луків і гаїв
2.5.	Збереження і підтримка високого рівня біорізноманіття та образу сільських ландшафтів	Особлива увага до видового багатства і різноманіття рослинності у межах населених пунктів, які сприяють комфортності мікроклімату та формують привабливий образ ландшафту	Сільські селитебні ландшафти із низькоповерховою забудовою і високим рівнем біорізноманіття	дотримання вимог благоустрою; контроль за вирубуванням дерев, сприяння новим насадженням. Розвиток сільського зеленого туризму.
3. Розвиток ландшафтів для посилення значимих функцій зі збереженням сучасного типу використання території				
3.1.	Розвиток і відновлення природних біотопів у агроландшафтах	Розвиток лісових і лучних на місці агроландшафтів із ґрунтами, високочутливими до проявів ерозії. Посилення мозаїчності агроугідь для запобігання деградації земель	Агроландшафти із ґрунтами низької якості, а також із виснаженими і деградованими ґрунтами, високочутливими до водної і вітрової ерозії	Екстенсивне землекористування; пріоритет і сприяння відновленню типових біотопів — степових і лісових — на найбільш чутливих або на порушених ділянках
3.2.	Розвиток лісових ландшафтів	Підвищення рівня біорізноманіття монокультурних штучних лісів. Подолання фрагментації дрібних залісених ділянок для формування стійких і збалансованих лісових екосистем	Ліси штучного походження із низьким рівнем біорізноманіття через домінування однієї породи, фрагментовані лісові насадження у межах агроландшафтів	Розширення площ дрібних лісів; видове урізноманітнення монокультурних насаджень.
3.3.	Трансформація санітарних зон виробничих територій	Створення зелених поясів довкола виробничих територій для запобігання шумовому забрудненню, поширенню неприємних запахів, підтримки якості образу	Санітарно-захисні зони виробничих територій	Насичення санітарних зон різновидовою рослинністю (дерева, чагарники, трав'яна рослинність)

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

№	Ціль	Опис цілі	Ландшафт	Заходи
3.4.	Розвиток рекреаційного потенціалу	Залучення цінних для рекреації і відпочинку ландшафтів для створення рекреаційних територій. Розвиток ідей для зеленого туризму	Лісові та заплавні ландшафти долини Росави, лісовий ландшафт у пд. частині ОТГ	Створення агросадиб, розвиток інфраструктури, облаштування місць для відпочинку
3.5.	Розвиток меліорованих заплавних ландшафтів	Заплави річок, які піддавалися осушувальним меліорациям. Відновлення природного стану заплави та нормалізація водообміну в їхніх межах	Частина заплави річки Росава із трансформованим руслом	Припинення використання земель під рілля з метою залуження ділянок; відновлення боліт; сінокошіння; помірне випасання худоби; підтримка заліснених ділянок; усунення і упередження забруднення побутовими відходами та скидами неочищених вод
4. Санація / поліпшення стану ландшафтів				
4.1.	Санація ґрунтів, пошкоджених ерозійними процесами	Покращення стану ґрунтів, які деградовані внаслідок інтенсивного використання під рілля	Агроландшафти із ґрунтами, що деградовані через водну ерозію	Пріоритетне заліснення ділянок із порушеними землями, залуження
4.2.	Поліпшення стану ландшафтів, що зазнають шкідливого техногенного тиску	Запобігання та усунення наслідків забруднення ландшафтів, особливо у межах населених пунктів та цінних біотопів, хімічними речовинами, шумовому забрудненню	Зони впливу (до 100 м): — Автодоріг; — Скиди використаних вод;	Створення фітобар'єрів — захисних насаджень для перешкодження поширення хімічних забруднювачів та зниження шумового забруднення; моніторинг рівня забруднення; вилучення земель із використання при встановленні перевищень ГДК

№	Ціль	Опис цілі	Ландшафт	Заходи
4.3.	Подолання негативних наслідків, запобігання конфліктам, зумовленим деструктивними процесами природно-антропогенного походження	Здійснення дій, спрямованих на усунення наслідків або запобігання активації негативних процесів природно-антропогенного походження: зсуви, підтоплення	Місця утворення зсувів	Укріплення схилів, заліснення
4.4.			Території, що піддаються підтопленню	Догляд за станом заплав для недопущення заростання їх чагарниками та захарашення; підтримка функціонування природних тимчасових водотоків, створення ставків та копанок для регулювання водного режиму

4.2.2.9. Інтеграція екологічних вимог в просторовий план на основі ландшафтного плану

Ландшафтний план окреслює рамки та створює підґрунтя для еколого-орієнтованого природокористування на території планування. Ландшафтне планування здійснювалось за сценарієм вторинного включення, тобто ландшафтний план розроблявся окремо, проте його результати були одразу включені в процес створення Схеми панування території Степанецької громади.

База вихідних даних про природні умови території громади та результати оцінювання ландшафтів були використані на етапах підготовки розділів СПТ і відповідних креслень — «План сучасного використання території» і «Існуючі планувальні обмеження». Наступний етап — визначення «Моделі розвитку території громади», рішення якої мали бути перевірені на відповідність екологічним вимогам і скласти у підсумку Проектний план — основне креслення Схеми планування території. Саме на етапі аналізу Моделі розвитку громади до територіального планування були інтегровані матеріали ландшафтного планування, а саме інтерпретований Ландшафтний план (рис. 4.2.13).

Природоохоронні цілі і заходи у Ландшафтну плані були визначені для конкретних територій. Залежно від визначених цілей охорони, збереження, розвитку або санації, і пріоритетності таких цілей, території були розподілені на чотири групи (табл. 4.2.3).

Таблиця 4.2.3

**Території та критерії визначення
функціонального використання**

Можливості функціонального використання	Критерії визначення функціонального використання
Території переважного природоохоронного використання	► Високий ступінь ландшафтного і біорізноманіття, висока чутливість до впливів визначає пріоритетність природоохоронного призначення цих територій, наприклад шляхом їх включення до екологічної мережі
Території переважного використання	► Наявність вираженої однієї або більше (що не становлять конфлікту одна для одної) значимих функцій ландшафту та наявність обмежень у зв'язку із високою або середньою чутливістю до деструктивних впливів
Території умовного використання:	► Високе значення різних функцій ландшафтів та низька чутливість до деструктивних впливів дає можливість обґрунтованого вибору функціонального призначення таких територій
Території спеціальних природоохоронних заходів	► Територія, які потерпають від негативного антропогенного впливу або які зазнають деструкції і деградують через природно-антропогенні процеси і тому потребують негайного впровадження спеціальних природоохоронних заходів

Територія Степанецької громади, залежно від природоохоронних цілей ландшафтного планування, була диференційована на зони переважного або умовного використання із зазначенням рекомендованих видів функціонального використання території. Таким чином, розробники Схеми планування території отримали інструмент для створення проектного плану, заснованого на принципах врахування екологічних вимог при визначенні напрямів розвитку території. Детально рекомендації представлені у зведеній табл. 4.2.4 та на рис. 4.2.12.

(У дужках - індекси виділів із Ландшафтного плану)

Територія природоохоронного використання (1.1., 1.2., 1.4.)	Фруктові сади (2.3.)	Територія сільськогосподарського призначення (2.2.) - Придатні для поліфункціонального використання	Зони заходів
Території природоохоронного використання / Території водогосподарського використання (1.3.)	Територія лісгосподарського призначення / Територія сільськогосподарського призначення (3.1.)	Територія житлової садибної або громадської забудови (2.5.)	Створення фітобар'єрів у санітарних зонах (3.3.)
Територія лісгосподарського використання (2.1., 3.2.)	Територія сільськогосподарського призначення / Територія лісгосподарського призначення (2.4.)	Виробничі території (3.3.)	Протипозисні заходи (4.1.)
Лісгосподарське використання / Територія рекреаційного призначення (3.4., 3.5.)			Створення фітобар'єрів вздовж автодоріг (4.2.)
			Протизсувні заходи (4.3.)
			Заходи запобігання підтопленню (4.4.)

Рис. 4.2.12. Степанецька громада. Напрями використання і розвитку території — рекомендації для проектного плану в складі схеми планування території

Таблиця 4.2.4.

Напрями використання і розвитку території — рекомендації для проектного плану в складі схеми планування території Степанецької громади

(Легенда до рисунку 4.2.12)

№	Пріоритетні природоохоронні цілі	Сучасне використання територій	Напрями використання і розвитку території — рекомендації для схеми планування території
ТЕРИТОРІЇ ПЕРЕВАЖНОГО ПРИРОДООХОРОННОГО ВИКОРИСТАННЯ			
1.1 ¹⁵²	Охорона природно-заповідного фону	Об'єкт природно-заповідного фонду місцевого значення «Урочище «Школа»	Елементи екологічної мережі — Територія природоохоронного використання
1.2	Охорона водно-болотних угідь	Болотні ландшафти у заплавах річок Росава і Мартинка	Елементи екологічної мережі — Територія природоохоронного використання
1.4	Охорона і підтримка природного стану заплав	Лучно-болотні ландшафти заплав річок Мартинка і річки Росава	Елементи екологічної мережі — Територія природоохоронного використання
ТЕРИТОРІЇ ПЕРЕВАЖНОГО ВИКОРИСТАННЯ			
2.1	Збереження екстенсивного лісгосподарського використання	Лісгосподарське використання (Ліси і суходольні луки, лісосмуги)	Територія лісгосподарського використання (Ліси і суходольні луки, лісосмуги)
2.3	Збереження фруктових садів	Фруктові сади	Фруктові сади
2.4	Збереження землеробства з особливою увагою щодо підтримки лісосмуг і лісонасаджень	Сільськогосподарське використання (Ландшафти із високпродуктивними ґрунтами, чутливі до водної ерозії)	Територія сільськогосподарського призначення <i>у комплексі із</i> Заліснення, Лісосмуги
3.1	Розвиток і відновлення природних біотопів у агроландшафтах	Сільськогосподарське використання (Ландшафти із ґрунтами низької якості, а також із виснаженими і деградованими ґрунтами, високочутливими до водної і вітрової ерозії)	Територія лісгосподарського призначення (ліси або луки) <i>у комплексі із</i> Територія сільськогосподарського призначення

152

Індекс, представлений в легенді рисунку «Напрями використання і розвитку території...», проставлений в круглих дужках. Наприклад, «Територія природоохоронного використання (1.1, 1.2, 1.4).

РОЗДІЛ 4. АПРОБАЦІЯ МЕТОДИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ
СКЛАДОВОЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПЛАНИ ГРОМАД

№	Пріоритетні природоохоронні цілі	Сучасне використання територій	Напрями використання і розвитку території — рекомендації для схеми планування території
3.2	Розвиток лісових ландшафтів	Лісгосподарське використання (Ліси штучного походження із низьким рівнем біорізноманіття)	Територія лісгосподарського призначення
3.3	Розвиток та покращення стану виробничих територій	Виробничі території	Виробнича територія
ТЕРИТОРІЇ УМОВНОГО ВИКОРИСТАННЯ			
1.3	Охорона і підтримка водних об'єктів	Річки Росава і Мартинка, ставки та прибережна зона	Елементи екологічної мережі — Території водогосподарського використання <i>у комплексі із</i> Території природоохоронного використання
2.2	Збереження інтенсивного землеробства	Сільськогосподарське використання (Ландшафти із високопродуктивними грунтами)	Територія сільськогосподарського призначення <i>Придатні для</i> <i>використання:</i> Територія житлової садибної забудови Територія виробнича
2.5	Збереження і підтримка високого рівня біорізноманіття та образу сільських ландшафтів	Житлова садибна забудова	Територія житлової садибної або громадської забудови / Фруктові сади / Територія зелених насаджень загального користування
3.4	Розвиток рекреаційного потенціалу	Переважно лісгосподарське використання (Лісові та заплавні ландшафти долини Росави, лісовий ландшафт у південній частині ОТГ)	Територія рекреаційного призначення / Лісгосподарське використання
3.5	Розвиток меліорованих заплавних ландшафтів	Частина заплави річки Росава із трансформованим руслом	Елементи екологічної мережі — Територія лісгосподарського використання. Територія рекреаційного призначення

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

№	Пріоритетні природоохоронні цілі	Сучасне використання територій	Напрями використання і розвитку території — рекомендації для схеми планування території
ТЕРИТОРІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ			
3.3	Трансформація санітарних зон виробничих територій	Санітарно-захисні зони виробничих територій у межах сільськогосподарського використання	Територія зелених насаджень обмеженого використання
4.1	Санація ґрунтів, пошкоджених ерозійними процесами	Сільськогосподарське використання (агроландшафти із ґрунтами, що деградовані через водну ерозію)	Зони спеціальних природоохоронних заходів: заліснення, протиерозійні
4.2	Поліпшення стану ландшафтів, що зазнають надмірного техногенного тиску	Зони впливу (до 100 м) • Автодоріг • Скиди використаних вод	Зони спеціальних природоохоронних заходів: Територія зелених насаджень спеціального призначення
4.3	Подолання негативних наслідків та запобігання конфліктам, зумовлених деструктивними процесами	Місця утворення зсувів	Зони спеціальних природоохоронних заходів: протизсувні
4.4	природно-антропогенного походження	Території, що піддаються підтопленню	Зони спеціальних природоохоронних заходів: проти підтоплення

4.2.2.10. Проектні планувальні обмеження

Наступним кроком у розробці проекту стало встановлення проектних планувальних обмежень, що відображено на відповідній карті.

До основних планувальних обмежень, що розповсюджуються на територію громади можна віднести:

- санітарно-захисні зони від діючих промислових та сільськогосподарських підприємств;
- санітарно-захисні зони від звалищ;
- охоронні зони магістральних інженерних мереж (газопроводи, нафтопродуктопроводи, ЛЕП);
- водоохоронні зони та прибережні захисні смуги рік та водойм.

До проблем освоєння території громади можна віднести:

- проблеми, пов'язані з забезпеченням зайнятості населення громади та створення нових робочих місць;

- розвиток, інфраструктурне та соціальне забезпечення сільських населених пунктів;
- розвиток природо-заповідних, лісовкритих, озелених територій та елементів екологічної мережі;
- організація і розвиток територій та об'єктів рекреаційної та туристичної галузі, організація зеленого, пізнавального та екстремального туризму.

4.2.2.11. Опрацювання рішень у проектному плані

В результаті комплексної оцінки території громади, урахування перспективних планувальних обмежень був підготовлений «Проектний план», на якому відображені всі проектні рішення, в першу чергу планувальна структура та функціональне зонування території Степанецької громади (рис. 4.2.13).

Планувальна структура громади тісно пов'язана з планувальною структурою Канівського району та Черкаської області, яка формується на основі планувального каркасу, основними компонентами якого є осі та вузли концентрованого економічного розвитку території, які, в свою чергу, виступають планувальними центрами. Планувальний каркас концентрує в собі переваги географічного розташування, значні обсяги виробництва, населення, соціальної та виробничої інфраструктури, а також зберігає силу тяжіння для потенційних інвестицій.

Найбільш значні елементи планувального каркасу формуються під впливом господарських функцій районного значення.

Основа планувального каркасу складають транспортно-комунікаційні коридори, які виконують роль осей різного рівня і з'єднують між собою центри відповідного рівня (населені пункти). Навколо планувальних осей концентруються головні елементи антропогенної діяльності.

Ще одним опорним елементом планувальної структури є історико-культурний каркас громади, тобто, наявність та розміщення на території області пам'яток культурної спадщини (історичних, археологічних, культурних, тощо), які можуть в перспективі бути використані в якості центрів тяжіння для розвитку індустрії туризму та рекреації.

Важливу роль для можливості використання пам'яток культурної спадщини відіграє транспортна доступність та наявність або відсутність супутньої туристично-рекреаційної інфраструктури.

Проектне функціональне зонування території громади було вирішене, виходячи з комплексної оцінки території та прогнозу розвитку територій різного функціонального призначення з урахуванням планувального каркасу та ландшафтного плану.

4.2. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЕТАПІВ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛЬНОГО РЕГІОНУ)

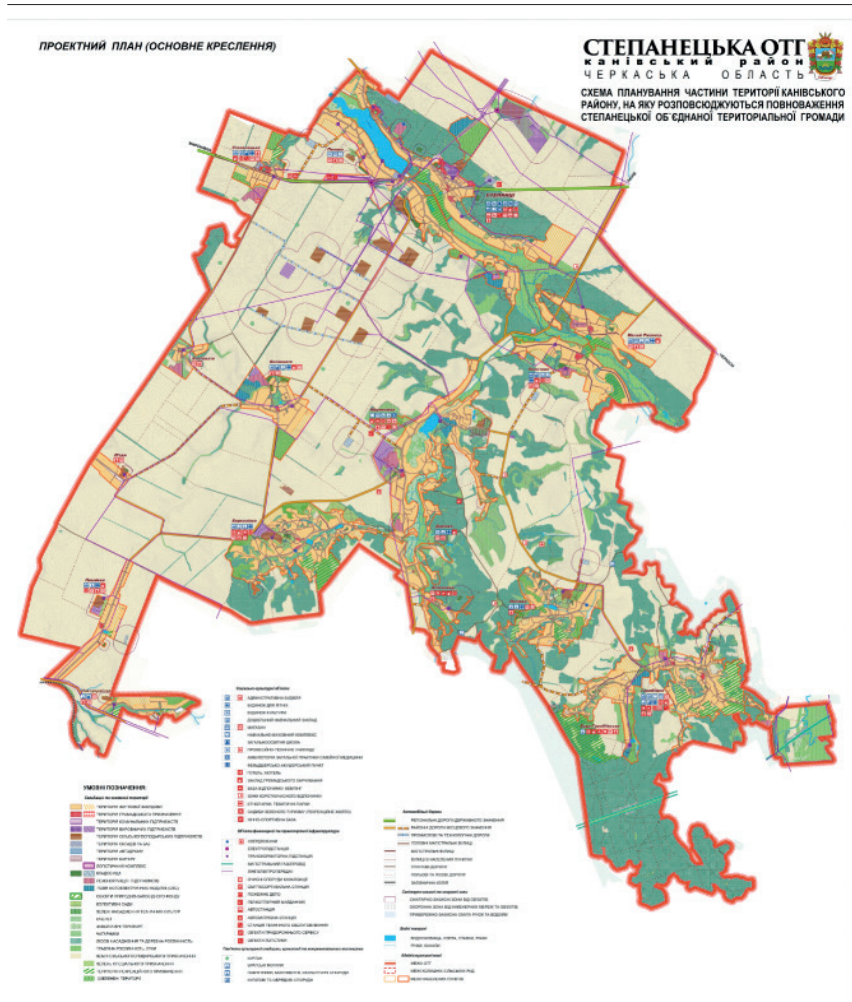

Рис. 4.2.13. Проектний план Степанецької громади

З точки зору функціонального зонування на території громади виділяються такі основні зони:

- I. Зона переважно містобудівного освоєння території;
- II. Зона переважно сільськогосподарського використання;
- III. Зона переважно промислового та іншого виробничого використання;
- IV. Зона переважно рекреаційного використання;

V. Зона територій, що охороняються (елементи екологічного каркасу, ареали розташування об'єктів історико-культурної спадщини);

VI. Зона спільних інтересів суміжних територіальних громад.

Проектні рішення конкретизуються на окремих картах: «Схема дорожньої мережі та транспортної інфраструктури», «Розвиток інженерної інфраструктури», «Схема формування мережі первинної медичної допомоги та мережі освітніх закладів», а також «Інженерна підготовка та захист територій від надзвичайних ситуацій природного і антропогенного характеру».

Транспорт і дорожня мережа. Основною зовнішньою дорогою для громади на перспективу залишиться регіональна автодорога державного значення Миронівка — Канів — Софіївка. Передбачається розмістити вздовж траси дороги додаткові автозаправки та пункти сервісного обслуговування і здійснити її реконструкцію. Внутрішні зв'язки між населеними пунктами громади передбачається здійснювати по районних дорогах місцевого значення з доведенням їх до відповідних технічних характеристик.

Інженерна інфраструктура. Важливим напрямком вдосконалення структури паливно-енергетичного балансу громади є перехід до раціонального поєднання традиційних та нетрадиційних джерел. Для виконання умов впровадження та використання альтернативних джерел енергії, на території громади можливе будівництво генеруючих електростанцій на сонячних батареях. Вибір типу обладнання (сонячні теплові, фотоелектричні установки), встановлення їх оптимальної потужності та терміну ефективної експлуатації обладнання, вибір оптимального майданчика для ефективного виробництва електроенергії в конкретній місцевості визначається проектувальниками об'єктів сонячної енергетики у спеціалізованому проекті.

Перспектива газопостачання населених пунктів громади потребує розробки та затвердження довгострокової галузевої програми, спрямованої на розв'язання проблем газифікації громади та реалізацію політики щодо поліпшення забезпечення населення і галузей економіки природним газом.

Розвиток системи газопостачання громади передбачає подальшу розбудову газопроводів середнього та низького тиску, будівництво нових ГРП (ШРП) при їх техніко-економічному обґрунтуванні і вирішенні питань фінансування відповідних проектів.

Із метою покращення екологічного стану довкілля, економії паливно-енергетичних ресурсів, подальшого підвищення коефіцієнту ефективності перетворення енергії для теплопостачання об'єктів житлового фонду та громадського будівництва пропонується застосування теплових уста-

новок сучасного типу (теплогідромеханічні генератори, теплові насоси та інші). Для теплонасосних установок (ТНУ) джерелом низькопотенційного тепла можливе використання систем утилізації тепла на очисних спорудах каналізації, використання тепла ґрунтів, водоймищ, повітря. Покриття теплових навантажень (у повному обсязі, або частково — на гаряче водопостачання), пропонується через комплексне застосування ТНУ з геліосистемами. Автономність запропонованого обладнання враховує поетапність введення в експлуатацію об'єктів будівництва.

Водозабезпечення території громади пропонується за рахунок підземних джерел. Водопостачання існуючого та нового будівництва на території громади пропонується здійснювати на базі використання існуючих систем водопостачання, їх реконструкції, а також будівництва нових систем водопостачання. Схема водопостачання може бути наступна: з артсвердловин вода подається у ємність для збереження води — водонапірну башту або резервуар чистої води (які повинні включати регулюючий, пожежний, аварійний і контактний об'єм води). Далі — на станцію водопідготовки (при необхідності), насосні станції та в розподільчу мережу (кільцеву).

Каналізування існуючого і нового будівництва на території громади буде здійснюватися за рахунок будівництва централізованих або локальних систем каналізації. Пропонується створення систем каналізації у складі: самотливних та напірних мереж, каналізаційних насосних станцій, очисних споруд. Для цього необхідно розробити техніко-економічні обґрунтування з урахуванням інвестиційних пропозицій для кожного населеного пункту, відповідних технічних умов на подальших стадіях проектування.

Стічні води рекомендується очищувати на очисних спорудах з використанням фітотехнології. При будівництві очисних споруд повинні використовуватися сучасні технології по очищенню, доочищенню та знезараженню стічних вод. Як тимчасовий захід для житлових та громадських будівель і споруд за відсутності централізованої каналізації, допускається зберігати стоки у вигрібних ямах (вигребах), які повинні бути водонепроникним.

Розвиток соціальної інфраструктури та міжселенного обслуговування. Як засвідчив проведений аналіз, існуючий стан соціальної інфраструктури Степанецької громади в основному задовольняє потреби місцевого населення.

Для забезпечення подальшого сталого розвитку громади, забезпечення належного рівня культурно-побутових послуг і, як результат — зростання якості життя її мешканців, у більшості випадків доцільніше та

раціональніше розширювати і збільшувати ємкість уже існуючих закладів соціальної інфраструктури, покращувати їх технічний стан (рис. 4.2.14).

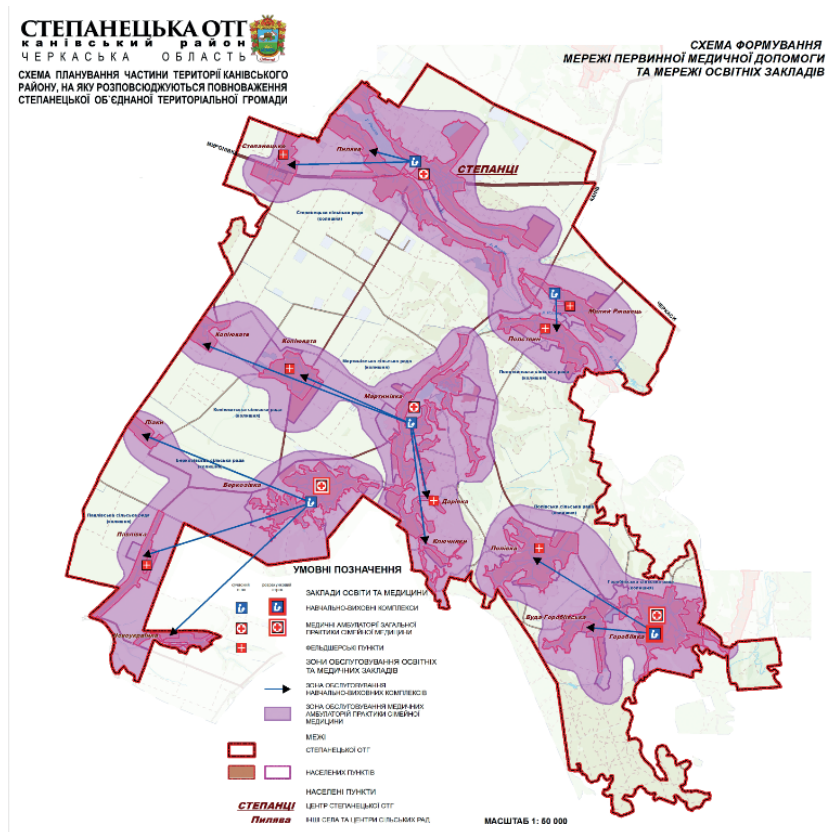

Рис. 4.2.14. Схема формування мережі первинної медичної допомоги та мережі освітніх закладів

Перспективні потреби у закладах освіти та виховання розраховується, виходячи із прогнозу чисельності населення громади. Виходячи з вищевикладеного, оптимізація мережі закладів освіти та виховання у громаді на перспективу пропонується створення комплексів типу «Заклад загальної середньої освіти — заклад дошкільної освіти» (НВК), у 5 населених пунктах, додатково до 4 існуючих пропонується створити у селі Горобіївка НВК.

Для підвищення якості медичних послуг населенню на території громади пропонується реформувати систему пунктів надання медичної допомоги шляхом розширення мережі медичних амбулаторій практики сімейної медицини з двох до чотирьох з розміщенням їх у селах Степанці, Мартинівка, Беркозіївка та Горобіївка. В решті сіл передбачене розміщення фельдшерських пунктів (ФП).

4.3. Стратегічна екологічна оцінка територіального плану Степанецької об'єднаної громади

СЕО схеми планування території Степанецької громади розроблялась відповідно до вимог Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», з урахуванням Методичних рекомендацій щодо здійснення СЕО документів державного планування (Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 296 від 10 серпня 2018 р.). Крім того, здійснено спробу апробації німецьких методичних підходів у відповідній сфері (див. підрозділ 2.1.), зокрема і тих, що застосовувались у практиці планування розвитку окремих громад.

Зважаючи на те, що Звіт про стратегічну екологічну оцінку виконаний відповідно до визначених в Законі етапів (табл. 4.3.1) зупинимось на прикладах та положеннях, які є ключовими з точки зору проведення СЕО територіальних планів конкретних громад.

Таблиця 4.3.1.

Інформація, що надається в звіті про СЕО відповідно до Закону

- 1) зміст та основні цілі документа державного планування, його зв'язок з іншими документами державного планування;
- 2) характеристику поточного стану довкілля, у тому числі здоров'я населення, та прогнольні зміни цього стану, якщо документ державного планування не буде затверджено (за адміністративними даними, статистичною інформацією та результатами досліджень);
- 3) характеристику стану довкілля, умов життєдіяльності населення та стану його здоров'я на територіях, які ймовірно зазнають впливу (за адміністративними даними, статистичною інформацією та результатами досліджень);
- 4) екологічні проблеми, у тому числі ризики впливу на здоров'я населення, які стосуються документа державного планування, зокрема щодо територій з природоохоронним

статусом (за адміністративними даними, статистичною інформацією та результатами досліджень);

5) зобов'язання у сфері охорони довкілля, у тому числі пов'язані із запобіганням негативному впливу на здоров'я населення, встановлені на міжнародному, державному та інших рівнях, що стосуються документа державного планування, а також шляхи врахування таких зобов'язань під час підготовки документа державного планування;

6) опис наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, у тому числі вторинних, кумулятивних, синергічних, коротко-, середньо- та довгострокових (1, 3—5 та 10—15 років відповідно, а за необхідності — 50—100 років), постійних і тимчасових, позитивних і негативних наслідків;

7) заходи, що передбачається вжити для запобігання, зменшення та пом'якшення негативних наслідків виконання документа державного планування;

8) обґрунтування вибору виправданих альтернатив, що розглядалися, опис способу, в який здійснювалася стратегічна екологічна оцінка, у тому числі будь-які ускладнення (недостатність інформації та технічних засобів під час здійснення такої оцінки);

9) заходи, передбачені для здійснення моніторингу наслідків виконання документа державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення;

10) опис ймовірних транскордонних наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення (за наявності);

11) резюме нетехнічного характеру інформації, передбаченої пунктами 1—10 цієї частини, розраховане на широку аудиторію.

Як визначено в проекті схеми територіального планування (Схема планування частини території Канівського району в межах Степанецької ОТГ) її основними завданнями є:

- обґрунтування майбутніх потреб і визначення переважних напрямів використання територій;
- урахування державних, громадських і приватних інтересів під час планування, забудови та іншого використання територій з дотриманням вимог містобудівного, санітарного, екологічного, природоохоронного, протипожежного та іншого законодавства;
- на основі розробленого ландшафтного плану формування рішень проектного плану;
- реалізація на територіальному рівні рішень закладених в стратегії розвитку ОТГ;

- обґрунтування розподілу території за функціональним призначенням;
- визначення територій для містобудівних потреб;
- забезпечення раціонального розселення та визначення напрямів сталого розвитку населених пунктів;
- визначення територій, що мають особливу екологічну, рекреаційно-оздоровчу, наукову, естетичну, історико-культурну цінність, встановлення передбачених законодавством обмежень на їх планування, забудову та інше використання, розроблення містобудівних заходів щодо їх охорони та раціонального використання;
- розроблення заходів щодо охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів;
- розроблення заходів щодо пожежної та техногенної безпеки.

Характеристика стану довкілля проведена за окремими компонентами: населення та здоров'я населення; тваринний і рослинний світ та біорізноманіття; ґрунти; води; клімат та атмосферне повітря; ландшафт.

Універсальною схемою характеристики було обрано таку:

- визначення компоненту (відповідно до національного законодавства);
- цілі розвитку (відповідно до наявних програмних документів);
- оцінка сучасного стану;
- очікуваний розвиток без впровадження схеми територіального планування.

Зупинимось на прикладі компоненту, що має особливе значення для розвитку громади. Йдеться про оцінку ґрунтів, що на даний час значною мірою визначає особливості економічного профілю Степанецької ОТГ (табл. 4.3.2).

Таблиця 4.3.2.

Характеристика компоненту «ґрунти»

Визначення та функції	Ґрунт — природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори, яка є центром найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості — родючості (Закон України «Про охорону земель»). «Земля» — згідно із Земельним кодексом використовується як територіальний базис, природний ресурс і основний засіб виробництва. Є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (Ст. 14 Конституції України).
-----------------------	---

Цілі	Подолання голоду, розвиток сільського господарства (Цілі 2030, № 2, зокрема завдання: підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій; забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій); Захист та відновлення екосистем суші (Цілі 2030, № 15, зокрема завдання: відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій); Відновлення порушених земель і родючості ґрунтів (Черкаси 2020) Зменшення в середньому на 17 % площ орних земель (Стратегія екополітики, Нацплан з боротьби з опустелюванням, регіональний екологічний доклад); Забезпечення повного обліку природоохоронних вимог в процесі відведення земель для розміщення об'єктів промисловості, будівництва, енергетики, транспорту і зв'язку та при вирішенні питань вилучення (викупу), надання, зміни цільового призначення земельних ділянок (Стратегія екологічної політики); Розробка і впровадження системи управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах сталого розвитку (Стратегія екологічної політики). Рациональне використання природно-ресурсного потенціалу (Ціль 3. Стратегії розвитку Степанецької ОТГ, завдання: еколого-невиснажливе використання природних угідь та рациональне використання природно-ресурсного потенціалу)
Оцінка сучасного стану	Основними джерелами забруднення ґрунтів в регіоні є: ► Забруднення внаслідок діяльності агропідприємств «Наша Ряба» ► Викиди забруднювачів в атмосферу і водні об'єкти комунальними підприємствами, автотранспортом, житловим сектором з подальшим осадженням на ґрунтах; ► Внесення мінеральних добрив і пестицидів, викиди с/г технікою, вимивання залишків пестицидів та інших хімічних речовин з неупорядкованих складів; ► Місця складування агропромислових, промислових і побутових відходів (особливо стихійні), поля фільтрації використаних у виробництві вод. Водна ерозія ґрунтів активно проявляється в межах території громади, особливо і на схилах, що перевищують ухил 0,5°. Еродованість сільськогосподарських земель становить від 25 до 45 %.
Розвиток без впровадження територіального плану	Без розробки територіального плану, який передбачатиме оптимізацію структури землекористування, а також зони, де необхідне відновлення деградованих земель існує висока ймовірність активізації ерозійних процесів та подальших втрат родючості. Однак, і в разі впровадження ТП, можна очікувати на формування геохімічних аномалій (забруднення ґрунтів, ґрунтових вод, рослин) в зоні впливу агропромислових промислових підприємств, уздовж доріг, в межах сільськогосподарських угідь.

Також, для подальшої оцінки компонентів важливо зупинитись на аналізі їх функцій та факторів впливу. Визначення функцій значною мірою ґрунтується на концепції екосистемних послуг, яка останнім часом набуває

популярності в Україні та світі¹⁵³. Щодо прикладу по компоненту «ґрунти» такими функціями є: природна родючість ґрунтів, їх водоутримуюча здатність, буферна функція — здатність утримувати (зв'язувати) хімічні агенти, які є забруднювачами; «функція пам'яті»¹⁵⁴. Перелік факторів впливу, що є до певної міри універсальним представлений в табл. 4.3.3).

Таблиця 4.3.3.

**Фактори впливу на компоненти
навколишнього природного середовища та здоров'я людини¹⁵⁵**

Фактор	Індекс
Безпосереднє вилучення землі	ФВ1
Зміна виду природокористування, структури землекористування	ФВ2
Зміна абіотичних чинників	ФВ3
Інгредієнтне забруднення	ФВ4
Параметричне забруднення (шумове, електромагнітне, радіоактивне, забруднення запахом)	ФВ5
Візуальні збитки (втрата естетики)	ФВ6

Ще одним підходом, що був використаний для проведення СЕО Степанецької громади, є накладання запропонованих проектних рішень на оціночні карти ландшафтного плану. Це дає можливість комплексного погляду на просторовий розподіл зон та об'єктів впливу з точки зору найбільш значимих функцій того чи іншого компоненту, або ж його чутливості до запланованих змін. Приклад представлено на рис. 4.3.1.

За таких умов, згідно з рис. 4.3.1, одразу постає питання доцільності містобудівного освоєння територій навколо поселень Копіювата та Беркозівка з дуже високим значенням ґрунтів за родючістю. До певної міри недоцільним видається будівництво нового об'єкту птахівництва.

Подібний аналіз проводився і щодо інших оціночних карт, наприклад, чутливості ґрунтових вод до хімічного забруднення (рис. 4.3.2).

¹⁵³ <http://www.teebweb.org/resources/ecosystem-services/>

¹⁵⁴ Ґрунти, як середовище, де можуть знаходитись/ знаходяться артефакти.

¹⁵⁵ Розроблено з урахуванням досвіду плану громади Тарандт, ФРН. <https://www.tharandt.de/tharandt/Aktuelles/Fl%C3%A4chennutzungsplan/Planunterlagen.html>

РОЗДІЛ 4. АПРОБАЦІЯ МЕТОДИКИ ІНТЕГРАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ
СКЛАДОВОЇ В ТЕРИТОРІАЛЬНІ ПЛАНИ ГРОМАД

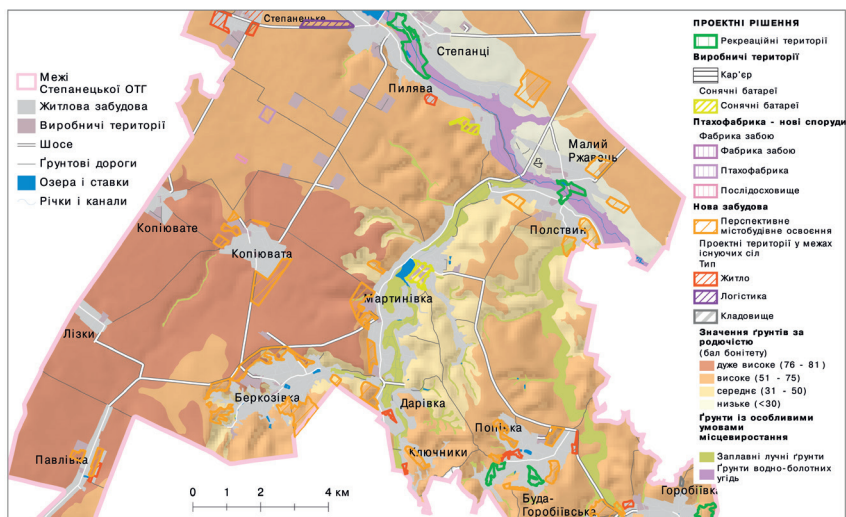

Рис. 4.3.1. Степанецька ОТГ. Значимість ґрунтів
за родючістю та проектні рішення

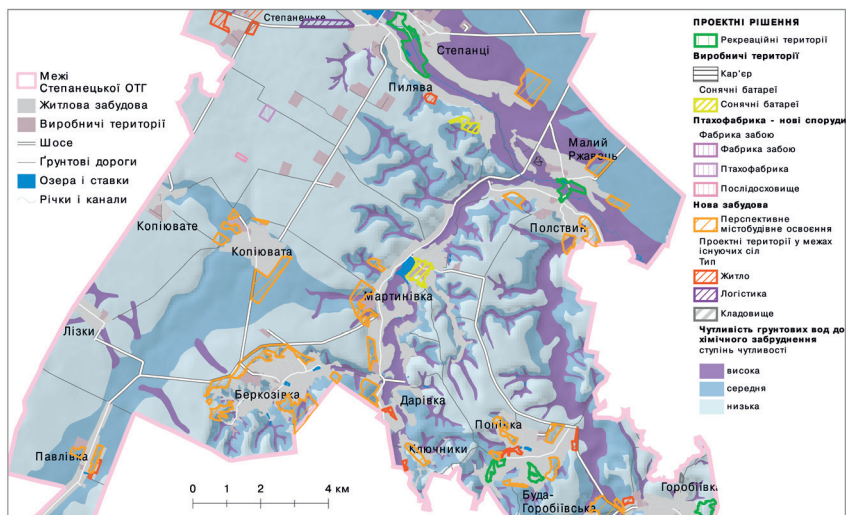
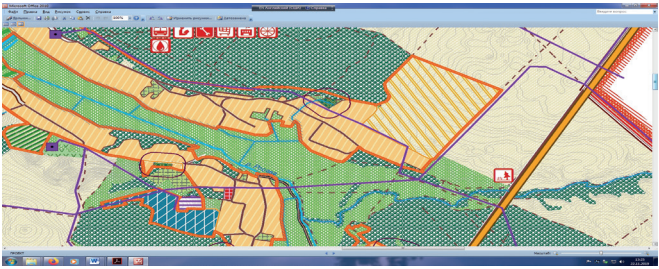

Рис. 4.3.2. Степанецька ОТГ. Чутливість ґрунтових вод
до хімічного забруднення та проектні рішення

Водночас, необхідним є і більш детальний аналіз середовища, де будуть реалізовані проектні рішення. В контексті аналізу потенційних наслідків впровадження плану доцільним, враховуючи досвід Німеччини¹⁵⁶, стало розроблення паспортів нових об'єктів територіального плану, шаблон яких можна продемонструвати на прикладі паспорту проекту житлової забудови, що пропонується для спорудження на північно-східній околиці с. Степанці (табл. 4.3.4). Така паспортизація дозволяє провести детальний аналіз впливів відповідно до функцій компонентів довкілля.

Таблиця 4.3.4.

Паспорт житлової забудови

Ділянка житлової забудови	
Фрагмент місцезнаходження об'єкту	
Місцезнаходження	с. Степанці, північно-східна околиця села
Площа	14 га
Території, що охороняються	На північно-західній межі до проектованої житлової забудови примикає лісовий масив
Особливості	Нині сільськогосподарські угіддя (рілля)
Вимоги регіонального плану	Немає
Цілі і заходи інтегрованого ландшафтного плану	Збереження, охорона, підтримка: збереження високого рівня біорізноманіття, комфортних місцево-кліматичних умов; розвиток і підтримання систем водопостачання; підтримка існуючих лісосмуг, збагачення їхнього видового складу; екстенсивне використання заплави, підтримка її сучасного стану Розвиток: розвиток ландшафту для потреб відпочинку

¹⁵⁶

<https://www.tharandt.de/tharandt/Aktuelles/FI%C3%A44chennutzungsplan/Planunterlagen.html>

%A4chennutzungsplan/

Зміна стану навколишнього середовища у разі реалізації плану				
Компоненти, що охороняються	Прогноз майбутнього стану навколишнього середовища	Очікувані суттєві негативні впливи	Зачеплені функції	Попередження і компенсація можливі
Людина та її здоров'я	ФВ1¹⁵⁷, ФВ2, ФВ3: Можливий позитивний вплив на компонент «Людина», завдяки покращенню якості житла і умов проживання	—	—	—
Тваринний і рослинний світ та біорізноманіття	ФВ1, ФВ2, ФВ3: Можливе розширення біорізноманіття за рахунок розвитку присадибних ділянок, посадки плодових дерев, кущів тощо. ФВ1, ФВ2: Можливе розширення місць гніздування птахів на присадибних ділянках	Ні, оскільки створення присадибних городів і садів дозволить розширити потенціал біорізноманіття замістивши існуючі монокультурні насадження. Для тваринного світу, внаслідок забудови можливе несуттєве скорочення середовища існування окремих видів гризунів, комах тощо.	Незначний вплив на функцію оселищ	—
Ґрунти	ФВ1, ФВ2, ФВ3: Часткова втрата ґрунтів з середньою та високою родючістю (під забудовою)	Можливе забруднення побутовими відходами	Незначний вплив на водоутримуючу функцію та родючість	Потрібна система збору і утилізації побутових відходів Заходи по упередженню повеней, обладнання системами зливової каналізації

¹⁵⁷

Тут і далі індекси ФВ приведені відповідно до таблиці 4.3.3.

4.3. СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО
ПЛАНУ СТЕПАНЕЦЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ГРОМАДИ

Води	ФВ3, ФВ4: забудова може погіршити якість водних ресурсів. Один з ареалів в межах запланованої забудови відноситься до ґрунтових вод з високою чутливістю до хімічного забруднення	Можливе забруднення ґрунтових вод у разі відсутності належних каналізаційних споруд, Можливе забруднення побутовими відходами Зростаюче навантаження на заплаву р. Росави	Вплив на функцію формування ґрунтових вод, водо утримуючу функцію та якість водойми	Заходи по упере- дженню повеней, обладнання сис- темами ливневої каналізації та індивідуальними прибудинковими об'єктами утилі- зації каналізацій- них стоків
Клімат та атмо- сферне повітря	ФВ1, ФВ3: Істотних змін не очікується, ділянка не має особливої біоклі- матичної буферної здатності або функції очищення повітря	—	Можливе незначне послаблення біокліматичної буферної функції (формування і стік холодного повітря)	Заходи з утеплення будинків з метою упередження втрати тепла та його надходження в навоколишнє середовище
Ландшафт	ФВ4: Зміна середо- вища проживання поблизу поселення ФВ6: Зміни куль- турного ландшафту	Погіршення обра- зу ландшафту	Функції образу ландшафту (різ- номаніття, краса, своєрідність)	Максимальне врахування есте- тики ландшафту при плануванні забудови
Культурні та матеріальні блага	Невідомо	—	—	—
Інтегрована оцінка допустимості впливу	Екологічна оцінка планованого об'єкта житлової забудови (ділянки на північно-східній околиці с. Степанці) виявила, що істотні впливи на компоненти навоколишнього середовища з особливими функціями, якостями і потенціалами не очікуються			
Розвиток стану навоколишнього середовища у випадку не реалізації плану				
	Всі покомпонентні функції, що охороняються, залишаться такими, якими вони є			
Вказівки, пропозиції зі скорочення збитків				
Ґрунти	Створення системи збору і утилізації побутових відходів			
Води	Заходи по упередженню повеней, обладнання системами ливневої каналізації та індивідуальними прибудинковими об'єктами утилізації каналізаційних стоків			

Таблиця 4.3.5.

Оцінка можливих наслідків впливу нових об'єктів територіального плану на окремі компоненти

Компонент впливу	Нові об'єкти територіального плану																															
	Житлова і промислова забудова						Дорожній транспортна інфраструктура						Комуніальна інфраструктура				Соціально-культурні об'єкти															
	Територія житлової забудови	Територія громадського призначення	Територія виробничих підприємств (курник)	Лісгоспінв. комплекс	Кладовище	Реконструкція підприємств	Плош СЕС	Районні дороги м-го значення	Промислові та експлуатційні дороги	Головні магістральні вулиці	Генкоптерний майданчик	Автостанція	Автозаправна станція	Станція техобслуговування	Об'єкти придорожнього сервісу	Об'єкти логістики	Вердловини	Очистні споруди каналізації	Сміттєсортувальна станція	Пожежне депо	Адміністративна будівля	Магазин	ПТ училище	Готель, мотель	Заклад громадського харчування	База відпочинку, кемпінг	Зони короткочасного відпочинку	Етнопарки, тематичні парки	Садби рекреаційного туризму	Кіно-спортивна база	Зелені насадження	
Можливі наслідки	0	0	-3	-1	-2	-2	-1	-2	-2	-2	0	-2	-2	-1	0	-1	0	-3	-3	-1	0	0	-1	0	-1	1	1	1	1	1	0	3
Стан здоров'я населення	0	0	-2	-1	-1	0	0	-2	-2	-2	0	-1	-1	-1	0	0	0	-2	-2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1
Очікувана тривалість життя	0	0	-2	-1	-2	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-2	-2	-2	-1	-1	0	-3	-3	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	2	
Захворюваність	-2	-1	-3	-2	-1	-1	0	-3	-3	-3	-1	-3	-3	-2	-1	-1	0	-2	-3	-2	-1	-1	-2	-2	-2	-1	-1	0	0	-2	3	
Клімат/викиди парн. газів	-1	-1	-3	-2	-1	-2	0	-3	-3	-3	-2	-3	-3	-2	-1	-1	0	-2	-3	-1	0	0	-1	-1	-1	0	0	0	0	-1	2	
Атмосф. пов./хім. забруд.	-2	-3	-2	-3	0	-2	0	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-2	-1	-2	-1	-1	-1	-2	-1	-1	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-1	-2	3	
Повітр. бас./шум. забруд.	-2	-2	-3	-3	-2	-3	-3	-3	-3	-3	-2	-2	-2	-2	-1	-2	-1	-3	-3	-1	-1	-1	-2	-1	-1	-1	-1	-1	-2	2		
Зем. рес./землеємність	-2	-3	-3	-2	-2	0	-2	-2	-2	-2	-1	-2	-2	-3	-2	-2	0	-3	-3	-1	-1	-1	-2	-1	-1	-1	-1	-2	-1	-2	1	
Зем. рес./утвор. відходів	-2	-3	-3	-2	-2	0	-2	-2	-2	-2	-1	-2	-2	-3	-2	-2	0	-3	-3	-1	-1	-1	-2	-1	-2	-2	-2	-1	-1	-2	1	
Грунти/хімічне забруднення	-2	-1	-3	-2	-3	-2	0	-3	-3	-3	-2	-2	-3	-3	-2	-2	0	-3	-3	-2	-1	-1	-2	-2	-2	-2	-2	-1	0	-2	3	
Грунти/водотрим. ф-ція	-2	-2	-3	-3	-1	-3	-1	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-2	-2	-2	-3	-3	-3	-2	-2	-2	-2	-2	1	1	1	1	1	3	

4.3. СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО
ПЛАНУ СТЕПАНЕЦЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ГРОМАДИ

Компонент впливу	Нові об'єкти територіального плану																														
	Житлова і промислова забудова							Дорогі і транспортна інфраструктура							Комунальна інфраструктура				Соціально-культурні об'єкти												
Можливі наслідки	Територія житлової забудови	-1,8	-31	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	
	Територія виробничих підприємств (курки)	-2,8	-48	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	
	Територія громадського призначення	-1,6	-28	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	
	Лотістичний комплекс	-2,4	-40	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	
	Кладовище	-1,9	-33	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
	Реконструкція підприємств	-2,2	-37	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
	Появ СЕС	-1,1	-18	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
	Районні дороги м-го значення	-2,6	-44	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
	Промислові та експлуатаційні дороги	-2,6	-44	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
	Головні магістральні вулиці	-2,6	-44	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Гелікоптерний майданчик	-1,8	-31	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	
Автозаправна станція	-2,4	-41	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Станція технологічного сервісу	-2,5	-43	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Об'єкти придорожнього сервісу	-1,3	-26	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Об'єкти логістики	-1,5	-26	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Свердловини	-1,0	-17	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Чисні споруди каналізації	-2,7	-46	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Сміттєсортувальна станція	-2,8	-48	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Пожежне депо	-1,9	-33	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3	-3
Адміністративна будівля	-0,9	-16	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
Магазин	-0,8	-14	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
ПТ училище	-1,6	-28	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Готель, мотель	-1,2	-21	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Заказ громадського харчування	-1,3	-22	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
База відпочинку, кемпінг	-0,9	-15	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4	-4
Зони короточасного відпочинку	-0,2	-4	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
Етнопарки, тематичні парки	-0,1	-2	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5	-5
Сайди рекреаційного туризму	0,3	5	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14	-14
Кіно-спортивна база	-0,8	-14	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43	43
Зелені насадження	2,5																														

Таблиця 4.3.6.

**Оцінка інтегральних можливих наслідків впливу
нових об'єктів територіального плану на окремі компоненти**

Нові об'єкти територіального плану	Середній бал впливу	Загальний прогнозований вплив
Зелені насадження	2,5	Позитивний вплив
Садиби рекреаційного туризму	0,3	Незначний позитивний вплив
Етнопарки, тематичні парки	-0,1	Незначний негативний вплив
Зони короткочасного відпочинку	-0,2	
Магазин	-0,8	
Кінно-спортивна база	-0,8	
База відпочинку, кемпінг	-0,9	
Адміністративна будівля	-0,9	
Свердловини	-1,0	
Поля СЕС	-1,1	Негативний вплив
Готель, мотель	-1,2	
Об'єкти придорожного сервісу	-1,3	
Заклад громадського харчування	-1,3	
Об'єкти логістики	-1,5	
Територія громадського призначення	-1,6	
ПТ училище	-1,6	
Територія житлової забудови	-1,8	
Гелікоптерний майданчик	-1,8	
Кладовище	-1,9	
Пожежне депо	-1,9	
Реконструкція підприємств	-2,2	Значний негативний вплив
Логістичний комплекс	-2,4	
Станція техобслуговування	-2,4	
Автостанція	-2,4	
Автозаправна станція	-2,5	
Районні дороги місцевого значення	-2,6	
Промислові технологічні дороги	-2,6	
Головні магістральні вулиці	-2,6	
Очисні споруди каналізації	-2,7	
Територія виробничих підприємств (курник)	-2,8	
Смітесортувальна станція	-2,8	

4.3. СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО
ПЛАНУ СТЕПАНЕЦЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ГРОМАДИ

Клімат	Заходи з утеплення будинків з метою упередження втрати тепла та його надходження в навколишнє середовище
Ландшафт	Максимальне врахування естетики ландшафту при плануванні забудови
Альтернативні варіанти планування	
	Перевірка інших варіантів планування не потрібна

В ході аналізу нових об'єктів територіального плану була проведена експертна оцінка їх можливого впливу на окремі компоненти довкілля (всього за 17 аспектами). Було оцінено можливий вплив усіх із 31 нових об'єктів, або груп об'єктів територіального плану. Оцінка виставлялась за наступною шкалою; **3** — відчутний позитивний вплив, **2** — позитивний вплив, **1** — незначний позитивний вплив, **0** — нейтральний вплив, **-1** — незначний негативний вплив, **-2** — негативний вплив, **-3** — значний негативний вплив. Результати оцінки викладені у табл. 4.3.5.

На основі цього були розраховані інтегральні оцінки можливих наслідків впливу нових об'єктів територіального плану на окремі компоненти (табл. 4.3.6).

Це дало змогу виділити групи об'єктів з різним ступенем можливого впливу на окремі компоненти та їх вплив в цілому. Зазначена робота є певною модифікацією німецького підходу¹⁵⁸ і дала змогу, виділити три групи об'єктів з різним ступенем негативного впливу, при якій, згідно з рекомендаціями німецьких колег використовуються три ступені оцінки (табл. 4.3.7).

Таблиця 4.3.7.

Оцінка за ступенем негативного впливу

	Проект в результаті екологічної оцінки вважається допустимим	Істотного впливу на компоненти навколишнього середовища з особливими функціями, якостями і потенціалами не очікується
	Проект в результаті екологічної оцінки вважається допустимим тільки з обмеженнями / при виконанні певних вимог	Може виникати істотний вплив на навколишнє середовище, проте, їх можна уникнути або компенсувати
	Проект в результаті екологічної оцінки вважається неприпустимим. Необхідно скорочення обсягу об'єкта, відмова від використання або вибір альтернативного місця розміщення об'єкта	Буде виникати істотний вплив на навколишнє середовище, яке неможливо компенсувати. Буде порушено охоронний статус

¹⁵⁸

Електронний ресурс. [Режим доступу] <https://www.tharandt.de/tharandt/Aktuelles/Fl%C3%A4chennutzungsplan/Planunterlagen.html>

Підсумовуючи результати СЕО слід зазначити наступне.

Виходячи з результатів аналізу динаміки природного та механічного руху населення, рівня забезпеченості населення житлом вважаємо недоцільним розширення в найближчі 20—25 років площі житлової забудови (330 га, як зазначено в Пояснювальній записці). Замість цього потрібно передбачити заходи з реконструкції та заміни вкрай амортизованого житла в існуючих межах населених пунктів громади, зосередивши особливу увагу на обладнання нових будинків водогонами, системами каналізації, індивідуальними потужностями з генерування енергії, зменшити витрати тепла в будинках тощо. В межах реконструкції існуючих площ житлової забудови мають враховуватись і потреби розширення територій громадського призначення.

Враховуючи сучасний рівень антропогенного навантаження, який здійснюють підприємства Миронівського комбінату «Наша Ряба» на компоненти навколишнього природного середовища території громади — земельні ресурси, ґрунти, водні ресурси вважаємо недоцільним створення ще одного об'єкту по вирощуванню курей поблизу с. Копіювате, особливо враховуючи, що це ділянка з особливо цінними родючими ґрунтами.

Має бути надана перевага ділянкам реконструкції територій виробничого призначення (переробка с/г продукції, тепличні господарства, склади) в існуючих межах в селах Степанецьке, Копіювате, Копіювате, Беркозівка, Степанці (2 ділянки), Малий Ржавець (3 ділянки), Полствин (2 ділянки), Горобіївка (2 ділянки та 1 ділянка в межах Горобіївської сільської ради), Дерівка та Мартинівка — сумарною площею 31,6 га, над створенням нових територій виробничого призначення (переробка с/г продукції, тепличне господарства, склади).

В межах громади доцільно будівництво і розширення існуючих доріг, враховуючи сучасний низький рівень транспортних мереж в громаді та їхню низьку якість. Разом з тим це будівництво має супроводжуватись відповідними компенсаторними заходами для зменшення негативних наслідків (забруднення повітря, ґрунтів, поверхневих і підземних вод, шумового забруднення).

В цілому можна вважати доцільним появу об'єктів транспортної інфраструктури, альтернативної енергетики, комунальної інфраструктури, соціально-культурних об'єктів, передбачених ТП.

Стратегічна екологічна оцінка територіального плану Степанецької ОТГ показала наступне:

- В цілому план можна вважати таким, реалізація якого певною мірою сприятиме інтеграції екологічної складової для забезпечення

збалансованого соціально-екологічного розвитку Степанецької громади.

- Однак, ступінь гостроти конфліктів природокористування в межах її території ставлять виклики, на які зазначений план не дає достатньої відповіді.
- Реалізація ТП, зокрема, не дасть змогу, без додаткових компенсаторних заходів вирішити питання ерозії, деградації ґрунтів у межах території громади, збільшення дефіциту водних ресурсів, погіршення якості поверхневих, ґрунтових і підземних вод, заго-стренню конкуренції за водні ресурси між потребами забезпечення різних видів господарської діяльності та населення.
- Реалізація ТП не є достатньою основою для пом'якшення викликів, пов'язаних зі змінами клімату.

Післямова

У XXI столітті наслідки взаємодії суспільства та природи стають все більш очевидними, нагадуючи про себе зростаючою кількістю несприятливих явищ та процесів, ризиками ведення багатьох видів економічної діяльності. Призупинення та упередження негативних тенденцій має розпочинатись в сфері управління, зокрема планування. Відповідно, в більшості розвинених країн світу чітко визначені пріоритети збалансованості, а екологічна політика здійснює наскрізний вплив на параметризацію всіх без виключення сфер суспільної діяльності.

Німеччина, досвід якої широко представлений у цих методичних настановах, є не лише одним з економічних лідерів світу. Сприяючи впровадженню екологічних підходів при розробці планів, стимулюючи розвиток «зелених» технологій та відповідальне виробництво й споживання держава досягла високих соціальних стандартів, якості життя населення, яке користується усіма перевагами середовища свого проживання — чистим повітрям, чистою питною водою, привабливими ландшафтами, доступними зеленими просторами, зростаючим біорізноманіттям.

Україна знаходиться лише на початку такого шляху і в економічному, і в соціальному, і в екологічному вимірі. Підписавши Угоду про Асоціацію з ЄС, приєднавшись до виконання Цілей сталого розвитку 2030, виконуючи вимоги низки глобальних конвенцій, урядовці роблять важливий внесок у майбутній добробут українців. Водночас, реалізація цих намірів потребує продуманих підходів та механізмів на всіх рівнях, від національного до локального. Одним з таких підходів є ландшафтне або екологічно-орієнтоване планування. Його очевидною перевагою, про яку чимало написано в цій та інших публікаціях, є поєднання комплексного погляду на стан навколишнього середовища з можливістю генерування

оцінок придатних для прийняття управлінських рішень та безпосередньої інтеграції у документи просторового (територіального) планування.

Для громади концепція цілей та заходів ландшафтного плану створює надійний фундамент для реалізації цілей сталого розвитку, обґрунтованої локалізації інвестиційних проєктів, пріоретизації завдань у стратегіях та програмах соціально-економічного розвитку. Крім того, наявність ландшафтного плану значною мірою сприяє швидкому та професійному проведенню процедури стратегічної екологічної оцінки.

Це видання завершує цикл публікацій щодо десятирічного досвіду адаптації німецьких планувальних підходів в Україні ¹⁵⁹. Мета робіт — розкрити сутність екологічно-орієнтованого планувального інструменту, показати приклади його застосування в європейських країнах та в Україні, представити основні методичні підходи, окреслити перспективи та шляхи подальшого впровадження в державі та її регіонах — на думку авторського колективу була досягнута.

Сподіваємось, ці роботи продовжуватимуться, посідатимуть гідне місце у планувальних практиках, у підготовці відповідних фахівців, а їхні результати наблизять Україну та українців до бажаних європейських стандартів якості та благополуччя.

¹⁵⁹

Ландшафтне планування в Україні, 2014; Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень), 2016. <https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/land-planning.pdf> та <https://igu.org.ua/sites/default/files/pdf-text/methodics-plan.pdf>

Зміст

Abstract	3
Передмова	5
Розділ 1. Реформи в Україні та їхній вплив на порядок проведення територіального планування на місцевому рівні	7
1.1. Реформа децентралізації	7
1.2. Цілі сталого розвитку України та напрями їх впровадження в територіальні плани об'єднаних територіальних громад	12
1.3. Нормативне регулювання територіального планування в Україні на місцевому рівні	16
Розділ 2. Досвід Німеччини і України в розробці територіальних і ландшафтних планів громад та їхньої екологічної оцінки ...	25
2.1. Урахування екологічних аспектів в системі перспективного планування будівництва в Німеччині	25
2.2. Сучасні підходи до розробки ландшафтних планів громад та стратегічної екологічної оцінки в територіальному плануванні громад в Україні	44
2.3. Проблеми інтеграції екологічної складової розвитку в схеми територіального планування громад	51

Розділ 3. Основи методики інтеграції екологічної складової розвитку в територіальних планах громад	57
3.1. Методичні підходи до розробки територіальних планів	57
3.2. Інвентаризація, оцінювання та організація простору громади. Формування бази даних та їх візуалізація	68
3.3. Обґрунтування структури територіального плану громади з урахуванням екологічних принципів	98
 Розділ 4. Апробація методики інтеграції екологічної складової в територіальні плани громад	107
4.1. Обґрунтування вибору модельного регіону	107
4.2. Послідовність етапів інтеграції екологічної складової в просторове планування громад (на прикладі модельного регіону)	110
4.3. Стратегічна екологічна оцінка територіального плану Степанецької об'єднаної громади	147
 Післямова	162

Наукове видання

**ІНТЕГРАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
В ПРОСТОРОВІ ПЛАНИ ГРОМАД
(МЕТОДИЧНІ НАСТАНОВИ)**

Технічний редактор *Горобченко В. М.*

Підп. до друку 27.11.2020. Формат 60×90 $\frac{1}{16}$.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Minion Pro.
Умовн. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 12,6.
Наклад 300 прим.

Наслідки нераціонального природокористування та глобальні виклики обумовлюють гостру потребу вдосконалення галузевих політик та практики впровадження стратегічних рішень на всіх рівнях. Йдеться про досягнення ключових показників та цілей сталого розвитку, прийняття та поширення міжнародних (зокрема, європейських) стандартів та інноваційних підходів, зрештою, зміни у національному законодавстві та нормативно-правовій базі. Не останнім чинником у подоланні екологічної кризи залишається і підвищення свідомості, обізнаності суспільства, усвідомлення цінності екосистем для людини, її здоров'я та благополуччя.

Зважаючи на ключову роль планування у забезпеченні сталого просторового розвитку, ця сфера становить особливий інтерес для реформування, запровадження кращих практик. Саме тому, протягом тривалого періоду зусилля авторського колективу були спрямовані на адаптацію в Україні німецького досвіду екологізації планувального процесу, розробки планів на засадах збалансованості. Це видання завершує трилогію, присвячену досвіду ландшафтного планування в Україні та інтеграції екологічної складової у територіальні (просторові) плани регіонального та місцевого рівня. Представлено методичні основи проведення таких робіт та процедури стратегічної екологічної оцінки, а також результати впровадження методики на прикладі модельного регіону — Степанецької громади Черкаської області.

Підтримка проекту здійснювалася Федеральним міністерством навколишнього середовища (BMU) в рамках Програми консультаційної допомоги в галузі охорони навколишнього середовища в країнах Центральної та Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії, а також в інших країнах, розташованих по сусідству з Європейським Союзом. Проект був реалізований за сприяння Федерального відомства з охорони навколишнього середовища (UBA).

Відповідальність за зміст публікації несуть автори.

This project was funded by the German Federal Environment Ministry's Advisory Assistance Programme (AAP) for environmental protection in the countries of Central and Eastern Europe, the Caucasus and Central Asia and other countries neighbouring the European Union. It was supervised by the German Environment Agency (UBA).

The responsibility for the content of this publication lies with the authors.

Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety

**Umwelt
Bundesamt**

